

VECSEY

Sextus Caecilius Africanus

1889

ÉRTEKEZÉSEK
A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

X. KÖTET. 6. SZÁM.

SEXTUS CAECILIUS
AFRICANUS
JOGTUDÓS.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

Dr VÉCSEY TAMÁS
RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály ülésén 1889. május 13.)

BUDAPEST, 1889.

ÉRTEKEZÉSEK
a társadalmi tudományok köréből.

Első kötet. 1867—1870.

I. Szám. Az uzsora törvényekről. Szinovácz Györgytől. 1867. 17 l. Ára 10 kr. — II. Szám. A magyar mezőgazdaság. Keleti Károlytól. 1867. 19 l. 10 kr. — III Szám. A nemzet szellemi élete a párisi kiállitáson. Dr. Konek Sándortól 1868. 42 l. 20 kr. — IV. Szám. A magyar Korona országainak legujabb népesedési mozgalmai. Dr. Konek Sándortól. 1868. 52 l. 20 kr. — V. Szám. Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. Kautz Gyulától. 1868. 38 l. 20 kr. — VI. Szám. A statistika hivatalos és tudományos mivelése. Keleti Károlytól. 1868. 41 l. 20 kr. — VII. Szám. A római jog s az ujabbkori jogfejlődés. Pulszky Ágostontól. 1869. 27 l. 10 kr — VIII. Szám. Gaius. Rentmeister Antaltól. 1869. 116 l. 30 kr. — IX. Szám. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. Tóth Lőrincztől. 1869. 26 l. 20 kr. — X. Szám. A törvénykezés reformja. Ökröss Bálinttól. 1869. 18 l. 20 kr. — XI. Szám A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. Csatskó Imrétől. 1870. 26 l. 20 kr. — XII. Szám. A birósági szervezet, különösen a biróságok megalakulása. Baintner Jánostól. 1870. 37 l. 20 kr. —

Második kötet. 1870—1874.

I. Szám. A fogyasztási egyletek. Dr. Vécsey Tamástól. 1870. 59 l. 20 kr. — II. Szám. Az emberi öntudat jelen fokáról. Dr. Barsi Józseftől. 1870. 27 l. 10 kr. — III. Szám. Kassa város parketkészitése a XV. század kezdetén Wenzel Gusztávtól. 1870. 43 l. 10 kr. — IV. Szám. Emlékbeszéd Császár Ferencz tiszteleti tag fölött. Dr. Suhayda Jánostól. 1871. 12 l. 10 kr. — V. Szám. Szemle a magyar jogászgyülések munkássága s eredményei felett Tóth Lőrincztől. 1872. 88 l. 30 kr. — VI. Szám. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. Ladányi Gedeontól. 1873. 28 l. 10 kr. — VII. Szám. Emlékbeszéd Rau Károly Henrik felett. Kautz Gyulától. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. Szám. A nemesség országgyülési fejenként való megjelenésének megszűnése. Hajnik Imrétől. 1873. 18 l. 10 kr. — IX. Szám. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. Dr. Matlekovits Sándortól. 1873. 32 l. 10 kr. — X. Szám. Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongressuson. Keleti Károlytól. 1874. 32 l. 10 kr. — XI. Szám. A székely kérdés. Galgóczy Károlytól. 1874. 24 l. 10 kr. — XII. Szám. Az emberi élettartam és a halandóság kiszámitásáról. 4 graphicus rajzzal. Kőrösi Józseftől. 1874. 52 l. 30 kr.

Harmadik kötet. 1875.

I. Szám. A kényszer-egyesség a csődeljárásban. Apáthy Istvántól. 1875. 25. l. 18 kr. — II. Szám. Quetelet emlékezete. Keleti Károlytól. 1875. 24 l. 10 kr. — III. Szám. Magyarország népesedési mozgalma 1864—1873-ban és a cholera. Keleti Károlytól. 1875. 56 l. 40 kr. — IV. Szám. Ujabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából Konek Sándortól. 1875. 55 l. 35 kr. — V. Szám. A statistika és a nemzetgazdaságtan közti viszony a mai korban. Konek Sándortól. 1875. 26 l. 15 kr. — VI. Szám. Emlékbeszéd Szigethi Warga János l. tag felett. Galgóczy Károlytól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. Szám. Statistikai tanulmányok hazánk közegészségi állapota felett. Dr. Weszelovszky Károlytól 70 kr. — VIII. Szám. Visszapillantás az előbbi m. k curiának 1724—1769-ki müködésére. Wenzel Gusztávtól 80 kr. — IX. Szám. Emlékbeszéd Csacskó Imre l. tag fölött. Pauler Tivadartól 10 kr.

Negyedik kötet. 1876.

I. Szám. Visszapillantás közgazdaságunk egy negyed századára. Keleti Károlytól 20 kr. — II. Szám. Az összehasonlitó jogtudomány és a magyar magánjog. Wenzel Gusztávtól 25 kr. — III. Szám. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben magyar szempontból. Tóth Lőrincztől 40 kr. — IV. Szám. Emlékbeszéd hodosi és kizdiai Br. Sina Simon felett. Tóth Lőrincztől 20 kr. — V. Szám. Az országos jog és a

SEXTUS CAECILIUS

AFRICANUS

JOGTUDÓS.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

Dr VÉCSEY TAMÁS
RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály ülésén 1889. május 13.)

BUDAPEST, 1889.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

Tisztelt Akadémia!

Nem ünnepi vendége, hanem állandó kisérője szivemnek a háládatosság. Ennek sugallatából mondok köszönetet a kitüntető megválasztásért. Kötelességem tudatával lépek e felolvasó asztalhoz, a magyar tudományosság oltárához, melynek fényes környezetében nem kételkednek az iránt, hogy hazai igazságügyünket az elmélet világosságában s a múltak becses tapasztalataiban csak úgy részesithetjük, ha a jognak szerves fejlődését kutatjuk s nemzeti érdekeinkre tekintőleg ismertetjük.

Budapest, 1889. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

ELSŐ FEJEZET.

Az a korszak, a melyben Africanus élt.

Másfél század óta elterjedt az a vélemény, hogy a fejedelmi korszak alatt, melyet Augustus nyit meg s a Gordianusok fejeznek be, Róma merő bűn és szolgaság, az ó-germánoknál pedig minden csupa erény és szabadság. Mind a két vélemény egyenlő távol áll a valóságtól [1]). Az tagadhatlan, hogy a jó császárokat egyes őrült emberek gyalázatos zsarnokoskodása előzte meg s követte, váltogatva kevésbbé jelesekkel. Caligula és Nero, Caracalla és Heliogabalus bűnlajstromában sok mindenféle undok tiltott cselekvény van följegyezve, de talán nem több mint a mennyi egy-egy VIII-ik Henrik emlékét szennyezi. Avagy a múlt században nem lepte-e meg Európát általános corruptio, ocsmány feslettség, néhol hetvenkedő atheizmus, itt-ott kegyetlen őrjöngés, rombolási láz, hóditási düh, despotismus, helylyel-közzel rémuralom? És még is nagy dolgok születését köszönheti az emberiség a múlt századnak. Épen úgy, mint egykor a principatus korának; ez volt az az idő, a melyben Róma szive felbuzdúlt, szeretetébe fogadta a népeket, megosztá velök a jólétet s műveltséget. Ekkor kezdődött a magánjognak virágzása, az ó-világnak politikai egyesitése, a jó császárok septemviratusa, melybe Vespasianust, Titust, Nervát, Traianust, Hadrianust, Piust és Marcust iktatta be Róma geniusa, letéve egy időre ezek kezébe Róma jó hirét s szerencséjét. A nevezett Pandekta vagy Digesta császárok boldog időket deritettek az ó-világra. Ezek alatt a polgárság épen nem volt rabszolga, ámbár nem gya-

[1]) Histoire des institutions politiques de l'ancienne France. Fustel de Coulanges. 1888. 30. l. — De ces deux propositions, la première est à moitié inexacte, la seconde n'a jamais été demontrée.

korlá a felségjogokat önmaga korlátlanul, mint a Scipiók idejében.

Az öreg egyszerű Flavius Vespasianus (69—79), e tapasztalt katona első plebeius fejedelme Rómának, népies kiadása a dicsőitett Augustusnak. Polgárias és jó bánásmódu [1]), Róma kapuit megnyitá a birodalom bármely pontján élő tehetségek s erények számára. Ő emelte a patriciusok közé a hispaniai Traianust, a kinek fia a hasonló nevű hires császár, továbbá a galliai Antoninust, a kinek unokája a kegyes Antoninus Pius. Az ilyen becses uj elemek nem módosították az osztatlan római nemzet egységét [2]), sőt az assimilatio az uralkodó faj életrevalóságát bizonyitá és emelte épen úgy, mint hazánkban is, hol a nemzet büszkeségeinek ősei többnyire nem szerepeltek a honfoglaláskor. Vespasianus, a ki a jognak uralkodását biztositá, a javaknak kimélését, gyarapitását takarékosságával előmozditá, egyengette útját az Antoninusok nagy századának.

Fia, Flavius Titus, kinek még mint ifjúnak, a tanács oly méltán adta a princeps iuventutis czimet, rövid uralkodása alatt (79—81) bebizonyítá, hogy ő a sziv és ész embere. Mind Vespasianus mind Titus nagy szolgálatokat tettek Rómának trónra jutásuk előtt, a seregek élén. Kár, hogy e két derék Flaviusnak országlása csak tizenkét évre terjedt, a harmadik Flavius ellenben t. i. Domitianus tizenöt évig (81 - 96) maradt a trónon.

A tanács nem állithatván vissza a monarchára szorúlt nagy birodalomban a régi köztársaságot, kebelében az állam élére megbizhatóbb férfit nem találhatott mint Nervát, a nagy jogtudós unokáját. Uralkodása alatt (96—98) tért foglalt a stoa bölcsészet. Ennek hű követői reformálták a birodalmat, országolva egy húzamban 84 éven át. Nerva semmit se tett a tanács alkotmányos közreműködése nélkül; róla mondja Tacitus: meghozta a boldog századot Nerva. Két dolgot, előtte összeférhetetlent, egyesített, kibékité a fejedelemséget

[1]) Suet. Vesp. 12 : usque ad exitum civilis et clemens.

[2]) Nem nagy költő is mondhat nagy igazságot. »Tu patriam fecisti diversis gentibus unam« mondá a galliai Rutilius Namatianus egy verses itinerariumban. De reditu suo. I. 63.

a szabadsággal [1]). Egyebek közt az is érdeme Nervának, hogy fiává fogadta Traianust s igy a trónbetöltésnek olyan módját szentesíté, mely kiváló tehetségeket érett férfikorban tett az ország hatalom és dicsőség örököseivé, megizleltetve Itáliával a boldogságot, a kapcsolt részekkel a műveltséget.

Traianus (98—117) az első provincialis eredetű princeps. Mint győzedelmes hadvezért, a jólét és műveltség terjesztőjét, Tacitusnak eszményképét, felejthetetlenné teszi előttünk Erdélynek *első* aranykora [2]). A Dunánál és Rajnánál ép úgy, mint az Eufratesnél érezték a népek, hogy Traianus nemesérzésű, de parancsolni tud; jószivű, de érti a javak rendeltetését. Nagyobb dicséret nem mondható egy fejedelemről se, mint a mit Tacitus mond Traianusról, hogy minden nap gyarapitja korának boldogságát [3]). Tiszteletet tanúsított a régi szabad köztársasági intézmények iránt. Meghajolt a törvények előtt, mondván [4]), hogy a törvény a fejedelemnél is magasabban áll. A templomba imádkozni és nem imádtatni járt. Onérzetesen mondhatá, hogy jobb napok derűltek polgártársaira [5]). Megvalósúlt az az idő, melynek még Tacitus itélőszéke előtt se kell pirúlnia. Csodálattal és félelemmel néztek felé. Az utólsó nagy hóditó. Utána már a társadalmi *eszmék* terjedése következett, melyeknek befogadására vassal késziték elő a talajt.

A nagy eszű Hadrianus (117—138) nem akart háború útján többet, mint a mit békés eszközökkel megtartani képes. Ez a

---

[1]) Tacit. Agricola. c. 3. . . . beatissimi seculi ortu Nerva Caesar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem.

[2]) Hunyadi Album. 1878. 153. l. Erdély a remekjogban, dr. Vécsey Tamástól. Továbbá . . . Havi Szemle. 1878. Szerkeszti Bodnár Zsigmond. 1-ső kötet, 3-ik füzet, 247. l. Római jogemlékek Magyarországon, dr. Vécsey Tamástól.

[3]) Tacit. Agricola. c. 3. Augeatque quotidie felicitatem temporum Nerva Traianus.

[4]) Non est princeps super legibus, sed lex super principem. Plin. Paneg. 65.

[5]) Pomponius közli Traianus egyik rescriptumából a következő szavakat: . . . scio relegatorum bona, avaritia superiorum temporum, fisco vindicata, sed aliud clementiae meae convenit, qui inter cetera, quibus innocentia temporum meorum probatur, hoc quoque remisi exemplum. Lásd: Dig. 48. 22. 1. Pomponius.

város- és palota-épitő fejedelem a tudományt és művészetet pártolta, a múltakat csodálta. Régieskedett. Catót inkább olvasta mint Cicerót, Enniust inkább mint Vergiliust. Ez az izlés nem maradt hatástalan. Mások is örömest emlékeztek régiekről. A görög befolyást előmozdította, melynek termékenyitő hatása alatt az általános népjog, quasi quo iure omnes gentes utuntur, és a méltányosság nagy tért elhóditott a régi Rómának helyi és törzsi szigorú jogától. Az előbb csak *római* jog, *birodalmi* joggá kezd válni. Hadrianusnak köszönik a jogtudósok, hogy véleményeik, ha egybehangzók, a controverskérdések eldöntésénél törvényerejűek [1]). A jogtudomány munkásait soha sehol nem emelték magasabbra mint Rómában Hadrianus, megérdemli Pomponiustól az optimus princeps czimet [2]). A jogtudósok kiváló állását bizodalommal nézték a polgárok, a kik szerették a rendet és az igazságot, az egyéni sérthetetlenséget és jólétet; nagyra becsülték azokat, a kiknek tudománya megvilágosítá a jog keresésének, biztositásának és érvényesitésének nehéz útait. Hadrianus érdemeül felemlitendő a tiszti hirdetmények (edictum) összegyűjtése is. Az évi és alkalmi hirdetmények a praetori hivatal szervezése óta évről évre szaporodtak. Élő forrásai az igazságszolgáltatásnak, magyarázói, kiegészitői, sőt pótlói és módositói a XII. táblának. Hadrianus korát a szép formák korának nevezték. A tiszti hirdetmények a halmazállapotból arányos formába öltözködtek 131-ben, a nagy teremtő és rendező tehetségü Salvius Julianus segitségével, örök hirdetmény, edictum perpetuum, czim alatt. Az ötszáz év folyamán létesült tiszti jognak olyan gyűjteménye ez, a melyen szembetünő a haladás, gyarapodás, javitás, az idők változása és az erkölcsök szelidűlése. A méltányosság a hirdetmények és jogvélemények utján behatolt a törvények rideg sorai közé s azokat lassankint egészen átmelegítve, uralomra jut.

A jelzett kedvező irány még nagyobb tért hódított a két Antoninusnak t. i. a kegyesnek és a bölcsnek negyvenkét évi uralkodása alatt.

---

[1]) Gai. Inst. 1. 7.

[2]) Dig. 1. 2. 2. §. 47.

Antoninus Pius (138—161) nyugodt és pártfogoló szeretetével áldást terjesztett népeire. Tekintélye még tovább terjedt mint hatalma. Jogara alatt a béke, nemzeti jólét s az uralkodó jelességétől függő társadalmi kedvező állapotok jutottak Rómának osztályrészűl.

Marcus Aurelius (161—180) a jólétet és békét örökre akarta biztosítani népei számára. De az örökbéke csak az oltárköveken és az érmeken foglalt állandó helyet, bár a legiók felsőbbsége a nyers törzsek felett gyakran érvényesült, midőn egy-egy L. U. Marcellus vagy Pertinax és Septimius Severus vezette őket győzelemre.

A két Antoninus alatt a civitas kiterjesztése sok embert vont Róma érdekkörébe. A tartományi városokban majdnem annyi a római mint a tartományi. Oly rómaiak ezek, a kik sohasem látták Rómát s mégis szerették, a kik nem beszélték a Tacitus nyelvét, de arra taníttatják fiaikat, s alkalmazkodni akarnak a közös haza (communis omnium patria) jogrendszeréhez. A világkereskedés mellett a szellemiekben is megindúlt az élénk anyagcsere. A kelet és nyugot, az éjszak és a dél minden törekvő tehetséget a souverain örök-város forumára küldött, a művelt szellemeknek hatalmas köztársaságát teremté meg a nevelésnek és oktatásnak közössége.

Ez a korrajzi vázlat csak arra akar emlékeztetni benünket, hogy nagy uralkodók és hadvezérek, nagy jogtudósok és bölcsészek, erélyes államférfiak és jeles művészek büszke hazája volt Róma az Africanus századában. Sok és nevezetes allkotás színterévé vált akkor a birodalom, de legnevezetesebb a jogallkotás, mely a római nép szellemi életének legsajátabb emléke.

Jog és civilisatio, állam és vallás mind olyan eszmék és intézmények, a melyek Rómára emlékeztetnek ma is. A keresztény vallást Róma terjeszté ki az emberiségre, de az igaz hitnek első csiráit a világvárosba a szent földről hozták, ott kelt fel a keresztény világosság a földkerekség számára, a hol az isteni mester tanitott és kiszenvedett. A római, nápolyi és párizsi gyűjtemények Róma művészetének emlékeiből sokat mutatnak; a művészettel szövetkezett fényűzésnek sok emléke diszíti múzeumunkat, a márványépitkezésnek sok ásatag

nyoma látható hazánk területén, de a quiritesek művészete Perikles honából hozta motivumait. Az eszményképek, melyeket Róma költői s bölcsészei festenek, megragadók, csakhogy az izlést és tudományt görög iskolák és mesterek tanitották. Athene adott a szellemi műveltségnek lendűletet a hét halom körül. De az *állameszmét* s a *magánjogot* Róma adta az emberiségnek. A milyen hatással volt a költészetre az Iliász és Odyssea, a bölcsészetre Plató és Aristoteles, olyan hatást gyakorolt a jogfejlődésre a dicső könyv: a Digesták könyve.

MÁSODIK FEJEZET.

A vonzó-erő, melyet Africanus gyakorol a kutatóra.

A Digestákban a jónak a legjava a principatus korából származik, mely a jogfejlődésnek magas fokát tükrözi vissza. Igaz, hogy csak egy ötödrész van a Marcus Aurelius előtti korból, négy ötödrész az ezutáni időből, mert a Severusok korában működött bő magyarázók átvettek elődeiktől minden használhatót, s mind ez az átvevők neve alatt található fel a Digestákban. A Digestákban foglalt töredékek, a jognak evangeliumai, az újszövetségi szentiratokkal találkoznak a keletkezési idő azonosságában is. A jogtudomány nagy mesterei, a remek jogászok, az ókori jogász világnak mintegy akadémikusai, az utókor előtt mindig nagy becsben álltak. És méltán, mert a legkiválóbb férfiak emlékei tolúlnak elménkbe, ha olvasgatjuk a Digestákat. Velök foglalkozva, korukat s eszméiket történeti világitásba helyezve, bizonyára az igazi szinben fogjuk látni a tőlük származó töredékeket. A történeti világitást megköveteli, de meg is könnyiti az a módszer, melylyel a Digestákat készitették. Minden töredék szerzőjét közvetlenül halljuk beszélni.

Dicséretet érdemel Justinianus, hogy a Digestákban elvont szabályok és szintelen fogalom-meghatározások helyett szót ad a jogtudósoknak, jogirodalmi szövegeket közöl, melyeken a jogfejlődés, alakulás, képződés fokai szembetűnők. A jogtételnek első megjelenését látjuk egy-egy új jogeset kap-

csán; a jogtétel fejlődését megfigyelhetjük a jogtudósok vitái közt, hiszen a Digestákban nem beszél a törvényhozó, hanem csupa jogtudományi iró, nincs ott törvényhozói rendelkezés (dispositio), hanem csupa szemelvény a remekjogászok dolgozataiból (dissertatio). A törvényhozó parancsszavát nem halljuk a Digestákban, de igen is halljuk, hogy a sok hires jogtudós beszél, motivál, fejteget, vitat, birál, következtet, tanít, tanácsol, véleményt ad, dönt, magyaráz, értekezik, szóval tudományosan munkálkodik. Ránk nézve, a kik a római jogot nem mint törvényt, hanem mint tudományt tárgyaljuk, becses minden sor, minden szó, a melyet változatlanúl vett át Tribonianus, mert az mind a keletkezési időnek tanúja és a műveltségi foknak mérője. Jó, hogy a könyvmásolók többsége ki nem hagyta az inscriptiókat s igy megőrzé azok nevét, a kik megalkották az európai anyajogot.

Mi magyarok a római jogot nem mint tételes törvényt, hanem mint ajogfejlődés egyik legérdekesebb tüneményét tárgyaljuk. Nem tekintjük a Digestákat, ezt a tartalmas könyvet, a keleti császárok nomokánonának, hanem a klasszikusok irodalmi hagyatékának. Azok az ókori »akadémiai tagok« nem csak beszéltek és irtak a jogról, a béke királynéjáról, hanem ennek parancsolatait gyakorlatilag érvényesíteni, a rendet a szabadsággal, a hatalmat a kötelességgel összhangba hozni törekedtek. Ismerni kell az ő irói egyéniségeik finom vonásait, hogy jól érthessük a Digestákat.

Miképen gondolkodtak és cselekedtek, miképen éreztek és itéltek, ezt főleg műveikből deríthetjük fel, mint a hajdankor monumentalis épűleteit reconstruálják a művészi idomban faragott kövekből.

A Digesták legérdekesebb töredékei közé tartoznak azok, melyeknek inscriptióiban Africanus neve olvasható.

Teljes néven csak egyetlen egy iró nevezi Africanust t. i. Ulpianus [1]), midőn az edictumot magyarázva idézi Julianus véleményét, melyet az edictum rendezőjétől kért Sextus Caecilius Africanus. Más alkalommal Ulpianus [2]) már csak

[1]) Dig. 25. 3. 3. §. 4. Julianus Sexto Caecilio Africano respondit.

[2]) Dig. 40. 9. 12. §. 2. Sextus Caecilius notat. §. 6. Sextus Caecilius recte ait. és Dig. 48. 5. 13. §. 1. Nam et Sextus Caecilius ait.

Sextus Caecilius néven idézi Africanust. Ugyanigy idézi Africanust mint tekintélyt Paulus [1]), Papinianus [2]) és Justinianus [3]). Sextus Caecilius név alatt éri Africanust az az elismerés, melyet neki Gellius juttat osztályrészűl [4]).

Africanust néha csak Caeciliusnak nevezik, t. i. Ulpianus [5]) és Paulus [6]). Előfordúl az is, hogy Sextus néven idézik, t. i. Gaius [7]) és Ulpianus [8]). Előfordúl az is, hogy csak magában az Africanus nevet említik, t. i. Ulpianus [9]) és Paulus [10]). Ez a különböző terminologia, mely ugyanazt a jogtudóst majd az egyik majd a másik nevén emlegeti, hihetőleg a compilátorok műve, a kik az egész teljes névnek kiirását felesleges tehernek tekintették, s igy hol az egyéni, hol a családi, hol a nemzetségi nevet hagyták meg a szövegben.

De bármi legyen az oka annak, hogy az Africanus nevét nem adják csonkítatlanul, ez nem lényeges, hiszen Gaius nevét se ismerjük egészen, kihez Africanus sorsa abban is hasonló, hogy róla se maradt elegendő tudósítás az utókorra, pedig a mit irt, azzal ma is érdemes foglalkozni.

A Corpus iurisnak fejtörést okozó törvényeiről azt mondták a glossatorok »lex Africani est ergo difficilis«; a tanulók azt mondták: »leges damnatae, cruces iuris consultorum.« Az egyetemeken félelmes aggodalmak fűződtek az Africanus nevéhez.

Műveinek töredékei sok vitára adtak alkalmat a huma-

---

[1]) Dig. 24. 1. 2. Sextus Caecilius et illam causam adiiciebat.

[2]) Dig. 35. 1. 71. pr. . . . Sextus Caecilius existimat.

[3]) Cod. 7. 7. 1. pr. . . . Sextus Caecilius iuris antiqui conditor definivit.

[4]) Gell. Noct. Att. 20. 1. S. Caecilius in disciplina iuris atque in legibus populi Romani noscendis interpretandisque scientia usus auctoritateque illustris.

[5]) Dig. 48. 5. 27. §. 5. . . . magis admittit Caecilius actionem utilem.

[6]) Dig. 35. 2. 36. §. 4. Caecilio placebat.

[7]) Gai. Inst. 2. 218. Juliano et *Sexto* placuit.

[8]) Dig. 29. 5. 1. §. 27. Et ait Sextus sic esse saepe iudicatum.

[9]) Dig. 30. 39. pr. Africanus apud Julianum quaerit. és Dig. 38. 17. ad S. C. Tert. 2. §. 8. . . . Africanus et Publicius tentant dicere.

[10]) Dig. 19. 1. 45. pr. Julianum agitasse Africanus refert.

nisták közt. Exegetikus górcsővel megvizsgálták a töredékeket a glossatorok és humanisták, főleg Cuiacius. Különféle jogmagyarázattani műtétekkel gyógyitották. A szöveg-kritika helyreigazitási kisérleteit próbálgatták azokon. De bizony még ma is homály borong némely kitételein.

A hagyományos hiresztelés némi elővéleményt okozott nálam is, de végül a homály szemeinket erősebb nézésre izgatja. A homály földeritésének reménye vonzott Africanus felé, annál inkább, mert régen meggyőződtem, hogy őt eléggé nem méltányolták, noha a civilisták előtt sohase volt titok, hogy Africanus az éles megkülönböztetések és meghatározások mestere. Érdekelni kezdett engem az *ember*, de főképen a *müve*, s később meggyőződtem, hogy az érthetetlenség vádja meg nem érdemelt ócsárlás, vagy legalább túlzás. Jogi nyilatkozataiból az érdekeseket elemeztem, meghatároztam, öszszegeztem.

A műveiből kiemelhető vonások ugy tűntetik fel Africanust mint ismeret-terjesztőt és kiváló civilistát, a ki nem csak beszél a jogesetekről, hanem ismeri azokat behatóan. Gellius egy közleményt hoz, Vopiscus egy említést közöl Africanusról, de róla legérdekesebben szólnak műveinek töredékei, azonban csak mint jogtudományi iróról, nem pedig egyszersmind mint államférfiúról, mert műveiből kihagytak a compilátorok minden közleményt, a mi az ő saját környezetére és államférfiúi közszolgálataira történeti világot árasztana, ezért nem adhatok meleget, színt, életet az ő *emberi* képének. Ez az oka, hogy noha Africanus részt vett korának küzdelmeiben s az államférfiúi feladatok teljesitésében, közpályájának korrajza halavány és sok oldalú működését nem részletezhetem úgy, mint Marcellusét vagy Papinianusét.

HARMADIK FEJEZET.

Africanus származása és képzettsége.

I. Africanus származása.

Africanus házi istenei eredetileg melyik tűzhelynél állottak? őseinek képmásai honnan vándoroltak Rómába? Ez ma már csak gyanitható s a jogászt igen távolról érdeklő kérdés. Az ő korában három világrész jelesei igyekeztek a capitoliumi nagy nevek örökösei mellett széket foglalni a forumon, mindenünnen törekedtek a tarpeji sziklák felé, bár azokat gyakran sújtá zsarnok-kezekből a villám, haladni iparkodtak a via sacrán fölfelé, bár ezen, a legragyogóbb diadalmenetek közben is emlékeztették, a kialvó lángokkal, a nagyra törőket, az enyészetre. A birodalom egyesíté a népeket. Az egész ó-világ tekintete a souverain városra volt irányozva. A ki csak tehette, mind oda törekedett, oda vonúlt, pályát kezdeni mint Africanus, vagy betetőzni mint Gaius, jövőt teremteni mint Severus.

Felfrissűlt az italiai faj a romlatlan provinciálisok betelepűlésétől. A trónra fényt árasztottak a hispaniai és galliai eredetű nagy imperátorok s ezek fajrokonai lettek a római műveltség terjesztőivé. A jogtudomány művelésére kitűnő erők érkeztek a vidékről.

Az Afrikából vitorlázó Salvius Julianus is Ostiát választá kikötőjéűl. Valószinűleg ő utána indúlt és ő hozzá jött a héthalomra Sextus Caecilius Africanus, a ki elválaszthatatlanúl ragaszkodott Julianushoz, mely ragaszkodás hihetőleg a közös eredetnek [1]) köszönhető. De bár honnan jött Africanus Rómába, ez nem bir hatással az ő méltatására. Már a Flaviusok óta nem nézték a bölcsőt, hanem a személyes érdemet.

II. Africanus képzettsége.

Africanus iratai azt gyaníttatják, hogy ő hallgatója, tanítványa, követője, állandó híve, később igazi barátja volt

[1]) Röm. Rechtsw. zur Zeit der Rep. *P. Jörs.* I. 1888. 3-ik lap. Julianus und Sextus Caecilius sind Afrikaner.

Julianusnak. A hányszor hivatkozik Julianusra, mind annyiszor sejteti, hogy közeli viszonyban állt a nagy mesterhez, a ki a divi fratres (161—169) korában halt meg.

Africanus a Julianus auditoriumába járt. Ott tanúlta a polgárnak kötelességeit, jogait és ennek védelmét a concret jogeseteken, s mint tanitvány nem csak figyelmezett a tárgyalásokra, hanem jegyezgeté mesterének Julianusnak fontosabb nyilatkozatait, sőt szükség esetén ki is kérte véleményét [1]). Ez tette lehetővé, hogy olyan sok kérdésre tud döntvényt idézni Julianustól. Nem csak futólagos hallgatója, hanem hű tanitványa, mint ezt már Accursius is állitotta.

A tanár és tanitvány közti benső viszonyt következtethetjük abból is, hogy Africanus többnyire olyan eseteket tárgyal, a melyeket Julianus döntött el. A tanár praxisából meríté az eseteket a hallgató. Igaz ugyan, hogy Julianus mint respondens csak nehány esetben van egyenesen megnevezve [2]), de Africanus, az idézetben, a hol egyenesen meg nem nevez mást ott Julianusra gondol. Nagy tanitó mesteréhez való ragaszkodását nem fitogtatásképen közli Africanus, hanem mutatja azt azért, hogy részesíthesse saját tanitványait s olvasóit ama nemes fák gyümölcsében, a melyeket Julianus plántált.

Az Italiába települő tartományi lakosok magokkal hozták nemzeti romlatlan sajátságaikat, megfiatalították a római fajt, melybe beolvadtak, s elsajátitották a latin nyelvet.

A birodalomnak nyugoti tartományai átvették Róma

---

1) Pl. Julianus Sexto Caecilio Africano respondit. Dig. 25. 3. 3. §. 4.

2) Africanus. Dig. 12. 1. 23. Julianus ait.

Africanus Dig. 13. 7. 31. Eadem servanda esse Julianus ait.

Africanus » 16. 1. 19. §. 1. similiter se respondisse Julianus ait.

Africanus Dig. 46. 3. 38. §. 4. quod Juliano non placebat.

Paulus » 19. 1. 45. idque et Julianum agitasse Africanus refert.

De rá lehet ismerni Julianusra, pl. Dig. 16. 1. 19. pr. Africanus csak azt mondja, hogy »negavit«, hogy ezt Julianusra kell vonatkoztatnunk, az kitetszik ugyanott az 1. §-ból.

Dig. 47. 2. 61. §. 1. consequens esse ait és §. 5. dubitare se ait nem más mint Julianus, erre enged következtetnünk az, hogy az idézett §. 1. és §. 5. csak bővebb ismétlése annak, a mit tartalmaz a Dig. 13. 7. 31.

műveltségét s úgy romanizálódtak, hogy még ma is fölismerhető. A birodalomnak keleti tartományai azonban nem romanizálódtak. A görög mindég megmaradt görögnek, sőt Italiában a fensőbb körök, főleg Hadrianus óta, hódoltak a görög szellemnek, mely a művészetet, költészetet és tudományosságot fölismerhetőleg áthatotta.

Africanus magával hozta vagy alaposan elsajátitá a római nyelvet, nemzetiséget, bele élte magát ennek szellemébe, felfogta Róma alaptörvényét, a XII táblát s hazája intézményeit védte a félreértés vagy hamis magyarázat ellen. Irodalmi míveltség, abban az időben is elengedhetetlen kelléke vala minden számbavehető embernek. A komoly tudományos műveltség megszerzése nélkül senki se léphetett a közönség elébe. A pontos és világos okoskodás, a sikeres vitatkozás, az alak és tartalom mutatja, hogy Africanus jó iskolán ment keresztül. Szerényen mondja ugyan, hogy a történelmi művek közűl nem igen sokat olvasott, mégis helyesen tud idézni megfelelő példákat Róma történetéből, pl. a szószegő Fufetiust (qui pactum perfide ruperat). Irodalmi jártasságának jeleül tekinthetjük, hogy azonnal tudott rá idézetet mondani Vergiliusból, a kit elegantissimus poeta jelzővel tisztel meg [1]).

A görög vonatkozások bizonyitják, hogy a második század uralkodó szelleméhez hiven Africanus is elsajátitá a görög nyelvben s irodalomban való jártasságot. A bölcsészet és műizlés a múzsák hazája felé vonzá a jogtudósokat is.

Midőn egy hagyományi jogesetre Africanus azt mondá, hogy abban jogi lehetetlenség rejlik, és hogy az ilyféle kérdést a dialektikusok tévútra vezetőnek tartják: találó észrevételeit görög műkifejezéssel adja elő, a mi arra mutat, hogy görög műveltsége teljes vala [2]). Az akkori

---

[1]) Gell. N. A. XX. 1. 54: sed quid elegantissimus poeta dicat: »At tu dictis, Albane, maneres t. i. maradtál volna hű a te igéretedhez, Albania hőse Fufetius! Verg. Aen. VIII. 643.

[2]) Dig. 35. 2. 88. Dixi, τῶν ἀπόρων hanc quaestionem esse, qui tractatus apud dialecticos τοῦ ψευδομένου dicitur. A dialektikusok alatt a stoikusokat érti. Pseudomenos logos olyan kérdés, melyre akár igent akár nemet felelsz, hamisan értelmezhető a felelet, pl. a midet el nem vesztetted, birod-e? (Igen). Szarvaidat elvesztetted? (Igen). Úgy voltak szar-

idők izlését követve Africanus és beilleszt egy-egy találó idézetet Homerosból [1]).

III. Africanus bölcsészete.

A stoa-bölcsészet a második században közkedveltségben állt. Antoninus Pius, főleg Marcus Aurelius Philosophus nem csak komoly tanulmánynak, hanem az uralkodási elvek forrásaul tekinték a bölcsészetet. Méltán, mert a római stoicismus az emberi szellemnek nemes szülötte, s magasra emelte az elérendő eszményképet. A legkiválóbb férfiak jellemének komoly szilárdságot, küzdelmének erkölcsi irányt, stilusának emelkedettséget biztosított. A görög stoikusok hideg mozdulatlansága, szenvedélytelen közönyössége nem nehezűlt a forum férfiaira; emezek elmélkedése gyümölcsöző vala. Hirdették a stoaból, hogy a törvény az isteni és emberi viszonyok rendezője, a földi állapotok kibékitője, a világrendnek egyik biztositéka [2]). A római jogtudósok, a stoa lelkes hivei, imádták az igazsságosságot. Justitia est regnorum fundamentum. Legnagyobb bűn az igazságtalanság; ezért Africanus épen nem tartá szigorúnak a XII tábla rendelkezését, mely szerint az igazságtalanságra vetemedett megvesztegetett biró halállal büntetendő: duram esse legem putas, quae iudicem qui ob rem dicendam pecuniam accepisse convictus est, capite punit? Dic enim quaeso, dic, an iudicis illius perfidiam contra omnia

vaid. (Nem). Úgy tehát vannak szarvaid. Az ilyen sophismákat méltán hibáztatják a római stoikusok, méltán hibáztatja Africanus.

[1]) Dig. 48. 5. 13. §, 1. Plane sive iusta uxor fuit, sive iniusta, accusationem instituere vir poterit; nam et Sextus Caecilius ait: haec lex ad omnia matrimonia pertinet; et illud Homericum affert: nec enim soli, inquit, Atridae uxores suas amant, Οὐ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεῖδαι.

[2]) Dig. 1. 2. 3. Marcianus. Sed et philosophus summae Stoicae sapientiae Chrysippus sic incipit libro, quem fecit περὶ νόμου [de lege] Ο νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχρῶν, καὶ ἄρχοντα, καὶ ἡγεμόνα · καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων, καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων, προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον, απαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον. *Lex est omnium divinarum et humanarum rerum regina. Oportet autem eam esse praesidem et bonis et malis, et principem et ducem esse; et secundum hoc regulam esse iustorum et iniustorum, et eorum, quae natura civilia sunt, animantium, praeceptricem quidem faciendorum, prohibitricem autem non faciendorum.*

divina atque humana iusiurandum suum, pecunia vendentis intolerandam audaciam non dignam esse capitis poenae existimes, kérdi nemes felgerjedéssel Favorinus bölcsésztől [1]).

Africanus nem csupán a gyakorlati tapasztalatok készletét szerezte be, hanem ezek alapján elméleti magaslatra is emelkedett. Kettős alapon nyugodott tehát hire s tekintélye. Nem a sokat teremtő Labeo vagy Julianus eredetisége, nem a rendszert alkotó Quintus Mucius Scaevola vagy Sabinus szervező képessége, hanem a commentatorok hasznos működése látszik irataiból. A római nép törvényeinek értelmezése, tehát a világosság terjesztése körűl szerzett kiváló érdemeket. Tudományos működés ez, mely a törvény, a szokásjog és a jogügylet valódi értelmének kimutatását, a szövegben rejlő jogelvek s tételek feltűntetését czélozza s a kiderített jogtételek alkalmazásának körét kijelöli, a szövegben mutatkozó ellenmondásokat eloszlatja, a homályt megszűnteti, a szabályok alapelvét és következményeit kifejti, az értelmezés meggyőző okadatolásával, a tudomány tekintélyével hat a felekre és a birákra. Ilyen tevékenységgel a jogtudós a jogot nem csak magyarázza, hanem a félremagyarázások ellen átlátszó tiszta világitásba helyezi. Africanus érdeme még a gyakorlat problémáinak megoldása és a jogi oktatás terén kifejtett sikeres tevékenység. Róma a szerény kis községből az által emelkedett világuralkodói hatalomra, hogy polgárai lelkiismeretesen vették és őszintén szivökön hordták a polgári erények gyakorlatát, s ezek közt a hűséget (fides) és jóhiszeműséget (bona fides) s ezt szentnek és sérthetetlennek találták minden polgár irányában [2]). Adott szavát meg nem szegte Regulus. Az elvállalt kötelesség teljesitése elengedhetetlen becsületbeli tartozás mind a közjogi, mind a magánjogi ügyekben. Törhetetlen hüséggel teljesítendő az elvállalt tartozás (dare facere oportet), lehessen biztosan számítani az igéret teljesitésére. A hitel

---

[1]) Gell. Noct. Att. XX. 1. 7 és 8.

[1]) Gell. N. A. XX. 1. 39. Omnibus quidem virtutum generibus exercendis colendisque populus Romanus e parva origine ad tantae amplitudinis instar emicuit, sed omnium maxime atque praecipue fidem coluit sanctamque habuit, tam privatim quam publice. Boldog az a jogász, a ki hazájának polgárairól igy nyilatkozhatik mint Africanus.

éltető lelke a gazdasági életnek. Szótartás nélkül nincs hitel. Szigorú következmények nélkül nincs szótartás. Erre szoktatták a polgárokat s épen mivel szerették és gyakorolták a lelkiismeretes pontosságot, kevesen estek a törvény vasszigora alá.

Sextus Caecilius, midőn a XII táblát igazi értelmében tűnteti fel, egyúttal azt is eszünkbe juttatja, hogy az államszervezet változása, az erkölcsök, szokások átalakulása a törvényeknek változását vonja maga után. E felett szépen bölcselkedik Sextus Caecilius Africanus, mint közli velünk Gellius az érintett helyen [1]).

NEGYEDIK FEJEZET.

Africanus a közügyek terén.

I. Africanus a fejedelmi tanácsban.

Pomponius a római jog történetét tárgyazó ismeretes művét [2]) Salvius Julianus nevével fejezte be; a Julianus consulságát, örök hirdetményét s tanitványait nem említi. Pomponius műve azonban nem kimeritő irodalom-történet, az iskolák alakúlásától fogva csak az iskolák vezetőit sorolja fel (successit). Abból, hogy Julianus tanitványai közűl már senkit, tehát Africanust se nevezi meg, nem lehet mást következtetni, mint hogy Pomponius Julianus consulatusa (128) *előtt* irta Enchiridionját, és ezt a későbbi eseményekkel ki nem egészité, mert különben okvetetlenűl szolnia kellene Africanusról is, a ki 130-ban már a Hadrianus jogászi környezetéhez tartozott s nem csendes magányban tölté napjait, hanem a zsibongó életben, az előkelő társadalom magaslatán. Maga Hadrianus említi őt levelében, mely egészen bizodalmas természetű s nem volt szánva a nyilvánosságnak. Hadrianus a szenvedélyes útazó, a ki egyptomi tapasztalatairól olyan finom képeket közöl, egyik levelében jelenti sógorának Servianus consulnak, hogy serlegeket küld neki, s kedélyesen megjegyzi a következőket: calices tibi versicolores transmisi, quos mihi sacerdos templi

---

[1]) Gell. N. A. XX. 1.

[2]) Dig. 1. 2. 2. Pomp. Enchiridion.

obtulit, tibi et sorori meae specialiter dedicatos, quos tu velim festis diebus conviviis adhibeas, caveas tamen ne his Africanus noster indulgenter utatur [1]). Hadrianus 130-ban látogatta meg Egyptomot, és igy ekkor Africanus már a birodalom főemberei közé tartozott, hiszen őt Hadrianus eme kitüntető jelzővel említi »Africanus noster.«

A második században minden előkelőségnek találkozási helye, a tudományos életnek középpontja a fejedelmi udvar vala. A jó császárok aranyozott márvány palotájának fényes csarnokaiban nem csupán a bibor és selyem tárta fel minden pompáját, hanem a szellemi életnek kimagasló képviselői is ott tartották összejöveteleiket. Ott találkoztak mind azok, a kiket a tudományos, a vagyoni, a rangheli tulajdonságok alapján előkelőeknek mondhattak. Africanus érdemeinél s jelentőségénél fogva kitűntetett férfi volt. Jelenlétével és tekintélyével emelte a fejedelmi környezet komolyságát. Gyakran megfordult a palotában, mert társadalmi összeköttetései s állásának illedelmi szokásai ezt megkövetelték, de nem lett üres udvarlátogatóvá. Nemes érzelmei megoltalmazták a legfelsőbb légkör veszélyeitől, sorvasztó hatásától.

A világbirodalom hatalmasai az államférfiak, hadvezérek, kik közűl oly sokan kerűltek ki a jogtudósok soraiból, és más politikai szereplők a fejedelmi palotában találkoztak minden reggel, hogy bemutathassák hódolatukat a szeretett uralkodónak. Kétségtelen, hogy ez a megjelenés az udvar ékességét emelte, valamint kétségtelen az is, hogy ilyen fényes környezetben büszkén fogadhatta a fejedelem az idegen királyok s külföldi népek követeit s a tartományok küldöttségeit. A megjelent notabilitások a fejedelmi porticusokban egyesítve szemlélhették a görög műremekeket, a legértékesebb latin és görög könyveket. Gyönyörködhettek a palatinusról kinálkozó szép kilátásban, előttük emelkedtek a Caesarok és Flaviusok épitészeti emlékei és az istenek templomai, a hősök diadalívei, a márványcsarnokok és kéjlakok tengere. Itt mutatja be nekünk Africanust Gellius. Kitűnik, hogy előkelő társaságban élt, a nagyvilági emberekkel érintkezett. A fejedelmi tanács

[1]) Közli Flavius Vopiscus. Lásd Scriptores historiae Augustae ab Hadriano ad Numerianum. II. 1864. 208-ik lap.

munkájában nagy tevékenységet fejtett ki. Tartott nyilt auditoriumot, melyben kérték és osztogatta véleményét, tanitá hallgatóit. Este felé gyakran hivta őt a fejedelmi asztalhoz Hadrianus, ki a kellemes társalgásban gyönyörködött.

Hadrianus halála nem szűntette meg az Africanus magas összeköttetéseit. Gellius följegyzéseiből tudjuk, hogy Africanus az Antoninus Pius barátaihoz (amici) tartozott. Tudvalevő, hogy »amici«-nek nevezték a fejedelmek legfőbb tisztviselőiket és titkos tanácsosaikat, jelesül a korona jogászait [1]). Az amici körébe sorozták az uralkodó rokonait s személyes régi embereit, a jelesebb államférfiakat, jogtudósokat, tanácsbelieket, consulokat, consulságot viselt férfiakat, praefectusokat, nagyreményű előkelő jelölteket s kiválóbb lovagokat. Azonban az amicus *czim* nem esik össze a személyes barátság fogalmával. Különben az amici két osztályt alkottak t. i. a belső környezethez tartozók, a kiket mások előtt bocsátottak az uralkodó szine elébe (amici primae admissionis) és a második sorban következők. Bizonyos, hogy a primae admissionis amici közelebb álltak az uralkodóhoz, mint a secundae admissionis amici. Az uralkodóra s közvetve a birodalomra nem volt közönyös a barátok befolyása. Nullum maius boni imperii instrumentum quam bonos amicos esse, mond Tacitus. Hist. 4. 7. A jellem és befolyás mértékének megfelelő tisztelet és tekintély környezte az uralkodó barátait. Antoninus Pius alatt is a császári udvarban (in area palatina) szoktak gyülekezni a legnagyobb méltóságok. Rendszerint minden reggel tisztelegtek a barátok az uralkodónál; udvarias viszonzásra számíthattak. A leereszkedés terjeszté a fejedelmi népszerüséget. A tisztelgés a baráti körnek előjoga, de kötelessége is, melyet nem illett elmulasztani.

Általános fogadtatáson (publica, promiscua salutatio) ünnepélyes alkalmakkor vagy örvendetes események történtekor az egész tanács és az egész lovagi rend meg szokott jelenni. A fogadtatás a reggeli órákra volt kitűzve.

Ilyen nyilvános fogadtatás alkalmával a palota előtti

---

[1]) Dig. 37. 14. 17. pr. Ulpianus. Volusius Maecianus amicus noster — et alii amici nostri iuris periti stb.

téren a nagyközönség is megjelent, minden rendü és rangú férfiak várták a hivatalos fogadtatás eredményét, az uralkodó nyilatkozatait; nyájas társalkodásban telik az idő.

Gellius ilyen várakozó társaságba vezet bennünket, a hol egy-egy jelentékenyebb férfi körűl érdeklődő körök képződnek. Africanus se marad elkülönzötten, körűlte áll Gellius és a hires bölcsész Favorinus, másokkal együtt.

II. Africanus és Favorinus az udvarnál.

Erényes, szellemes emberekhez ragaszkodott Africanus. Julianus, Gellius és Favorinus társaságában látjuk őt [1]). Ilyen férfiak társaságát csak olyanok keresték, a kik megvetették a romlott légkört, aljas elemeket, megvetették azokat stoikus hideg büszkeséggel.

Az olyan kiváló férfiakat mint Africanus és Favorinus figyelemmel hallgatta Gellius. Sok szépet és hasznost tanúlt e két férfiútól. Emlékébe véste, sőt fel is jegyezte a nagy gondolkodónak észrevételeit. Favorinus galliai eredetű, Arlesből való. Elsajátitá hazája nyelvén kivül a művelt latint, a görögöt s ennek irodalmát. A Trajanus-Hadrianus kor műveltségének szinvonalán állott. A fejedelemnek híve sőt barátja. Ha nem is hivatalos, de tényleges vezetője volt a Hadrianust környező szellemi aristokratiának. Nem volt ugyan bevallott stoikus, sőt akadémikus bölcsésznek tartják, de Epiktetos szellemében igyekezett megóvni az emberi méltóságot, az erkölcsi szabadságot és rendithetetlenséget. Nem habozott, állást foglalni a régieskedők ellen. Hiszen a bölcsészek nem imádják a multat. Ezért bocsátkozott Africanusszal vitába az Appius Claudius cultus meggyöngitése végett. Kár hogy az akadémikus bölcsész Favorinus inkább vizsgálódik mint véleményt nyilvánít [2]). Favorinus ellenében a XII tábláról méltán jegyzé meg Africanus, hogy annak rövid, de szabatos tételei az akkor ismert fejlődöttebb külföldi, főkép gö-

[1]) Gell. N. Att. XX. 1. 3. ... ad eum (t. i. Africanum) philosophus Favorinus accessit, conlocutusque est, nobis multisque aliis praesentibus.

[2]) Gellius a Noctes Atticae utolsó könyvének elején (XX. 1.) elbeszéli az Africanus és Favorinus közt előfordúlt szóváltást.

rög jogok értékesitésével készültek [1]. Erre az összehasonlításra Africanust kiválóan képesíté mind a három világrész legjelentékenyebb törvényeinek, továbbá a ius civilenek és a ius gentiumnak beható tanulmányozása és birálati ismerete. Méltán emelte ki a decemviralis törvénynek szabatos, velős, tömött szövegezését. Világos, parancsoló tételei eloszlatták a jogi bizonytalanságokat, kiindúlási pontúl szolgáltak a római jog fejlődésének. Innen kezdhető biztosan a római jog tanúlmánya. A XII táblát mi nem látjuk ugyan olyan nagyszerünek, mint Africanus, de azt nem tagadjuk, hogy Róma egyéb törvényeit fölülmulja s fényt vet az Appius Claudius törvényhozói stilusára. Általánosságban Favorinus is jót mond a XII tábláról, mit ép oly érdekkel tanúlmányozott, mint Plató tíz könyvét a törvényekről [2]. A részletekre nézve azonban talált Favorinus észrevételeket. Némely tétel homályos, némelyik kegyetlen, egyes tételek enyhék, mások kivihetetlenek [3]. A gall eredetü bölcsész természetesen homályosnak találhatott egyet-mást, a mit olyan jogtudós mint Africanus behatóan értett; de Favorinust nem érheti szemrehányás, hiszen a jogi műnyelv sokat változott a lex Terentilia óta, sőt az erkölcsök és szokások is változtak a századok keringésével. Az elmélet elvont szempontjából itélő bölcsnek emez örökérvényű s mély törvényhozói belátásról tanúskodó figyelmeztetést mondá Africanus. Változik minden a nap alatt. Mi minden változott hatszáz év alatt nálunk? A mi aranybullánkból, daczára, hogy annak záradékán kivül minden más részére megesküszik a koronázáskor a király, legfölebb az van még érvényben, a mi biztosítja a személyes szabadságot s a kérvényezési és sérelem-előterjesztési jogot.

Favorinus egy akadémikus bölcsészhez méltó szemléjét folytatva a XII tábla felett, kiemeli, hogy annak

---

[1] Eas leges, Sextus Caecilius, inquisitis exploratisque multarum urbium legibus, eleganti atque absoluta brevitate verborum scriptas diceret. Gell. N. A. XX. 1. 4.

[2] Non enim minus cupide tabulas istas duodecim legi, quam illos decem libros Platonis de legibus. Gell. N. A. XX. 1. 4.

[3] Gell. N. A. XX. 1. 4. Sed quaedam esse istic animadvertuntur aut obscurissima, aut durissima, aut lenia aut nequaquam consistentia.

némely tételei kegyetlenek, pl. hogy halálbüntetést szab a megvesztegetett biróra, megölni engedi az éjjeli tolvajt s a kárvallottnak rabjává itélteti a tetten ért tolvajt. Kegyetlennek nyilvánitá a perbe-idézési eljárást is, mely szerint a menni nem biró öreget vagy beteget teherhordó állatra téve vitte felperes a magistratus elébe. Igen helyes birálatot mond a talioról, mely gyakran kegyetlen, gyakran kivihetetlen. Méltán mondja kegyetlennek a hitelezők ama jogát, hogy a fizetésképtelen adóst agyonüthetik, szétdarabolhatják. A bölcsész azonban maga is megemlíti, hogy az e féle kegyetlenkedéseket részint a későbbi törvény, részint a szokás megszűntette [1]). Az akkori viszonyok közt nem találta Africanus szigorúnak a XII tábla büntetéseit, s az elmélet elvont szempontjából szóló bölcsnek ismét mond egy örök érvényü és mély gyakorlati belátásról tanúskodó figyelmeztetést: leges tu nostras decemvirales percalluisti, sed quaeso tamen, degrediare paulisper curriculis istis disputationum vestrarum academicis azaz te a XII táblát behatóan ismered s mégis kérnem kell téged, hogy akadémikus vitatkozó paripádról szállj le. Magad legjobban tudod, hogy a törvények csak úgy lehetnek üdvösek és hatásosak, ha az illető kornak szokásait, erkölcseit, szükségleteit, fejlettségét, az élet viszonyait a népnek hajlamait és bűneit, erényeit és szenvedélyeit tekintetbe veszi, a nemzet psychologiai, gazdasági és culturalis vonásait megfigyeli. Mind ezek pedig változnak, emelkednek, hanyatlanak, fejlődnek. Tehát a törvény intézkedései nem lehetnek örökre változatlanok. Az ég és tenger képe se mindig ugyanaz. A mi ma nem czélszerü, lehet hogy valaha természetes volt. Non enim profecto ignoras, legum oportunitates et medelas pro temporum moribus et pro rerum publicarum generibus ac pro utilitatum praesentium rationibus proque vitiorum, quibus medendum est fervoribus mutari atque flecti neque uno statu consistere, quin, ut facies caeli et maris ita rerum atque fortunae tempestatibus varientur.

---

[1]) Sed non aspernabilis est populus Romanus, passus enim est leges istas de tam inmodico supplicio situ atque senio emori. Gell. N. A. XX. 1. 10.

Valóban olyan igazságügyi politika rejlik e figyelmeztetésben, mely ma is irányadó. Az a törvény tölti be hivatását, a mely a kor követelményeinek megfelel.

A clausula perpetuitatis felett napi rendre tér az új nemzedék. Justinianus a Digesták kihirdetésekor ép úgy csalódott, mint Mátyás a decretum maius jövőjére nézve. Az 1468: 78. §. 2. szerint ez a törvény pro perpetuo regni decreto hozatott, ut nullo unquam tempore quicquam ex illis variare seu mutare liceat. És ime a »világverő Mátyás sirján még a fű se zöldűl« — már megkezdődött a Dunánál a jogi anyagcsere eleinte visszaesésekkel, de feltartóztathatatlanul.

A jogász védelembe vette a bölcsész ellen a XII táblát. Abból, hogy annak tételei később változást szenvedtek, nem az következik, hogy annak idején helytelenek lettek volna, hanem csak az, hogy a haladó kor meghozta a változtatás szükségét.

Az egyes tételek némelyike enyhűl azzal a magyarázattal, melyet Africanustól tanulunk, pl. a perbe idézést illetőleg a törvény szavait Favorinus úgy értelmezte, hogy a ki betegség vagy öregség miatt nem mehet, annak a felperes nem tartozik fogatot adni, hanem csak teherhordó állatot, erre kell ülnie az alperesnek s őt a magistratus elébe viszik, ha haldoklik is. Hibáztatja Favorinus, hogy köteles megjelenni a *súlyos* beteg is. Idézi Africanus a szöveget: si in ius vocat ito, si morbus aevitasve vitium escit, qui in ius vocabit iumentum dato, si nolet, arceram ne sternito; tehát a megidézett azt követelheti, hogy a forumra lóháton vagy szekeree mehessen, de e czélra hintót nem követelhet. Figyelmezteti Favorinust Africanus, hogy a törvény nem szól a súlyos nagy betegekről vagy épen életveszélyes állapotban levőkről (morbus sonticus), hanem csak a gyöngélkedőkről (morbus). Africanustól tanúljuk továbbá, hogy a iumentum szó nem csak teherhordó állatot, hanem közönséges szekeret (vectabulum) is jelentett, melyet az a teherhordó állat húzott (iunctis pecoribus). Ilyen egyszerü és olcsó alkalmatosságot követelhetett a gyöngélkedő vagy agg ellenfél, de fedett, bélelt, kényelmes hintót (arceram) nem követelhetett a felperestől, nehogy a gyengélkedők vagy aggastyánok költséges, esetleg

nehezen szerezhető fogatot követeljenek s ennek nem kapása ürügye alatt elmaradjanak a forumról és igy kijátszhassák a peralapitás kötelességét [1]).

Africanus megjegyzéseit a XII tábláról hangos tetszéssel fogadta Favorinus és az egész környezet [2]). Africanus nem csak válaszolt és beszélt, hanem fejtegetett és meggyőzött, egyhangú volt a közönség véleménye, hogy Africanus olyan a milyennek őt Gellius mondá, t. i. *scientia illustris.*

Azonban a fejedelmi palotában csakhamar változik a helyzet. Jelentik, hogy az uralkodó a fogadási terembe lépett.

Az érdekes párbeszédnek az a hir szakitott véget, hogy megnyilt a fogadó-terem, kezdődik a látogatás és tisztelgés a fejedelemnél. Eloszlottak a körök, s kiki igyekezett jó helyet foglalni el, hogy az uralkodót láthassa és hallhassa. Mi pedig, a kiket Rómának nem udvari képe vonz, hanem maradandó becsű jogintézményei érdekelnek, az utóbbiakra gondolunk, a jog fejlődésére, a fejlesztés módszerére figyelünk.

Csodálatunkat ébreszti fel, hogy egy-egy rövid törvény alapján micsoda intézményeket birtak felépiteni Rómában. Egy-egy edictum, tanácsvégzés vagy lex milyen éles elméjű fejtegetésekre adott alkalmat Africanusnak. A régi törvények megértése czéljából rámutat a változásokra, a melyeknek a századok folyamán keresztűl ki van téve a szokás, az erkölcs, a kifejezés, a szólásmód. Talán ma homályos, kegyetlen valami rendelkezés a mi valaha magyarázatra nem szorúlt és keménynek se látszott. Némely szabály ma kivihetetlen, a mit valaha pontosan végrehajtottak, és lehet ma jelentéktelen csekély valamely büntetés a mi egykor súlyos vala. Egyetmást félre értenek ma, a mit valaha mindenki jól tudott, pl. a XII táblából olyasmit olvasott ki Favorinus, mintha a fize-

---

[1]) Gell. N. A. XX. 1. 28. »Jumentum« non id solum significat, quod nunc dicitur, sed vectabulum etiam, quod iunctis pecoribus trahebatur.

[2]) Ezért méltán mondja Gellius N. Att. XX. 1. 55 : Sextus Caecilius, omnibus qui aderant, ipso quoque Favorino adprobante atque laudante disseruit.

tésképtelen adós eleven testét darabolhatták volna szét a hitelezők, holott ez csak fenyegetés maradt [1]).

III. Africanus respondeált.

Az udvar volt Rómában az, a mi nekünk ma ez az Akadémia, t. i. a szellemi élet középpontja. Az állam szolgálatában kereste a polgár a legfőbb kitüntetést. A fejedelem is csak az államot szolgálta. A jogtudósok sem tekintettek mást mint az államot; Rómában politikai földrengéseket, erőszakos meglepetéseket nem idéztek elő, nem azért mintha jelentéktelen emberek lettek volna, hanem mert a legitimitást képviselték, nem titkolták azt a meggyőződést, hogy tartós világ-birodalom csak erős monarchia lehet. Működésöknek legszebb sikere, hogy a fejedelem abban az időben a magánjog terén nem parancsol mást, mint a mit a jog parancsol.

Africanus tekintélyével és tudományával kihatott a gyakorlati életre. Tanácsot, véleményt sokan kértek tőle.

A törvény s tanácsvégzés szövegének magyarázatát, az esetnek eldöntését gyakran bocsátották az ő birálata alá. És igy nem maradt szobatudós. Személyének és tudományának tekintélye meghozta neki a ius respondendit.

Hogy a ius respondendi kitűntetésben része volt, nem csak az mutatja, hogy maga említi egyes véleményezéseit (respondi), hanem még inkább az, hogy az ő iratait is kivonatolták a Digesták szerkesztői, és hogy Justinianus is úgy említi mint iuris conditort [2]). Nagy dolog volt a ius respondendi, mert a jogvitákat nem *egy* törvényhozónak akarata, hanem válogatott tudósok véleménye szerint döntötték el, a jogtudomány pedig az állam érdekeinek előmozditásán munkálkodott, a jogtudósok respondealásából állami érdekű intézmény lett. Különben azok előtt, a kik Róma allkotásait tanulmányozzák, kétségtelen, hogy a római birodalomban minden intézmény szervezésénél a köztekinteteket, az állam érde-

[1]) Dissectum esse antiquitus neminem equidem legi, neque audivi, quoniam saevitia ista poenae contempni non quitast. Gell. N. A. XX. 1. 52.

[2]) Cod. 7. 7. 1. pr. Juris antiqui conditor definivit.

keit nézték. Ilyen szellemben akart rendelkezni XIV. Lajos, Nagy Frigyes, II. József, de nem olyan szerencsével mint a Caesárok, mert az idők és emberek különböztek a régiektől.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Africanus mint jogtudományi iró.

Libri XX epistolarum Africanustól.

Levelezés alakjában többen tárgyaltak jogeseteket, főleg a mesterek tanitványaikkal. Néha elméleti kérdést világitanak meg, néha gyakorlati esetek eldöntésére adnak utmutatást, de többnyire doctrinalis természetű könyvek a Libri epistolarum.

Hirneves epistolae irók: Labeo, Proculus, Javolenus, Neratius, Celsus, Pomponius, Hermogenianus és a kiről beszélek Africanus, az ő egyik műve ugyanis e czimet viselte: Epistolarum libri viginti. Ennek a műnek emlékét Ulpianus tartotta fenn, t. i. Ulpianus a Dig. 30. 39. pr.-ban emliti hogy »Africanus, Libro vigesimo epistolarum, apud Julianum quaerit«. Ugy vélem, hogy Africanus néha, midőn nem volt ugyanazon a helyen a hol Julianus, mesterével bizonyos jogesetek tárgyában levelezett. A közös megállapodásokat Epistolarum libri czim alatt nyilvánosságra hozta Africanus s jogi tartalmú leveleinek gyűjteményét mások is figyelembe vették. Ugy látszik, hogy maga Julicanus is hivatkozik Africanus Epistolaira, és ezt említi Ulpianus, t. i. hogy Ulpianus találta Julianusnál (apud Julianum) az Africanus Epistoláira való hivatkozást; a miből kétségtelen: *a)* hogy Africanus jogi tartalmú leveleket irt s ezeknek gyűjteményét Epistolarum libri XX czim alatt bocsátá közre, *b)* hogy Africanusnak epistoláit Julianus egy alkalommal, valamelyik művében, melyet Ulpianus tanulmányozott, említi; ez az értelme az Ulpianus szavainak »apud Julianum,« ámbár tagadhatatlan, hogy ez a kitétel »apud Julianum« más értelmezést sem zár ki, igy pl. Karlowa szerint nem lehetetlen ugyan, hogy Julianus hivatkozik Africanusra, de nem valószinű, hogy Julianus idézze tanitványát Africanust. Ulpianus szavai: Africanus apud Julianum quaerit szerinte annyi mint Julianusnak

egyik tételét Africanus valahol t. i. libro XX. epistolarum tárgyalván, fölveti ezt a kérdést.

Africanus Epistoláiról egyes egyedül Ulpianus tesz említést, egyetlen egyszer. Más emlék az Africanus Epistoláiról nem maradt ránk. De ebből nem következik semmi más mint, hogy az irodalmi nagy hajótörésben sok egyebek közt elveszett az Africanus emlitett műve is, melynek ma csak a nevét ismerjük.

Nem lehetetlen, hogy volt Africanusnak ily czímű munkája is *Africani: Liber singularis »ad legem Juliam,«* mert hihetőleg irt Africanus commentárt Augustus egyik nagyhatásu törvényéhez, a családi élet tisztaságát védő lex Juliához. Erre mutat az, hogy Ulpianus Ad legem Juliam de adulteriis czimű dolgozatában egyszernél többször említi Africanust [1]). Ez a törvény a családi élet tisztaságát s egyúttal annak vagyoni alapját akarta biztositani, mely utóbbi czélból a hozományi telek elidegenithetetlenségét mondta ki [2]). A sértett férj a tényállás földeritése czéljából szigorú vizsgálatot rendelhetett el a cselédség és szolgaszemélyzet ellen. A gyanús szolgákat a vétkes asszony felszabaditással nem kenyerezheti le. Más részt a felszabaditás a fenyitő kereset elévűlése után nincs akadályozva. Sejteti velünk Ulpianus, hogy az Africanus észrevételeit ama törvény alkalmazásánál figyelembe vették, és igy, nevezett commentárja elterjedt mű lehetett [3]).

Ulpianus a kérdéses törvényről irt művében máskor is

---

[1]) Pl. Dig. 40. 9. 12. §. 6. Sextus Caecilius recte ait; és u. o. §. 2. et ita Sextus quoque Caecilius adnotat.

[2]) Paul. Sententiae receptae. 2. 216. 2. . . . ne dotale praedium maritus invita uxore alienet.

[3]) Ulpianus. Dig. 45. 9. 12. §. 6. Sextus Caecilius recte ait, angustissimum tempus legem praestituisse alienandis manumittendisve servis. Finge, inquit, ream adulterii intra sexagesimum diem postulatam; quae cognitio tam facile expediri potuit adulterii, ut intra sexagesimum diem finiatur? et tamen licere mulieri, quamvis postulatae adulterii, servum suspectum in adulterio, vel quaestioni necessarium, quod ad verba legis attinet, manumittere. Sane in hunc casum subveniendum est, ut destinati servi quasi conscii, vel quasi nocentes, non debeant manumitti ante finitam cognitionem.

hivatkozik Africanusra, mint a ki a szigorú eljárást a putativ hitves ellen is megengedi [1]) s elégtételt nyujt az ellen, a ki a szabad emberrel rabszolga gyanánt bánik [2]).

Ulpianus idézetei mutatják, hogy Africanus csakugyan foglalkozott a kérdéses lex Juliával, mely bizonyára a leges populi Romani sorába tartozott, Gellius szerint pedig Africanus illustris fuit in legibus populi Romani noscendis interpretandisque.

De az se lehetetlen, hogy Africanus a lex Juliához nem irt külön commentárt, hanem az Epistoláiban foglalkozott ama törvénynyel, s ha már azt nem külön műben tárgyalta, akkor valóbbszinű, hogy az Epistolái közt tárgyalta, mint a Quaestióiban, mely utóbbi mű inkább casuisticus természetű. Lenel azonban a Palingenesiában ugy tünteti fel, mintha Africanus »ad legem Juliam« egyik titulusát képezte volna a Quaestiók második könyvének.

Africanus megjegyzését a hitbizományról (fidei commissum) némelyek alapúl vették arra, hogy neki egy ilyen tartalmú művet is tulajdonitsanak. Épen igy a S. C. Tertullianumot érintő nyilatkozatából következtetést vontak egy ilyen tárgyú külön műnek létezésére.

De ezek a megjegyzések vagy nyilatkozatok, a melyeket a jogtudósok közelebbi megjelölés nélkül idéznek, talán a Quaestiókban vagy Epistolákban fordultak elő, s nem tételezik fel stringens logikával azt, hogy külön művekben jelentek meg Africanustól.

Térjünk azonban át az Africanus legfontosabb művének, a Libri quaestionum ismertetésére.

---

[1]) Dig. 48. 5. 13. §. 1. . . . sive instar uxor fuit sive iniusta, accusationem instituere vir poterit, nam et Sextus Caecilius ait, haec lex ad omnia matrimonia pertinet, et illud Homericum adfert : nec enim soli, inquit, Atridae uxores suas amant.

[2]) Dig. 48. 5. 27. §. 5. Si liber homo, dum servus existimatur, tortus sit, quia et ipse conditionem suam ignorat, magis admittit Caecilius actionem utilem ipsi dandam adversus eum qui per calumniam appetit, ne impunita sit calumnia eius ob hoc, quod liberum hominem quasi servum deduxit in quaestionem.

HATODIK FEJEZET.

Libri IX quaestionum Africanustól.

A római jogirodalom legbecsesebb részei közé tartoznak a Quaestionum és a Responsorum libri.

A Responsorum libri tartalma: jogi szakvélemények, kérdezősködésekre, melyeket tettek a tisztviselők vagy az érdekelt felek, valamely gyakorlati jogeset iránt, mely lehet perbe vont vagy még perbe nem vont, de vitás s kétes jogeset.

A jogi vélemény, ha ezt autorizált jogász adja és pedig a kellő formában, irva és pecsételve adja, kötelező erővel bír, még ha megokolása hiányzik is [1]).

A véleményezésnek tárgyát valamely *jog*kérdés eldöntése képezi; ténykérdésben nincs szükség *jogi* véleményezésre.

A jogi véleményezéseket a jogtudós maga, vagy más jogász összegyűjté s változatlanúl pl. Scaevola, vagy átdolgozva pl. Papinianus, közrebocsátá és pedig bizonyos tárgyi összefüggésben, nem pedig csupán időszaki rendben.

A tényállást igen röviden, a felek nevét összevonva, vagy költött nevekkel, pl. Titius, Seius stb., helyettesítve közölték a gyűjteményekben. A felkért jogtudósok nem adtak véleményt a fejedelem nevében, hanem kiki a saját nevében osztogatta véleményét. Annak sem alakját, sem tartalmát nem sugalmazta az uralkodó, és ettől útasitásokat nem tartozott kérni a jogtudós, tehát tudományos meggyőződését függetlenül hirdethette. A jogtudós az igazságügyet szolgálja, a jogtudományt műveli fejlesztőleg (adiuvat), kiegészitőleg (supplet) és helyesbítőleg (corrigit). A véleményezési jog biztositá a jogtudósnak nemcsak a köztekintélyt, hanem a védelmezési jogot és szólásszabadságot.

A Quaestionum libri olyan művek, a melyekben közérdekű vitás jogi kérdéseket fejteget a szerző, megelőző szóbeli eszmecsere után.

Az eset előfordúlhatott a jogtudós gyakorlata közben,

---

[1]) Seneca. Epist. 1. 94. iurisconsultorum valent responsa etiamsi ratio non redditur.

mikor is megemlitik, hogy ex facto quaeritur [1]), vagy birálati fejtegetésre átveszi azt mástól, esetleg az auditoriumból a hol az esetet elbirálta [2]), vagy mesterétől, mint előadótól, sőt képzelt esetek is fordúlnak elő. A jogtudós nem állapodik meg az eset eldöntésénél, hanem ahhoz fűzi okoskodását, kiterjeszkedik más jogtudósok nézetének birálati ismeretetésére, vagy helyesbbitésére, a jogtételek értelmének, alkalmazási körének megállapítására. A quaestioknál nem az eldöntés a czél, hanem az eldöntés megokolása, vagy az ehhez csatolható okoskodások kifejtése.

A quaestiok nem szoritkoznak véleményezés alá bocsátott concret vitás jogi kérdésekre, hanem más jogi kérdésekre is kiterjednek s ezeket minden irányban megbeszélik és tisztázzák, elméleti czélokból, kimerítő felvilágositás kedveért, pl. a quaestiones tárgyául szolgál valamely törvényben vagy fejedelmi rendeletben, tanácsvégzésben vagy példabeszédben foglalt jogtétel valódi értelmének megállapitása, kétes következtetéseknek megvitatása (agitare) élő szóval, melyet később irott értekezési szövegbe foglaltak vagy egyenesen irásban dolgoztak ki. A quaestiók mutatjak legszembetűnőbben, hogy iura noscere non hoc est verba eorum tenere, *sed vim ac potestatem.*

A quaestionum libri-hez alakra és tartalomra hasonlitanak a disputationum libri czimű́ek. Esetekkel foglalkozik az iró ezekben is, de itt se az eldöntés, hanem az erre vonatkozó megvitatás (agitare), vagy a már megtörtént eldöntés kritikai ismertetése és a levonható tanúlságok kedveért. Érdekesebb disputationum libri maradtak: Ulpianus, Tryphoninus és Venuleius jogtudósoktól.

A quaestiones rendeltetése a jogi ismeretek terjesztése. Mind a quaestiones, mind a disputationes olyan művek, a melyek elméleti és pedig oktatási czélokra készűltek, ha nem tankönyvek is, mint az Institutiones, de a tanitás gyakorlativá tételével függnek össze. Nem puszta esetgyűjtemények, hanem

---

[1]) Pl. Dig. 15. 1. 52. Paulus.

[2]) Kétségtelenül ilyen a hires nehéz Lecta est in auditorio, melyet Paulus az Aemilius Papinianus auditoriumában ismert meg s birált el, a kamatfizetési kötelezettségről: Dig. 12. 1. 40.

az alkalmazandó szabályok megismertetését, megbeszélését, tárgyalását czélozzák. Azok az életkörök, melyekből ilyen jogi művek előállani szoktak, megmagyarázzák azoknak természetét. Az egyes részek kidolgozása nem arányos, néhol kimerítő casuisticus a tárgyalás, néhol pedig rövid szemléje az eldöntött esetnek. A tanitványok néha kérdéseket intéztek a mesterekhez és ezek a kérdés alkalmából vagy felmerült jogeset ötletéből bocsátkoznak terjedelmesebb fejtegetésekbe [1]).

Különbség a Responsorum és Quaestionum libri közt. A responsák gyüjteményét főleg a gyakorlat, a quaestiókat főleg az oktatás czéljából közölték. A responsák gyűjteményében eldöntött jogesetek olvashatók. A quaestiok könyvéből sincsenek kizárva egyes consultatiók és ezekre adott vélemények, de a mellett itt más is van, és igy azoknak tartalma változatosabb. És ha itt-ott egyes responsák kerülnek a quaestiok könyvébe, ezekkel itt egészen máskép foglalkoznak mint a responsák gyűjteményében; mig emitt röviden megmondják a döntő véleményt, a quaestiókban a véleményhez egész függelék járúl, értekezés, terjedelmes beható tárgyalás (tractatus).

A responsáknál abban rejlik a tanúság, hogy a jogeset melyik jogtétel alá illesztendő, a quaestióknál a jogtételt akarják megvilágítani az eset segítségével, a responsákban az esetek eldöntéséről értesűl az olvasó, a quaestiókban az eldöntéshez alkalmazandó jogtételt mérlegelik. A responsumot akkor adták, midőn a fél vagy a biró az eldöntendő vitás jogesetre véleményt kér a jogtudóstól, a quaestio ellenben egyes kérelmezőktől függetlenűl, valamely esetnek minden lehető módosúlásaira keres és közöl szabályt [2]); mely módosulásokat és változatos alakulásokat élőszóval beszélték meg, mintegy seminariumilag foglalkozva az esetnek minden gondolható elváltozásaival.

---

[1]) Dig. 40. 13. 4. Peto plenissime instruas, mondá Paulusnak Licinius Rufinus.

[2]) Pl. Papinianus. Dig. 45. 1. 115.; Scaevola. Dig. 21. 2. 69. még inkább Paulustól: Dig. 22. 3. 25.

Ismeretesebb quaestio irók Fufidius, Celsus, Maetianus, Scaevola, Papinianus, Paulus, Callistratus, Tertullianus, és Africanus, a kiről bővebben akarok beszélni.

HETEDIK FEJEZET.

Africanus quaestióinak tartalma, eredete.

I. Africanus Quaestiói a fentebb emlitett változatos tartalomról tesznek tanúságot.

A Quaestiones megjelölés már jelzi előre, hogy vannak benne kérdések és pedig jogi kérdések, melyekre útbaigazitó véleményeket kértek a szóbeli tárgyalásokon. A felvetett nehezebb kérdéseket és az ezekre adott válaszokat összeállitá és vélemény alakjában közli velünk a jogtudós. Igen sok kérdésről elmondható, hogy finom, subtilis. Igen sok véteményről elmondható, hogy értelmezésre szorúl. Ezt megadja nekünk Africanus.

Van Africanus Quaestióiban számos kérdezősködés egyes concrét esetekről, melyek neki alkalmat adtak beható fejtegetésekre és hasonló esetek példázgató felhozására, melyek közűl némelyik költött eset [1]. Néha törvényhez (lex) [2], néha más jogász nyilatkozatához [3]) füzi okoskodását Africanus, s ahhoz adalékkal járúl [4]). Sok motivumot és hasonlatot hoz fel, mi által közeledik ahhoz az irányhoz, melynek követéséről ismeretes Marcellusnak Liber singularis responsorum czimű könyve. Africanus vitatkozik is. Kifejti nézetét, megmondja meggyőződését, védi álláspontját, de úgy, hogy rá is alkalmazható Petrarkának eme megjegyzése: non ventosus disputator sed realis artifex [5]).

Africanus Quaestiói változatos tartalmát mutatja, hogy vannak benne a következők:

a) gyakorlati *esetek* fejtegetései, mely esetek véleményezés vagy eldöntés végett kerültek elébe [6]).

---

[1]) Dig. 35. 2. 88. [2]) Dig. 29. 1. 21. (test. milit.)
[3]) Dig. 46. 3. 39. [4]) Dig. 19. 2. 35. §. 1.
[5]) I Fasti Aurei del Diritto Romano. Brugi. 101. lap.
[6]) Ilyenek: Dig. 28. 5. 46 és 47. Dig. 35. 1. 31. Dig. 38. 2. 26.

b) Képzelt tényállások fejtegetése [1]).

c) Fejtegetések, a melyeknek kiindulási alapúl szolgál valamely törvény [2]), edictum [3]), jogi példabeszéd [4]), jogtudósnak nyilatkozata [5]).

d) Africanus egyes hosszasabb értekezéseket is beszőtt a Quaestióiba, pl. a tolvaj rabszolgáért való felelősségről [6]).

A Quaestiókban a tárgyalás többnyire az egyes esethez fűződik, de nem elégszik meg a döntő szó kimondásával, mint megelégszik a véleményező, hanem megokolja azt a mit mond és újabb eszméket is kapcsol az esetekhez. A kimondott véleményt igyekszik megvilágosítani, hogy belássák és ketségbe ne vonják. Hivatkozik az analógiákra s ha lehet rámutat arra, hogy az ellenkező vélemény elfogadhatatlan, jelzi a levonható következtetéseket is. Gondosan megmondja, hogy hol és mikor alkalmazható ugyanaz az elv. A Quaestiók rendszerint szóbeli megbeszélés tárgyai voltak, a discussio nyomai néhol szembetűnők, s több mint valószínű, hogy a Julianus [7]) auditoriumában megbeszélt jogeseteket jegyezte fel Africanus, a mely jogesetek megbeszélésében neki is része volt. Julianus Digestáiban van elég hely, mely egyezik az Africanus Quaestióival [8]).

Dig. 16. 1. 17. pr. Dig. 42. 2. 7. Dig. 23. 4. 23. Dig. 44. 7. 23. Dig. 12. 1. 41. Dig. 14. 1. 7. Dig. 17. 1. 34. Dig. 19. 5. 24. Dig. 20. 4. 9.

[1]) Pl. Dig. 35. 2. 88. [2]) Dig. 48. 10. 6. [3]) Dig. 37. 1. 13.

[4]) Dig. 28. 2. 14. §. 1. Dig. 8. 3. 32. Dig. 41. 4. 11.

[5]) Dig. 34. 2. 5. Dig. 46. 3. 39. Dig. 19. 2. 35.

[6]) Dig. 47. 2. 62 ; ehhez nézd Dig. 13. 6. 21. Dig. 13. 7. 31. Dig. 19. 1. 30. Dig. 30. 110.

[7]) Dig. 16. 1. 19 . . . negavit exceptioni senatus consulti locum esse . . . ubi similiter se respondisse Julianus ait, és Dig. 46. 3. 38, §. 4. . . . quod Juliano non placebat.

[8]) Pl. Julianus. Dig. 22. 1. 25. §. 1. egyenlő Afric. Dig. 41. 1. 40. sőt egész serege van az analog eseteknek, pl.:

Afric. Dig. 35. 2. 88. (Afr. quaest. 5.) = Julianus Dig. 50. 16. 65. (Jul. Dig. 54.).

Afric. Dig. 50. 16. 208. (Afr. qu. 4.) = Jul. Dig. 50. 17. 62. (Jul. Dig. 6).

Afric. Dig. 41. 1. 40. (Afr. 7.) = Jul. Dig. 22. 1. 25. §. 1. (Jul. 7.).

Afric. Dig. 28. 6. 33. §. 1. (Afr. 2.) = Jul. Dig. 28. 5. 37. pr. (Jul. 29.).

Afric. Dig. 30. 107. pr. (Afr. 2.) = Jul. Dig. 30. 96. §. 3. (Jul. 39.).

II. Africanus viszonya Julianushoz és a receptio.

A Quaestiok anyagának szerzője részben Julianus, a gyűjtögető és feldolgozó Africanus. De a kettőjök hányadát közelebbről ki nem jelölhetjük. Az oratio obliqua, melyben Africanus referál, pl. ait, putat, existimat, dicebat, putabat, dubitare se ait, más alanyra mutatnak. Az elbeszélő előadói stilus mutatja, hogy Africanus Quaestióban referál másnak véleményéről is, közli velünk, hogy az a tekintély a kit néhol meg is nevez, t.i. hogy Julianus, milyen véleményt nyilvánított. Africanus Quaestióinak kiadásakor a Julianus véleményeit honnan ismerte? Nem állithatom, hogy Julianus művének *olvasásából* merité és irta azokat Africanus a könyvébe, de azt hiszem, hogy Julianus *szóbeli előadásának* feljegyzését használta. Megtörtént aztán, hogy Julianus egyben-másban később más meggyőződésre jutott és ezt a tanitványaival közölte, pl. Dig. 16. 1. 19. §. 5-ben Africanus az ait-hoz tartozó alanynak, t. i. Julianusnak, gondolatát hallotta és feljegyezte akkor, mikor az irásban való közlésre még nem vala kidolgozva és rendeltetve; ezt a véleményt azonban hosszabb és behatóbb megfontolás után helyesebbel cserélte fel Julianus, t. i. eleinte megtörtént a delegatio és intercessio összehasonlitása, ezt aztán helytelennek találta (quae *postea* non recte comparari ait). Ez semmi különös, és az sem, hogy erről tu-

---

Afric. Dig. 16. 1. 19. pr. (Afr. 4.) = Jul. Dig. 46. 3. 34. §. 8. (Jul. 54.).
Afric. Dig. 10. 9. 3. (Afr. 7.) = Jul. Dig. 10. 3. 25. (Jul. 12.).
Afric. Dig. 18. 4. 20. pr. (Afr. 7.) = Jul. Dig. 15. 1. 37. (Jul. 12.).
Afric. Dig. 41. 2. 40. pr. (Afr. 7.) = Jul. Dig. 41. 3. 33. §. 6. (Jul. 44.).
Afric. Dig. 41. 2. 40. §. 3. (Afr. 7.) = Jul. Dig. 16. 3. 15. (Jul. 13.).
Afric. Dig. 46. 1. 21. §. 1. (Afr. 7.) = Ulpianus: Dig. 46. 1. 5. Ulp. idézi Julianust.
Afric. Dig. 28. 6. 34. (Afr. 4.) ezt állitja = Papinianus. Dig. 37. 11. 11. pr. Julianusra hivatkozik.
Afric. Dig. 38. 2. 27. (Afr. 4.) ezt állitja = Ulp. Dig. 38. 2. 10. §. 1. Julianusra hivatkozik.
Afric. Dig. 46. 1. 21. §. 1. (Afr. 7.) »non est novum« előtt = Ulp. Dig. 46. 1. 5. Julianust idézve.
Afric. Dig. 17. 1. 34. (Afric. 8.) hasonlit. Paul Dig. 17. 1. 22. §. 4. Julianusból.

domást vett Africanus, főleg ha felteszszük, hogy Africanus a maga tanárának szóbeli előadásai nyomán közölt némelyeket. Mások véleménye szerint, a Quaestiók valamelyik nagy jogásznak hátrahagyott, teljesen el nem készült jegyztei, melyeket a szerző még nem öntött végleges formába s igy még nem is bocsátott közre, Africanus állítólag ezeket saját jegyzeteivel, fejtegetéseivel, és reminiscentiáival adta át a nyilvánosságnak [1]).

Hogy Africanus Quaestióiban a Julianus döntvényeit értékesíti, az nem valami újitás, hiszen már Coruncanius óta abban állott az uralkodó tanmódszer, hogy korábbi döntvényeket is bevontak a fejtegetés körébe. Alfenus Digestáihoz sok adatot Servius szolgáltatott. Atilicinus után indúlt Fufidius, és Fufidius nyomdokain uj alkalmazást mutat [2]) Africanus. Africanus műve némely részének forrása az *előadás*, melyet Julianus auditoriumában hallott, de érdeme egészben még eldöntetlen. Feljegyző? átdolgozó? vagy alkotó? Úgy hiszem, hogy Africanus nem az inventio gazdagságával és eredetiségével tett szolgálatot hazája igazságügyének, hanem az esetek felhasználásával, hihetőleg amaz esetek felhasználásával, a melyeket az ő jelenlétében, sőt közreműködésével tárgyalt s döntött el Julianus. A nagymester mintegy a vázlat jellemző vonásait adta. A részletes kidolgozásra Africanus vállalkozott.

Az esetekkel Africanus úgy bánt, mint a szobrász a nyers márványnyal, feldolgozta azokat. A mesterétől hallott

---

[1]) Ehhez a véleményhez hajlik Gradenwitz. Die Ungültigkeit obligatorischer Rechtsgeschäfte. Berlin 1887. 143-ik lap.

[2]) Ennek érdekes példája a következő: Africanus a quaestiói második könyvében elbeszéli, hogy Fufidius, a ki szintén quaestiókat irt tárgyal egy hagyományozási esetet, mely szerint a *nő* mind azt az ékszert hagyományozza, a mi ő rá való tekintettel szereztetett: ornamenta quae mea causa parata sunt. Ez az eset nem a Fufidius gyakorlatában fordúlt elő, hanem Atilicinustól vette át Fufidius. Erről meggyőz a Dig. 34. 2. 5, Africanus. Ennek párhuzamát készíté Africanus, a *férj* t. i. nejének hagyományozza mind azt, a mit épen nejére való tekintettel szerzett ornamenta uxori legavit quae eius causa parata erunt. Dig. 34. 2. 2. pr. Itt Atilicinus után indúlt Fufidius és Fufidius után Africanus.

adatokat összeillesztė, mint beillesztik az épületbe a faragott köveket.

Jogi gondolkodásával fényt vet az esetekre. Ezekre építi jogi meggyőződését, kutató szelleme az esetnek mélyére hatolt s mindenre magyarázatot és analog esetet keresett. Nem közli Julianus véleményét a nélkül, hogy meg ne mondaná saját itéletét. Az ő tekintélyével támogatta saját nézetének helyességét. Julianus majd egy fél századon át viselte az elsőséget a jogtudósok fényes köztársaságában. Africanus egyike azoknak a kik nyomdokait *hiven* követték. A mi Africanus irataiból ránk maradt, azt Bizanczban főleg a Julianus iránti tekintetből őrizték meg, Africanus egyéb művei elvesztek. A megmaradt töredékek szerint a meglevő anyagba való bemélyedés jellemzi Africanust. És e töredékekből is, elég adatot merithetünk annak bebizonyitására, hogy Africanus nem csupa tralaticiumot ad elő. Igen sok tételről ki lehet mutatni, hogy az Africanusé. Ha nem volt is minden szabályra nézve feltaláló, de igen is szerencsés felismerő, sikeres terjesztő, az elvek meggyőző hirdetője. Szorgalmas gyűjtő a ki a gyöngyszemeket ki birta válogatni. Azokhoz tudott magyarázatokat fűzni, szabályokat illeszteni, ittott finom okoskodásokat szőni. Előre törekedett. Tanított, hiszen nem tartá elégnek a tudást; terjeszteni kivánta a tudományt, kúlcsot akart adni a Julianus döntvényeihez. A fényt a jogkeresők útjára árasztotta. Ezzel is hasznos szolgálatokat tett.

Nagy eset-tömeg halmozódott fel a Julianus auditoriumában. Erre alapitá speculativ tervét a figyelmes tanitvány Africanus. Ez a halmazállapot nem homályositá el az ő önálló gondolkodását. Átcsillámlik az a közlemények kezelésénél, a feldolgozásnál, a beolvasztó erő működésénél. Fejtegetéseit azért közölte, mert hatni akart tanitványaira. Terjeszteni akarta mesterének elveit, befolyását, hirét, előmozditandó hazája jogának fejlődését. Nem csak azt tanitja, nem csak azt véleményezi, hogy a gyakorlati esetre melyik szabály alkalmazandó, hanem kimutatja azt is, hogy a kérdéses esetben micsoda joga van a polgárnak. Africanus receptiv természetét kétségbe nem vonhat-

juk ; de a receptio nem járt saját meggyőződésének erőszakolásával vagy hűtlen elhagyásával.

Ha Africanus nem tett volna egyebet mint Julianus responsumainak közlését, ezt a mű czimében jelezte volna. De ő quaestiókat füzött a Julianus responsáihoz, a hol kell, a maga eltérő véleményét jelezve [1]). Julianus véleményeit fogadta el alapúl, ezeket újra elővette, megnézegette, újra mérlegelte, megbirálta, kiegészitette, észrevételekkel kisérte. Hogy a nagy mestert nem mindig nevezi meg, hanem ait, notat, respondit, putat, existimavit, dixit, negavit igéket használja a személy nevének elhallgatásával, s mégis tudták, hogy kiről van szó, ez mutatja a nagy tekintélyt, melyben ő t. i. Julianus állott.

NYOLCZADIK FEZEZET.

Az Aelius, a Mucius és a Sabinus rendszere. Africanus követte-e valamelyiket?

A város épitése utáni hatodik században közeleg Róma felé a stoa bölcsészet, mely hatást gyakorol a római jogra. Ennek köszönhető a rendszeres és módszeres kezelés, ennek köszönhető, hogy az esetjog (casus) a rendszeresség általános vonalai közé került.

I. Az Aelius rendszere.

Sextus Aelius Paetus találékonysága folytán kapta a Catus vagyis Cautus, eszes melléknevet, consul 198-ban Kr. e. Megalapítá Rómában a három tagu jogi rendszert, Tripertitum azaz Tripartitum, vagyis az akkori ius civile három részben u. m. a XII tábla magyarázata (interpretatio), továbbá ennek a jogászok keze közt kifejlődött alkalmazása, tehát a jogesetek, végül a keresetek (legis actio) foglalata. Ezt a rendszert nevezték később a bölcsőnek (cunabula iuris), melyben a jog első gyarapodó korszakában pihent.

[1]) Dig. 19. 2. 35. §. 1. Recte quidem notat (t. i. Julianus) sed tamen etiam Servii sententiam veram esse puto.

Az Aelianum systema, mely Qu. Mucius Scaevolaig az *egyedül* uralkodó rendszer vala, még később se veszité el minden hatását, mutatják ezt a Posteriores Labeonis; mutatják továbbá a rendszer-alkotó Sabinus iskolájának hivatalos responsa-gyüjteményei: Urseius Felixtől és Minicius Natalistól.

II. Mucius rendszere.

Quintus Mucius Scaevola, pontifex maximus, consul 95-ben Kr. e., kiváló jogtörténeti személy, derék jogtudós, feddhetetlen kormányzó. Azt mondják, hogy ő kezdte az egymás mellé terv nélkűl rakott tételeket artificiose digerere és generatim componere, vagyis az anyagot belső összefüggés szerint csoportosítani s osztályozni, tehát rendszerbe foglalni. Kevés főág (genera) alá illeszté a megfelelő számú részt (partes), melyeknek némelyike alatt található a tárgyak meghatározása (definitiones). Muciusról mondja Pomponius (Dig. 1. 2. 2. §. 41.): — ius civile primus constituit *generatim* in libros XVIII redigendo, tehát a jogtételeket egységes és zárt rendszerbe foglalta. Az észszerű tagolás, concentricus összefoglalás és berendezés előmozdítá az anyag feletti uralmat és beható okoskodást. Az Aelianus rendszerében a megfelelő jogesetek bő előadása található, Mucius ellenben osztályoz, csoportosít, összefoglal, számot ad a beosztásokról, pl. tutelarum quidam quinque genera esse dixerunt, ut Qu. Mucius [1]). Igen megkedvelték mások is a genera felállítását, pl. Alfenus szerint vannak genera rerum locatarum [2]), Gaius szerint vannak genera furtorum [3]), genera libertorum [4]), genera testamentorum [5]), genera legatorum [6]), genera actionum [7]).

A Mucius rendszere se »rendszer« a szó mai értelmében, hanem inkább tárgysorozat. Elől áll az öröklési jog: testamentum, legatum, hereditas ab intestato. A kötelmi jogból a stipulatio és lex Aquilia. A családjogból: persona, familia, adoptio. A dologi jogokból: possessio, usucapio. A szerződésekre ismét visszatér: emtio, locatio; depositum, commodatum, pignus stb.

---

[1]) Gai. 1. 188. [2]) Dig. 19. 2. 31. [3]) Gai. 3. 183.
[4]) Gai.. 1. 12 [5]) Gai. 2. 101. [6]) Gai. 2. 192. [7]) Gai. 4. 1.

Ez a tárgysorozat szemben az Aelianum systemával haladást tanúsit; a tananyagot csoportosítja, az összetartozandóságra némi figyelmet fordit. Csak a kötelmi jog maradt még szétdaraboltan.

Scaevola rendszere maradandó hatást gyakorolt a későbbi jogirodalomra. Hatásáról tanúskodik Laelius Felix, Gaius, Pomponius, sőt Modestinus is. Ezt a rendszert többé-kevésbbé módosítva követve látjuk a Labeo-féle Pithanaban a Cassius-féle ius civileben és némileg Sextus Caecilius Africanus Quaestioiban.

III. Sabinus rendszere.

A veronai születésű Massurius Sabinus első jogi tanulmányait Capito auditoriumában kezdte. Csak idővel jutott annyi vagyonhoz, a mennyit a lovagi census kivánt. Tiberius tüntette ki a ius respondendi-vel.Sabinus az első nem senatori, hanem csak lovagi rangu respondens. A tanitás czéljaira szerkeszté tankönyvét: Libri tres iuris civilis. Ebben a dogmatikus módszert kezdte megpróbálni s olyan rendszerbe foglalta a tananyagot, hogy a ius civile későbbi irói mind tekintettel voltak rá, századok múltával is. Sabinus rendszere a Tripartitum hasonlatosságára három főrészben (Libri tres) sorolta fel a civil jogot, csakhogy az Aelianum sorrendjét korszerűsité, t. i. Első könyv: a XII tábla intézményei. Második könyv: az újabb képződvények pl. contractus litteralis, stipulatio, szóval kiegészités az újabb alakúlatokkal. Harmadik könyv: a per (De actionibus). Ez a rendszer is elég kezdetleges. Nem tökéletesebb mint a Muciusé.

A Sabinus-féle rendszerbe voltak közölve, bár még némi tekintettel az Aelianum rendszerre: Urseius Ferox responsai, talán Claudius korából, ennélfogva Julianus következő műve is Libri ad Urseium Ferocem, mely az előbbit kiegészíti; továbbá ugyanabban a rendszerben közlé responsait, a Traianus korában, Minicius Natalis, s ennek megfelelően Julianus is: Libri ex Minicio. Ezek többnyire olyan vélemények, melyeket a Sabinus iskolája követett. A proculeianus iskolából eredt responsumokat a Posteriora Labeonis műhöz csatolták, pl. oda iktatta

Javolenus a Proculustól eredőket is és Paulus az Africanuséit is. Érdekes, hogy a sabinianus iskola híve Javolenus foglalkozott a másik iskola alapitójának műveivel, a mi azt mutatja, hogy Labeo nagy tekintélyét az iskolák falain kivűl is elismerték.

IV. Tárgysorozat az Africanus Quaestioiban.

Tartalom tekintetében Africanus Quaestioi irányt adtak az ő utánna készült hasonló műveknek. Africanust követte a tartalom tekintetében Cervidius Scaevola, Papinianus, Paulus. Ellenben a tárgysorozat nem vág össze, mert ez utóbbiak nagyjában az edictum sorrendjét követték, ellenben Africanus következőleg csoportosítá a tárgyakat:

Az I. és II. könyvben helyt foglalt a testamentum, legatum, mortis causa donatio.

A III-ik könyvben: S. C. Libonianum; a kötelmek teljesitésének helye és ideje; itt a rendszeres összefüggés hiányzik.

A IV-ik könyvben: hereditas, bonorum possessio, és a S. C. Vellaeanum.

Ebben a négy könyvben az örökséget és hagyományt keverten tárgyalta, itt-ott élők közti jogügyletet is sző közbe, mintha vegyesen akarna közölni sokfélét.

Az V-ik könyvben: bonorum possessio folytatva, továbbá a legatum.

A VI-ik könyvben: legatum, fideicommissum, S. C. Pegasianum, evictio, stipulatio, szolgalom, noxaedatio, kezesség.

A többi könyvek tartalma még kevertebb, jelesűl: a VII-ik könyv tartalma: fizetés, in integrum restitutio, actio communi dividundo, depositum, birtoklás, elbirtoklás, dos.

A VIII-ik könyv tárgysorozata: tutela, furtum, vétel, bérlet, actiones adiectitiae, mandatum, commodatum, pignus, condictio sine causa.

A IX-ik könyv tartalma: condictio ob causam datorum, vízjog, damnum infectum.

Előtérben állnak a ius civile intézményei, de a ius honorarium méltánylásával.

V. A Quaestiones rendszere.

Nem valószinű, hogy Africanus abban a sorrendben bocsátá közre művét, a Quaestiokat, a melyben az egyes esete-

negbeszélték a Julianus auditoriumában. Tervszerü be-s és valami rendszer kétségkivül Africanus Quaestioiból ányozhatott, azt azonban a töredékekből csak sejthetjük, étségtelenül meg nem határozhatjuk.

Hogy az edictum perpetuum szolgált volna mintául, a meglevő töredékek még csak valószinűvé se teszik.

Nem látszik nyoma a Sabinus rendszerének se, legfölebb émileg annyiban, a mennyiben Sabinus követé a ius civile árgysorozatát. Africanus a régiekre örömest emlékezett és igy nem ellenkezném az ő szellemével az a feltevés, hogy a távoli Mucianum systema lebegett szemei előtt s azt követte, némi bővitéssel, korszerű pótlással, úgy azonban, hogy közel jár a ius civile tárgysorozatához, melyet Quintus Mucius követett.

Talán a compilatorok válogatták olyan szerencsétlenül a töredékeket, hogy egy határozott rendszer öntudatos követése fel nem ismerhető, habár csoportok szerinti összetartozás mutatkozik is. Minden esetre feltünő, hogy Africanus az anyag jelentékeny részét Julianustól, az edictum perpetuum szerkesztőjétől kölcsönözte és még se követte annak rendszerét. Minduntalan Julianust állitja előtérbe: ait, putat, existimavit, negavit, és a Quaestiokban tárgyalt esetek többnyire a Julianus Digestáiból se hiányoznak, s Julianus nélkül sok hely nem volna érthető Africanusnál; még sem állitható, hogy Africanus a rendszerben is Julianus követője volna, vagy legalább a Quaestiokban nem tartá szükségesnek a tervszerü követést. Az anyag legnagyobb része Julianustól ered, az összeállitás azonban szabad csoportositásra mutat, a régi ius civile keretében, melyet Mucius állandósitott.

A Mucianum systemának fogyatkozása, hogy nincs benne egységes kötelmi jog, megvan ugyan a későbbieknél is, de Africanus legalább annyiban mutat haladást, hogy a régibb és újabb jogügyletekből, pl. adásvevés, szavatosság elvállalása, stipulatio, kezesség, továbbá bérlet, mandatum, commodatum, hihetőleg egy csoportot alakitott, továbbá oda illeszté az újabb fejleményeket is, t. i. a fideicommissumot, S. C. Pegasianumot, vízjogi intézkedéseket.

VI. A Quaestiok keletkezésének ideje.

Ezt közelebbről meg nem határozhatjuk, de úgy látszik, hogy a gyűjtemény: Hadrianus uralkodásának vége felé vagy Antoninus Pius uralkodásának kezdetén készült. Ugyanis Africanus már utal[1]) arra, hogy ha az örökhagyó a fiát emancipálta s ettől való unokáit hatalma alatt tartá, az emancipalt fiú együtt hivandó meg a nem emancipált unokákkal. Ez a nova clausula Julianustól való; világos tehát, hogy az edictum perpetuum *előtt* nem publicalta Africanus a Quaestioit. Ellenben nem reflectal[2]) Antoninus Piusnak arra a rendeletére, melyet ez a lekötelezett félre rótt hitbizomány tárgyában bocsátott ki[3]). Nem emliti Africanus továbbá Antoninus Piusnak azt a rendeletét se, mely szerint a családapa, ha a leánya hozományát vissza akarja perelni, leányának *vélelmezett* beleegyezésével is teheti ezt[4]). Sőt Africanus a régibb tételt említi, hogy az apa a kérdéses keresetet csak úgy indíthatja meg, ha bebizonyitja, hogy őt illeti az apai hatalom, és a leánya beleegyezett a kereset inditásába[5]). Abból, hogy Africanus sokat vett át Julianustól, nem következik, hogy Julianus halála (165) *után* irta Quaestioit; Gellius ugyanis 165-ben úgy ir Africanusról mint már nem élőről, tehát okvetetlenül 165 előtt jelentek meg a Quaestiok.

KILENCZEDIK FEJEZET.

A birtoklási szándék: Dig. 12. I. 41.

Africanusnak a Quaestionum libri IX. czimű művéből egynehány töredéket bemutatok, részint jogtörténeti, részint jogdogmatikai nézőpontból.

---

[1]) Dig. 37. 5. 18. Afr. 4. Dig. 37. 5. 19. Afr. 5.

[2]) Dig. 30. 108. §. 13. Afr. 4.

[3]) Dig. 30. 77. Ulp.

[4]) Dig. 24. 3. 2, §. 2. filiam, nisi evidenter contradicat, videri consentire patri mondja Ulpianus.

[5]) Dig. 24. 3. 34-ben azt mondja, patri nisi probet filiam non solum in sua potestate esse, sed etiam, consentire sibi, denegandam actionem mond Africanus.

Álljon első helyen a Dig. 12. 1. 41. Africani Libro VIII Quaestionum. Ez az »eius« kezdetű lex damnata, melyből a legérdekesebb az itt következő nehány sor: sicut enim nobismet ipsis ex re nostra per eos, qui liberi, vel alieni servi bona fide serviunt, acquiratur, ita hereditati quoque ex re hereditaria acquiri. Post aditam vero a coheredibus hereditatem non aeque idem dici potest, utique si scierint eum sibi coheredem datum, quoniam tunc non possunt videri bonae fidei possessores esse, qui *nec possidendi animum haberent.*

Az animus possidendi az a kifejezés, mely általános érdekeltséget költ [1]), főleg mióta Ihering der Besitzwille s más korábbi dolgozataiban és előadásaiban szellemesen hozta napi rendre az »animus« elméletét [2]).

A birtoklás egyik alkotó eleme a dologra való testi (physikai) behatás lehetősége, illetőleg a behatás bármikori ismétlését lehetővé tevő helyzet (corpus). A másik alkotó eleme pedig az akarat (animus), vagyis a kérdéses dolog feletti uralom fentartásának szándéka. Ez az akarat arra irányul, hogy az alany a dolog felett mások kizárásával rendelkezzék. Az animus possidendi helyett Savigny szerint animus domini kell a birtoklás fogalmához. Helyesen mutatta ki Ihering [3]), hogy Africanus kifejezése a helyesebb. Paulus is a possidendi animust vagy affectust használja [4]) a birtoklás elméleténél.

TIZEDIK FEJEZET.

A kedvezőbb utóajánlat elfogadhatása (in diem addictio).

A kedvezőbb utóajánlat elfogadhatásának fentartása (in diem addictio). Dig. 18. 2. 18. Africani Quaestionum Libro III: quum in diem duobus sociis fundus sit addictus, uno ex

[1]) A római jog története és Institutioi. Dr. Vécsey Tamás. 1888. 303. l.

[2]) Ismertette a jogászegyletben Ihering lelkes tanitványa dr Schvarcz Gusztáv egyetemi m. tanár.

[3]) Schvarcz G. Az animus domini birálata. Magyar Igazságügy. 23. k.

[4]) Paulus. Dig. 41. 2. 1. §. 20. . . . animus possidentis és Paulus. Dig. 41. 2. 3. §. 3. . . . possidendi affectus.

his pretium adiiciente etiam pro ipsius parte a priore venditione discedi rectius existimatur.

Az adásvevés kérdésében Africanus számos részlettel foglalkozik. Megmagyarázza, hogy miért van a fogalmazásban »ut rem emtori *habere* liceat« és nem a tulajdonjog. Ki nem kerülte éles tekintetét az adásvevési szerződéshez köthető számos mellékszerződés. A vételi szerződéshez a felek nem kevesebb mint kilencz mellékegyezményt (pactum adiectum) csatolhatnak. Mind az *eladó*, *mind a vevő* kikötheti, tehát akár az egyik akár a másik fél előnyére szolgálhatnak a következők: a visszalépés szabadsága (pactum displicentiae) és a nem teljesitéssel járó jogvesztés kimondása (pactum commissorium). Egyedül a *vevő* javára szolgál: *a)* a visszaeladhatás kikötése (pactum de retrovendendo), *b)* a próba vagy mustra szerinti szállitás, *c)* a megtekintés vagy izlelés megtehetése (emtio-venditio ut improbare liceat, degustandi causa). Végül egyedül az *eladó* javára köthető ki: *a)* a tulajdonjog fentartása (pactum dominii reservati), *b)* az elővételi jog biztosítása (pactum protimiseos), *c)* a visszavásárolhatás kedvezménye (pactum de retro emendo), végül *d)* a kedvezőbb utóajánlat elfogadhatásának joga (in diem addictio), melyről bővebben szólunk.

Az adásvevési szerződés megkötésénél külön egyezvény (pactum) alakjában kikötheti az eladó, hogy hasznára fordíthassa azt a kedvezőbb ajánlatot, melyet egy harmadik személy utólag tesz bizonyos időn belől (in diem). Eme fentartás erejénél fogva a kedvezőbb ajánlatot tevő harmadik személynek adja el (addicere) ugyanazt az árút, a melyet az előbbi vevőtől visszakapott.

A kedvezőbb utóajánlat elfogadhatásának fentartása (pactum in diem addictionis) *feltételt* tartalmaz, melyet a felek megállapodása tehet felbontóvá vagy felfüggesztővé. Ha felfüggesztő feltételül tűzték ki, a feltétel függőben létele alatt nem lép hatályba az eladási szerződés, ha pedig felbontó feltételül tűzték ki, a feltétel bekövetkeztével hatályát veszti a szerződés. Ha a felek nem állapodtak meg az iránt, hogy a feltétel milyen legyen, akkor a feltétel, Julianus véleménye szerint, melyet Paulus is helyesel, felbontó természetűnek te-

kintendő [1]). A felek rendelkezési szabadsága meg van óva, de ha a felek nem rendelkeztek, az vélelmezendő a forgalom érdekében, a mit Julianus fejezett ki. Ezt a vélelmet kizárja az osztrák p. t. k. 1083. és 1084. §-a, mely a fentartást csak mint felbontó feltételt ismeri el érvényesnek, ellenben a Julianus nézetét követi a szász p. t. k. 1111. §-a és a mi kötelmi jogi javaslatunk 386. §-a.

Sabinus, Pomponius, Julianus [2]) és Ulpianus igyekeznek meghatározni, hogy mit értsünk a kedvezőbb ajánlat alatt? t. i. quidquid ad utilitatem venditoris pertinet [3]).

Az eladónak kedvezőbb ajánlatot tesz pl. a ki nagyobb vételárt igér, vagy ha nem nagyobbat is, de fizet azonnal készpénzben, vagy ha kevesebbet igér is, de elengedi a szavatosságot, vagy legalább nem kér óvadékot, vagy elengedi ama feltételeket, a melyeket az első vevő kötött ki a maga előnyére, szóval a római jog tárgyi ismertetőjeleket állapit meg, a melyekből megitélheti a biró is, hogy melyik ajánlat kedvezőbb.

A magyar kötelmi jogi javaslat, ugyszintén a szász p. t. k. 1113. §-a is a római jog álláspontjára helyezkedik, kimondva, hogy kedvezőbbnek tekintendő az az utóajánlat, mely az előbbi vevő kötelezettségeivel összehasonlítva több előnyt nyújt az eladónak, akár a fő, akár a mellék-szolgáltatás, akár a biztosság tekintetében. Ellenben az osztrák p. t. k. 1085. §-a egyenesen az eladóra bizza annak megitélését, hogy az utóajánlat kedvezőbb-e vagy nem? a mi az eladó önkényétől teszi függővé az eldöntést.

A kedvezőbb ajánlat elfogadhatásának fentartása az eladónak jogot ad az elfogadásra, de nem teszi kötelességévé az elfogadást.

I. Ha az utóajánlat elfogadhatása *felfüggesztő* feltételül van kitűzve, a szerződés hatálya függőben van, és igy a tulajdonjog nem száll át a vevőre, még ha átvette volna is az árút, sőt a birtoklás se száll át rá, hanem csak a birlalás. Ebből

[1]) Dig. 41. 4. 2. §. 4. ille, t. i. Julianus sub conditione resolvi dicebat, quae sententiâ vera est.

[2]) Dig. 18. 2. 4.

[3]) Dig. 18. 2. 5.

következik, hogy az árut el nem birtokolhatja, a gyümölcseire nem illeti őt a megszerzési jog [1]). Az árú veszélyét (interitus rei) nem viseli, de az apadás (res deterior facta est) az ő hátrányára fog válni, ha hatályba lépend a szerződés [2]).

Ha a kedvezőbb utóajánlat elfogadhatásának fentartása felfüggesztőleg tűzetett ki, és kedvezőbb ajánlat nem akadt: megszünik a bizonytalanság, mely a hatályba lépés iránt létezett s a vételi szerződés hatályba lép. A vevőnél marad a gyümölcs, beáll az elbirtoklás lehetősége, az árú veszélyét a vevő viseli [3]).

a) Ha kellő időben érkezik kedvezőbb utóajánlat s ezt az előbbi vevő *a magáévá teszi* s az eladó tudtára adja, vele jön létre a szerződés, esetleg nála marad az árú. Ez azonban nem a régi szerződés, hanem új szerződés, a melynek feltételei nem a régiek, vagy, ha hasonlók is, de nem azonosak. Ez az új szerződés kizárja a korábbinak hatályba lépését. A vevőnek feltétlen joga csak most veszi kezdetét. Ha tehát az előbbi szerződés kötésekor az árút átvette volna és annak gyümölcseit szedte, hasznát húzta, mind ezzel beszámol, esetleg megtériti az eladónak az időközi gyümölcsöket és haszonvételeket [4]). De ha a vételártól kamatot fizetett, és igy az eladó az időközi haszonvételért kamatot húzott, elszámolásnak nincs helye, valamint akkor se, ha ezt mellőzni akarták.

b) Ha kellő időben érkezik a kedvezőbb ajánlat, de az előbbi vevő erre nem vállalkozik, feltéve, hogy az a kedvezőbb ajánlat nem koholt (non falsus), a szerződéstől el kell állnia, az árút s járulékait visszaadja [5]), tehát a netalán beszedett gyümölcsöket is. Viszont ő is visszakapja a vételárt és felszámithatja a beruházásokat [6]).

---

[1]) Dig. 18. 2. 4. pr.

[2]) Dig. 18. 6. 8. pr. . . . sane si existet res, licet deterior effecta, potest dici, esse damnum emtoris.

[3]) Dig. 18. 6. 8. pr.

[4]) Dig. 18. 2. 6. Ulp. . . . fructus interea captos emtorem refundere debere constat, venditori. Ezt tartja a szász p. t. k. 1115. §-a is.

[5]) Dig. 18. 2. 6. pr. Ez is a Julianus tekintélyén alapul.

[6]) Dig. 18. 2. 16. Ulpianus idézi Septimius Severus leiratát, mely szerint . . . quae prior emtor medio tempore necessario probaverit erogata. de reditu retineri, vel si non sufficiat, solvi aequum est.

II. Ha a kedvezőbb utóajánlat fentartása *felbontó feltétetelül* van kitűzve: ez esetben a kedvezőbb ajánlat elfogadhatásának fentartása nem gátolja a vételi szerződés azonnali hatályba léptét; a vevő a megvett dolog tulajdonosává válhatik; azt elzálogithatja, élhet rei vindicatioval, s ha az eladó nem lett volna tulajdonos s igy a tulajdont nem ruházhatta volna át, a vevő elbirtokolhatja. A gyümölcs, sőt még a kincs is az övé, de viszont viseli a véletlen balesetet [1]) is, hiszen az *elenyészett* árúra úgy se tehetnek kedvezőbb utóajánlatot, tehát úgy is végleges marad a szerződés [2]).

Ha két vagy több dolog *együtt ugyanazért* a vételárért került eladás alá, pl. két vagy több ló, s egyik eltünt, de a meglevőért jobb ajánlatot tesznek mint az egészért, ez figyelembe veendő [3]). Ellenben, ha a kedvezőbb ajánlat a dolognak gyümölcsére vagy hozadékára tétetnék, pl. az elhullt lónak a csikójáért, ennek figyelembe vétele az első vevőre nem kötelező, mert a későbbi jelentkező csak az előbbi eladás tárgyára tehet számba veendő ajánlatot [4]).

Ha kedvezőbb ajánlat tevő nem jelentkezik, a vétel érintetlenül marad [5]), ha ellenben jelentkezik, erről azonnal értesitendő az előbbi vevő, s ha ez a kedvezőbb ajánlatot tüstént magáévá nem teszi, felbomlik az előbbi szerződés; erejét veszti az árúra engedett zálogjog [6]), a gyümölcsöket vissza kell adni [7]). Ha magáévá teszi a kedvezőbb utóajánlatot az előbbi vevő, ez esetben is visszaadja a gyümölcsöt, a mi még megvan s a haszonvételeket megtériti, mert az utóajánlat elfogadásával új jogügylet jön létre, viszont ő is felszámithatja a vételár kamatait s a felszámitható beruházásait.

III. Kedvezőbb ajánlat tevő jelentkezése azt jelenti, hogy nem az eladó, hanem más személy jelentkezik jobb vevőül. Ha azonban többen mint társak adtak el valamely dolgot, közülök bármelyik lehet kedvezőbb utóajánlat tevő [8]). Ehhez fűződik Africanus véleménye, hogy ha többen együtt mint társak vették meg az árút, közülök bármelyik tehet kedvezőbb ajánlatot, hogy ő szerezhesse meg az egész dolgot,

[1]) Dig. 18. 2. 2. §. 1, [2]) Dig. 18. 2. 3.
[3]) Dig. 18. 2. 4. §. 2. [4]) Dig. 18. 2. 4. §. 1.
[5]) Dig. 18. 2. 2. §. 4. [6]) Dig. 18. 2. 4. §. 3.
[7]) Dig. 18. 2. 6. pr. [8]) Dig. 18. 2. 13. §. 1.

mert hiszen őt társainak részére nézve harmadiknak tekinthetjük, és ha már a többiek részére megtette az utóajánlatot, ez kiterjed az ő részére is, mivel ez a többitől el nem választható [1]).

Nem elég, hogy kedvezőbb ajánlattevő akadjon, az is kell, hogy az eladó elfogadja a kedvezőbb utóajánlatot. Ez a mellékegyezvény egyedül az eladó érdekében történik, ezért tőle függ az elfogadás, vagy el nem fogadás. Ha világosan ki van kötve, hogy a kedvezőbb utóajánlat érkezése esetében az első vevőnek jogában áll a visszalépés, ekkor akár az elfogadás akár az el nem fogadás esetében elállhat a szerződéstől az első vevő [2]).

Nincs joga az eladónak a kedvezőbb ajánlatot visszaútasítani, ha zálogos hitelező minőségben adta el az árút, ez esetben ugyanis a jobb vevő visszautasításával megröviditené az elzálogitónak jogát [3]).

Ha az árú többeké s ők mint társtulajdonosok a kedvezőbb utóajánlat elfogadhatásának fentartásával pro indiviso adták el az árút *egy* árért, a kedvezőbb ajánlat beérkezésének csak úgy lesz sikere, ha valamennyi eladó az elfogadás mellett nyilatkozik. Ellenben ha az eladás pro partibus divisis úgy történt, hogy kiki *külön* árért adta oda a magáét, ekkor ő egyedül is határozhat az ő részére vonatkozólag a kedvezőbb ajánlat elfogadása vagy el nem fogadása felett, a többiek megkérdezése nélkül [4]); lehetséges tehát ez esetben, hogy csak egy rész kerül a jobb ajánlat tevő kezére, a többi megmarad az első vevőnél; de az a rész is nála marad, ha szerződésileg fentartá, hogy csak az *egészet* akarja megvenni, megtartani [5]).

IV. A kedvezőbb utóajánlat megtétele időbeli korlátozásnak van alávetve. Az eladó, ha bizonyos időt kötött ki a kedvezőbb ajánlat elfogadhatására, az ezen időn belől jelentkező kedvezőbb utóajánlat-tevők közül bármelyiket, tehát esetleg

---

[1]) Africanus. Dig. 18. 2. 15. Africanus libro III. Quaestionum. — Quum in diem duobus sociis fundus sit addictus, uno ex his pretium adiiciente etiam pro ipsius parte a priore venditione discedi rectius existimatur.

[2]) Dig. 18. 2. 9. [3]) Dig. 18. 2. 10.

[4]) Dig. 18. 2. 11. §. 1. [5]) Dig. 18. 2. 13.

a legutolsót fogadhatja el, és az első jelentkezőnek visszautasítása nem teszi az első vevő helyzetét véglegessé.

A kedvezőbb ajánlattal szemben is kiköthető-e egy még kedvezőbb ajánlat elfogadhatása? Ezt Sabinus nem helyeselte, mert itt a második vevő helyzete se biztos. De Julianus azt véleményezte, hogy kivételesen, ha a felek ez iránt megegyeztek, volenti non fit iniuria. Jön egy harmadik ajánlattevő. Ezzel köttetik meg a szerződés; az árú ennek jut, ha pedig nem jön, az árút a második vevő tartja meg s nem marad az első vevőnél; azonban ez is fölléphet mint kedvezőbb ajánlattevő [1]).

A megtett kedvezőbb utóajánlat elfogadhatása is határozott időhöz (in diem) van kötve. Ezt az időt magok a felek állapitják meg; nem csak a vevőnek fekszik érdekében, hogy a bizonytalanságot korlátozza, hanem általános gazdasági érdek, hogy az adásvevési szerződésből eredő viszonyok a végtelenig ne legyenek bizonytalanságban.

Paulusnak Sabinushoz irt commentárjából következtethetjük, hogy se az ajánlat tehetésére, se a megtett ajánlat elfogadására nem szoktak igen hosszú záros határidőt tűzni [2]), főleg ingó dolgok vételénél nem volt a záros határidő túlságosan hosszú. Ha a kedvezőbb ajánlat tehetésének ideje meg van szabva, de az elfogadhatási idő nincs kikötve, némelyek vélekedése szerint egész harmincz év alatt élhet vele az eladó mert az eladó a vendititi actioval 30 év alatt bármikor visszaperelheti az árút [3]).

Nézetem szerint azonban, ha nincs záros határidő kikötve, tehát az addictio nem történik *in diem,* ekkor a kedvezőbb utóajánlat elfogadhatásának kikötése hatástalan [4]), mert nincs igazán *in diem* addictio, és igy az eladó magának csak úgy biztosíthatja a később kinálkozó kedvezőbb ajánlatot, ha ez a kikötött záros határidőn belől érkezik. Ezt kivánja a for-

---

[1]) Dig. 18. 2. 11. pr.

[2]) Dig. 18. 2. 1. ,.. ille fundus centum esto tibi emtus nisi si quis intra calendas Januarias proximas meliorem conditionem fecerit.

[3]) Glück. Pandekt. 16 kötet, 258. lap. Thibaut. Über Besitz u. Verjährung. II. 43. §. 125. lap.

[4]) Dig. 18. 2. 7 és 8.

galom biztossága. Az eladó mulasztásán a törvény nem segit [1]).

A felek hiányzó akaratának pótlásául az osztrák p. t. k. 1084 és a szász p. t. k. 1112. §-a s ezek alapján a magyar kötelmi jogi javaslat rendeli, hogy ingóságoknál a szerződés megkötésétől számitandó három napi, ingatlanoknál egy évi határidő alatt köteles tűrni a vevő a kedvezőbb ajánlat elfogadását.

V. Ha az eladó a kedvezőbb utóajánlatnak hasznát akarja venni, köteles annak érkezését és az ajánlat tartalmát az előbbi vevővel közölni, mert ezt választási jog illeti, mely szerint vagy ő is megajánlja azt, a mit utólag más ajánlott, vagy az előbbi kötelezettségénél marad. De a kedvezőbb utóajánlatot az eladó mellőzheti és az eddigi szerződést fentarthatja. Csak akkor mozdítható el az előbbi vevő, ha a kellő időben nem nyilatkozik, vagy nem hajlandó megadni a kedvezőbb utóajánlatot. Ennél többet nem köteles adni. Egyenlő ajánlkozókkal szemben neki van elsőbbsége, mivel a kikötés szerint ő csak a *kedvezőbb* ajánlattevőnek köteles engedni.

A vevő köteles legkésőbb három nap alatt tudatni az eladóval, hogy a kedvezőbb utóajánlatot magáévá teszi-e vagy nem? Tisztázni kell a viszonyokat.

Ha az eladó egy másik vevővel is megköti a szerződést és ezt kedvezőbb ajánlattevőnek tünteti fel, holott nem az, az első szerződés érvényben marad, mert nincs kedvezőbb ajánlattevő; de a második se múlhatatlanúl semmis, csakhogy mivel ez nem teljesíthető, azért a rászedett fél az eius quod interest megtérítését követelheti [2]). Ha a második vevő csalárdul összejátszott az eladóval, hogy az első vevőtől elcsalják az árut, ellenök exceptio doli illetné az első vevőt. Ha az első vevő rosszhiszeműleg állít elő valakit mint kedvezőbb ajánlattevőt s így menekűl az árútól, a második vevővel kötött szerződés felbontja ugyan az elsőt, de az eladó a venditi actioval eius quod interest megtérítését követelheti, ha károsúlt a rászedetés következtében [3]).

VI. A kedvezőbb utóajánlat elfogadhatásának fentar-

---

[1]) Ezt az igazságot Wendt (Pandekt. 608. lap) igen félénken fejezi ki wobei eine Fristsetzung schwerlich zu vermissen sein wird.

[2]) Dig. 18. 2. 14. pr. [3]) Dig. 18. 2. 14. §. 1.

tása nem vélelmeztetik, és igy az csak külön egyezmény alakjában fordúlhat elő. Kivételt képez a végrehajtási árverés, mert itt a később jelentkező kedvezőbb vevő de iure tekintetbe vétetik, jelesűl hazai jogunk szerint is. Az 1881. LX. t.-cz. 187. §-a az in diem addictiot következőleg szabályozza: »Ha 15 nap alatt a vevő igéretét ennek legalább egy tizedrészével meghaladó ajánlat tétetik: az előbbi árverés hatálytalan, új árverés tűzetik ki. A beadott utóajánlat az ajánlattevőre feltétlenűl kötelező még akkor is, ha az árverésre meg nem jelent, és ha ennél magasabb igéret ott nem tétetett. Az ingatlan általa megvettnek jelentetik ki. Több ilyen ajánlattevő közt azé jön figyelembe, a ki a legmagasabb ajánlatot tette«.

VII. Ha a kedvezőbb ajánlat elfogadhatásának fentartása felbontó feltétel alakjában történt, és az eladó a kedvezőbb utóajánlatot elfogadta, az első vevő tartozik az árút s tartozékát és járulékait visszaadni és pedig tehermentesen. Ennek elmulasztása esetén ellene az eladó venditi actiot indíthat.

Ha az első vevő megajánlja azt, a mit a kedvezőbb ajánlattevő ajánlott, nála marad az árú, és pedig az első szerződés felbomolván, az új szerződés alapján; tehát az időközi gyümölcsökről számolni tartozik; viszont ő felszámíthatja a beruházási költségeket, a vételár kamatait s ezeket levonja az időközi hasznokból, s ha így fedezve nem volnának, emti actioval élhet az eladó ellen [1]) l. 48. lap).

Ha az első vevő, a ki a kedvezőbb ajánlat fentartását *felfüggesztő* feltételűl fogadta el, időközben eladta az árút, ezt rei vindicatioval követelheti vissza a kedvezőbb ajánlattevőt elfogadó első eladó, mert hisz a felfüggesztő feltétel függőben létele alatt az övé maradt a tulajdonjog; sőt a kedvezőbb ajánlat mint *felbontó feltétel* tüzetvén ki s állván be, az első szerződés felbontása visszahat, tehát az eladott dolgot el nem adottnak tekintették, és így azt az eladó az első vevőtől vindicalhatta, de harmadik személynek jóhiszeműleg szerzett jogait tisztelni tartozik. És így a kedvezőbb ajánlat fentartása csak a szerződő féllel szemben gyakorol teljes joghatályt; harmadik

---

[1]) Dig. 18. 2. 6. §. 1.

jóhiszemű szerzőtől az árút elperelni, vagy a jóhiszemüleg szerzett dologi jogot nem létezőnek tekinteni nem szabad; de a szerződés ellen cselekvő fél minden irányban felelős.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A vevő az eladótól mikor szerez tulajdonjogot?

A vevő mit követelhet az eladótól, ezt közelebbről megmondja Africanus a Dig. 19. 1. 30. §. 1. Africani L. VIII. Quaestionum §. 1. Si sciens alienam rem ignoranti mihi vendideris, etiam, priusquam evincatur, utiliter me ex emto acturum putavit in id, quanti mea intersit, meam esse factam; quamvis enim alioquin verum sit, venditorem *hactenus teneri, ut rem emtori habere liceat, non etiam ut eius faciat*, quia tamen dolum malum abesse praestare debeat, teneri eum, qui sciens alienam, non suam ignoranti vendidit. Idem est maxime, si manumissuro vel pignori daturo vendiderit.

A vétel czélja, a szerzés. Az árúért árt, az árért árút akarnak szerezni az emberek. Ha az árú dolog (res corporalis), annak tulajdonjogát akarja megszerezni a vevő; ezért mondja Labeo, hogy az nem vételi szerződés, melynél nem akarják a tulajdon átruházását [1]). Ha az árú valamely res incorporalis, pl. a nyerhetési jog a reményvásárnál (emtio spei), vagy az idegen dologra vonatkozó dologi jog, az örökbérlet örökhaszonbérlet megszerzésénél, ekkor a vétel czélja nem a tulajdonjog megszerzése, mert hiszen res incorporalisra nincsen tulajdon. Ezért a vétel czélját oly általános kifejezéssel kellett jelezni, a mely mind a res corporalis, mind a res incorporalis szerzésére rá illik; helyesen mondja tehát Africanus, hogy az eladó köteles az árút a vevő rendelkezése alá bocsátani, venditorem hactenus teneri, ut rem emtori habere liceat, non etiam ut eius faciat [2]). A tulajdonjog megszerzése a megvett dologra nem sikerűl: ha a vevő nem bir commerciummal,

---

[1]) Dig. 18. 1. 80. Labeo libro 5. Posteriorum a Javoleno epitomatorum. §. 3. Nemo potest videri eam rem vendidisse, de cuius dominio id agitur ne ad emtorem transeat.

[2]) Dig. 19. 1. 30. §. 1.

vagy ha az árú nincs commerciumban. De az eladó mint bárki más felelős a dolusért, és így, ha idegen dolgot rosszhiszeműleg elad, a vevő nem köteles bevárni az evictiot, perelhet az ilyen eladó ellen emti actioval. A vevő akkor szerzi meg a megvett *dologra* a tulajdonjogot, ha kifizeti a vételárat, vagy ezt hitelezi neki az eladó. Tehát nem a megvétel, nem is az átadás teszi a vevőt az árú tulajdonosává, hanem a vételár kifizetése vagy hitelezése. Ezt mondja Pomponius. Dig. 18. 1. 19. aut pretium solutum sit, aut satis eo nomine factum.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A veszély (periculum) viselése. Casus iuris és facti.

A bérlet és az adásvevés tárgyalásánál nem mellőzhető az, a mit Africanus a tárgyat érő veszély (periculum) viselésének elvei felől respondeált. Az ő nyilatkozatai e tanban ma is irányadók, a hol a bíztosító társaságok a kárnak viselését szerződési úton elvállalva a vitának elejét nem veszik. Africanus a veszély viselésének kérdésében a következőket mondja:

Dig. 19. 2. 33. Africanus libro VIII. Qaestionum. Si fundus, quem mihi locaveris, publicatus sit, teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat, quamvis per te non stet, quominus id praestes. Quemadmodum, inquit, si insulam aedificandam locasses, et solum corruisset, nihilominus teneberis; nam et si vendideris mihi fundum, isque, priusquam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis ex emto. Quod hactenus verum erit, ut pretium restituas, non ut etiam id praestes, si quid pluris mea intersit, eum vacuum mihi tradi. Similiter igitur et circa conductionem servandum puto, ut mercedem, quam praestiterim, restituas, eius scilicet temporis, quo fruitus non fuerim; nec ultra actione ex conducto praestare cogeris. Nam et si colonus tuus fundo frui a te, aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere, ne id faciat, possis, tantum ei praestabis, quanti eius interfuerit frui, in quo etiam lucrum eius continebitur; sin vero ab eo interpellabitur, quem tu pro-

hibere propter vim maiorem, aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei, quam mercedem remittere, aut reddere debebis.

Dig. 19. 2. 35. Africanus libro VIII. Quaestionum. Et haec distinctio convenit illi, quae a Servio introducta, et ab omnibus fere probata est, ut, si aversione insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit, animadvertatur, necessario, nec ne id opus demolitus est. Quid enim interest, utrum locator insulae propter vetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius, quem prohibere non possit? Intelligendum est autem, nos hac distinctione uti de eo, qui et suum praedium fruendum locaverit, et bona fide negotium contraxerit, non de eo, qui alienum praedium per fraudem locaverit, nec resistere domino possit, quominus is colonum frui prohibeat. §. 1. Quum fundum communem habuimus, et inter nos convenit, ut alternis annis certo pretio eum conductum haberemus, tu, quum tuus annus exiturus esset, consulto fructum insequentis anni corrupisti; agam tecum duabus actionibus, una ex conducto, altera ex locato; locati enim iudicio mea pars propria, conducti autem actione tua duntaxat propria in iudicium venient. Deinde ita notat: nonne, quod ad meam partem attinebit, communi dividundo praestabitur a te mihi damnum? Recte quidem notat, sed tamen etiam Servii sententiam veram esse puto, cum eo scilicet, ut, quum alterutra actione rem servaverim, altera perimatur. Quod ipsum simplicius ita quaeremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, convenisse, ut alter alterius ita conductum haberent, ut fructus mercedis nomine pensaretur.

A veszély (periculum) jogi értelemben mind az a kár, melyet véletlen baleset (casus) okoz s melyet a kötelmi viszonyban az egyik fél visel, feltéve, hogy a kárt okozó eseményt nem lehet visszavezetni a félnek szándékosságára (dolus) vagy gondatlanságára (culpa) [1].

A hitelező ki van téve annak a veszélynek, hogy köve-

[1]) Pl. Dig. 2. 13. 6. §. 9. Ulpianus. Villámcsapás, földindulás vagy más hasonló véletlen. Emberi cselekedet is, melyért a fél nem vonható felelősségre.

telése *behajthatatlanná* válik, sőt annak is, hogy *elenyészik* (nomen perit), a nélkül, hogy ezért kárpótlást kapna. Ez utóbbit értjük a kötelmi jogban a hitelezőt érhető periculum alatt. Az elenyészést az okozza, hogy a véletlen baleset (casus) a kötelmi szolgáltatást *lehetetlenné* tette. A *lehetetlen* szolgáltatás nem követelhető; de csak az a szolgáltatás válik lehetetlenné, a melynek tárgya egyedileg meghatározott dolog (species) volt (obligatio speciei) és ezt a dolgot enyésztette el a *baleset*; ha ellenben a szolgáltatásnak tárgya faj szerint (in genere) van a kötelembe foglalva (obligatio generis), annak veszélyét a kötelezett személy viseli s nem a hitelezője.

Az a baleset, a melyet az adós idéz elő, vagy a melyet ő tartozott volna elháritani s el nem háritott, ha a speciest éri is, nem esik a hitelező terhére. A hol az adós felelőssége megszünik, ott kezdődik a hitelezőt érő periculum.

Africanus a Dig. 19. 2. 33-ban olyan esetet tárgyal, mely a mai élet szempontjából itélve se korhadt, sőt a legérdekesebb problemák egyikét, a teljesítés *lehetetlenségé*-nek kérdését segit megoldanunk.

Ez a töredék sok magyarázót kifárasztott, sőt elriasztott. Hartmann maga is hajótörést szenvedett egyszer rajta [1]), de másodszor szerencsésen megküzdött a nehézséggel [2]).

Ha a teljesítést a véletlen baleset hiúsítja meg, a régibb műszóval úgy fejezték ki, hogy a teljesítés »*subjectiv lehetetlenség*«-gé vált, pedig voltaképen nem »subiectiv lehetetlenségről« kell beszélni, hanem a teljesítésnek *jogi* vagy *tényi* akadályáról, melyet jogi vagy tényi baleset (casus facti vagy casus iuris) okozott.

I. Veszély a bérletnél.

a) Casus iuris. Ezt Africanus úgy fejti ki, hogy távolabb eső, de egyszerű tényállásból indúl ki, melyet senki kétségbe nem vonhat.

Haszonbérbe adtad a telkedet Kertésznek. Még a haszonbérlet tartama alatt kisajátitá vagy elkobozta az állam ezt a haszonbérleti telket (fundus publicatus est).

---

[1]) G. Hartmann. Die Obligation. 247. és 248. lap.

[2]) Ugyanaz : Juristischer Casus. Jena. 1884.

Kertész panaszt emel ellened mint haszonbérbe adó ellen. Africanus rá mutat arra, hogy te felelős vagy a haszonbérlőd irányában és igy, ha Kertész ellened conducti actiot indit a bérlemény használhatása iránt (ut frui liceat), el fogsz marasztaltatni.

Te ebben kételkedel, hiszen te nem vagy oka annak, hogy a bérlő megháborittatott, a te felelősséged Kertész irányában megszünt az államhatalom beavatkozása, casus iuris következtében; nem te okoztad, nem is a te hibádból történik, hogy nem teljesitheted azt a mivel mint haszonbérbe adó tartozol (per te non stat, quominus id praestes), nem áll hatalmadban megszerezni Kertésznek a telek haszonvehetését.

Ez a kifejezés »per te non stat, quominus id praestes« különben arra vonatkozik, hogy te nem vagy késedelembe, de itt nem valami műértelemben vett késedelem jön szóba, hanem a szerződés nem teljesitése.

b) Casus facti. Nehogy azt gondold, hogy mivel te nem vagy oka a bérleti szerződés megzavarásának, tehát fel vagy oldva a szerződésből eredő felelősség alól: felhoz Africanus egy parallel esetet, melyből kiderül a bérbeadó felelőssége annak daczára, hogy őt semmi szemrehányás nem illetheti a szerződési viszony megbomlásáért. Ez a parallel eset ez: szerződést kötöttél az épitési vállalkozóval, hogy ez a te kijelölt telkeden bérházat épitsen, a te telked azonban lesülyedt (solum corruisset). A szerződés nem szünik meg téged kötelezni, tehát annak alapján a vállalkozó perelhet ellened s a biró el fog marasztalni (nihilo minus teneberis). És pedig el fog marasztalni: akár azt tételezve fel, hogy *hibás* telket jelöltél ki, mely alatt pl. alagok, barlangok, bányák rejlettek s e miatt történt a talaj-sülyedés, melyen nem épithet a vállalkozó, akár pedig épitett már és az épület is elsülyedt.

Ha az épület többé-kevésbbé elkészült s a telek beomlása következtében az épület is romba dőlt, a vállalkozót köteles vagy kielégíteni, neki az anyagot, munkát megfizetni. De akkor is köteles vagy őt kárpótolni, ha még nem készíté el az épületet a telek beomlásakor, azonban elmarad a vállalat, mivel te más, épen olyan helyet nem jelöltél ki. A vállalkozó a szerződés alapján perelhet ellened, daczára annak, hogy

nem vagy oka a telek beomlásának és így az építkezés meghiúsulásának. Perelhet ellened, hiszen idejét, gondoskodását a tervezett építkezés számára kellett fentartania, más vállalat félretételével, a szerződés értelmében készülnie kellett az építkezéshez, más megbizást mellőznie kellett, más építkezést fel nem vállalhatott, ellenben a kérdéses építkezéshez a további megrendeléseket meg kellett tennie, munkásokat, alvállalkozókat kellett fogadnia, beszerzéseket kellett tennie. Mindezek neki költségébe kerültek, hát elessék a kártalanitási igénytől csupán abból az okból, mivel a te részedről kijelölt telek a véletlen baleset következtében alkalmatlanná vált? Legfölebb akkor nem volna méltányos a kártalanítás, ha bebizonyítaná a telek tulajdonosa, hogy a vállalkozó semmiféle beruházást, megrendelést még nem tett, és szállítókkal, munkásokkal semmiféle szerződésre nem lépett, vagy ha a vis maior következményeit magára vette [1]), vagy ha megfelelő más telek jelöltetett ki az építkezésre és azt ő beépíteni nem akarja. A hol a mondott kivételek nem bizonyíthatók be, ott felelősség terheli a megrendelőt a szerződésből, s ezt ő mint bonae fidei szerződésbeli fél nem tagadhatja meg, ha ex fide bona cselekszik.

De hát ez a parallel-eset összefügg-e az előbbivel? minden tekintetben hasonlít-e az előbbihez? Be kell vallani, hogy a két casusnak hasonlatossága csak egyetlen egy pontban találó, abban tudniillik, hogy a véletlen baleset (fundus publicatus sit; solum corruisset) nem szünteti meg a felelősséget, noha a felet nem terheli se dolus se culpa a szerződési czél el nem érhetése tárgyában. Ezt az egy lényeges pontot kivéve minden másban különbözik ez a két eset; az első esetben ugyanis a használhatás megszűnéseért felelős a bérbeadó, bár őt nem terheli se dolus, se culpa; a második esetben ellenben a vállalkozói nyereségnek az építkezés meghiúsulásából eredő elmaradásaért (lucrum cessans) és az okozatokért követel kártérítést a vállalkozó, a kikötött építkezési összeg keretén belül.

Africanus czélzata az volt, hogy plausibilissé tegye azt a tételt, hogy dolus vagy culpa hiányában is lehet felelős a

---

[1]) Dig. 19. 2. 9.

szerződő fél, itt a locator a conductornak, a ki a bérlemény tárgyát ért casus miatt nem használhatja azt. Ezt az elvet világítja meg a második eset is; de különben ez a második eset egyebekben eltérő vonásokat mutat.

Africanust a legnehezebb kérdésekben is consultálták. Módszere hozta magával, hogy az analog viszonyokra is felhivta a figyelmet. Igy a fentebbiekben a bérletnél kezdi a szemlét, hogy aztán áttérjen az adásvevésre.

c) Állítsuk össze a mit a bérszerződésre nézve Africanustól tanulhatunk [1]).

1. Dologbérlet esete. A bérleti tárgynak elenyészésével vagy romlásával járó veszély a tulajdonost, illetve a bérbeadót éri. Ha a bérlő az őt ért casus következtében nem használhatja a bérleti tárgyat, ez az ő kötelezettségén nem változtat semmit. Ha a bérbe adó, őt ért casus miatt, nem adhatja a bérlő rendelkezése alá a bérlemény tárgyát, bért nem követelhet. Ha a haszon *beszedését* casus meghiúsítja, bérelengedésnek van helye.

2. Munkabér szerződés esete. Paulus szerint [2]) a munkaadó köteles a bért fizetni, ha a munkás a szolgálattételre kész vala s nem rajta múlt, hogy a szolgálat nem vétetett igénybe: si per eum non stetit quominus operas praestet.

3. Mübér szerződés esete. Figyelembe veendő, hogy adott-e a megrendelő anyagot a meg- vagy felmunkálásra (redemtio). Erre az esetre szól Florentinus. [3]) Szerinte:

α) ha a munkásnál (conductor) a mű elkészült s ő az approbatiora azt valóban készen tartá, de a megrendelő (locator) miatt maradt el az approbatio, ez esetben a megrendelő tartozik a bért fizetni habár a mű elenyészett.

β) Ha az elkezdett vagy bevégzett mű az approbatio *előtt* véletlenül elenyészik, a megrendelő viseli az anyag elenyésztével járó kárt, de nem fizeti a bért.

γ) Ha a mű elenyésztét az anyag hibás volta (vitium soli vel materiae), vagy vis maior okozta, a megrendelő viseli az anyag elenyésztével járó kárt és fizeti a bért is. E részben irányadó: Africanus: Dig. 19. 2. 33.

---

[1]) Dig. 19. 2. 33. [2]) Dig. 19. 2. 38. pr. [3]) Dig. 19. 2. 36.

II. Veszély az adásvevésnél.

Africanus, miután megmondta véleményét a casus hatásáról a bérletre, megmondja azt is, hogy milyen a casus hatása az adásvevésre.

Előbb a casus iuris, aztán a casus facti legyen ismertetve.

a) Casus iuris a vételnél.

Ha nekem eladsz bizonyos telket (species) és az, mielőtt átadnád, publicáltatnék (casus iuris), tehát átadhatlanná válik, az adásvevési szerződés alapján csak arra vagy kötelezve (tenearis ex empto), hogy visszaadod a vételtárt, vagy, ha még meg nem kaptad, fölmentesz annak fizetése alól; ellenben nem marasztalnak el abban, a mennyire az én érdekem megrövidült a teljesités elmaradása következtében. Tehát itt a vevő nem veszti el a vételárt, ennyiben nem viseli a veszélyt, de nem illeti az eius quod interest, ennyiben mégis viseli a veszélyt. Az eladó elveszti a telket, mert azt publicalták, de elveszti a vételárat is. És igy voltaképen az eladót éri a veszély.

Africanus a vételnél az árúlt telek elkoboztatása (casus iuris) esetében kiemeli az eladó felelősségét.

Cuiacius és más magyarázók úgy találták, hogy perire videtur res quae in publicum redigitur, tehát a telek elenyészése jogilag épen olyan tekintet alá esik, mint annak állami elkoboztatása; ha ezt a kettőt egyenlő bánásban részesitik, következik, hogy összhangba igyekeztek hozni Africanus nyilatkozatát azzal az általános szabálylyal, mely szerint a vételi szerződés perfectioja után a vevő viseli a véletlen balesetet, perfecta emtione periculum ad emptorem respicit. Az összhangba hozatal kedveért Cuiacius [1]) a veszély viselésének elvét ugy próbálja formulázni, hogy a teljes risicot, azaz a vételár elvesztését is, csak akkor viseli a vevő, ha az árú akkor semmisűl meg, mikor már *átadatott*, holott, ha az árú *az átadás előtt* semmisül meg, a vevőt csak az a veszély éri, hogy eius quod interest megtérítését nem kivánhatja, de a vételárt nem veszti el. Ezt a formulázást azonban kizárja

---

[1]) J. Cuiacius ad Africanum tractatus. IX. Editio Neapolit. 1722. Tom. 1. pag. 1254—1528.

az a tétel, hogy már az átadás előtt is, *perfecta emtione* periculum ad emptorem respicit, ezt a helyes tételt más esetekben Cuiacius is hirdeti, mondván, hogy bizony viseli a veszélyt a vevő az *átadás előtt is*, oly mértékben, hogy a vételár odavesz, a nélkül, hogy az árút megkapta volna.

Africanus kérdéses helyének magyarázatáúl azt mondja Donellus [1]), hogy a teleknek elconfiscálásában valami hiba terheli az eladót (non nulla eius culpa est, quod sit evictus), s mivel az eladó általában felelős a culpaért, tehát felelős az elkobozás esetében is (ne pretium retineat pro re, quam culpa sua non praestitit). Csak az a bökkenő, hogy Africanus nem beszél az eladó culpajáról, sőt annak feltevése ellenkezik a szöveggel; hiszen ha az eladót culpa terhelné, nem venné őt ki Africanus az eius quod interest megtérítésének terhe alól. Az újabb civilisták közül többen, névszerint Mommsen F. is [2]), Donellus nyomán keresi az eladóban a culpát, hogy elkobzás alá eső dolgot árúl, a vevőt pedig semmi szemrehányás nem terheli. Ismétlem, hogy ha ez így állna, akkor az eladót az eius quod interest megtérítésében is el kellene marasztalni, holott Africanus ez alól világosan kiveszi őt.

Igen helyesen mondja Hartmann [3]), hogy Africanus nyilatkozatát csak az értelmezheti helyesen, a ki észreveszi a különbséget, a mely létezik a közt, ha a teljesítés akadálya tényi (casus facti), és a közt, ha az jogi (casus iuris). Az előbbi természetű : például a dolog elenyészte (interitus rei), az utóbbira példa épen az, ha a tulajdonjogot elvonja az államhatalom (publicatio).

Africanus véleményének értelme az, hogy az eladó nem kötelezhető ugyan a (publicalt) árúnak szolgáltatására, mert ezt az elkobozás következtében nem teheti, de épen ezért a teljes eius quod interestnek megtérítésére se kötelezhető. Azonban a vételárat tartozik visszaadni, vagy ha még meg nem kapta, a vevőnél hagyni, és így itt a casus volta-

---

[1]) Donellus. Comment. iur. civ. Lib. XIII. c. 2. §. 16. Vol. VII. Norimbergae. 1824. pag. 386.

[2]) F. Mommsen. Beiträge. Bd. I. S. 335.

[3]) Juristischer Casus u. seine Praestation. Jena. 1884.

képen az eladót éri, mert elesik az árútól is, az árától is. A vevő csak az eius quod interest követelésétől esik el.

Az derűl ki az Africanus előadásából, hogy az eladónak kötelezettségére másképen hat az, ha államilag megfosztatik az árú tulajdonától az eladó (casus iuris), mint ha elenyészik az árú (casus facti), vagy ha ez elvesz, a casus iuris veszélye, mely az árút a perfect adásvevési szerződés kötése *után*, de a tartozó átszolgáltatás *előtt* elvonja az eladó jogköréből, az eladót éri, holott a dolog elenyészése (casus facti) esetében a vevőt érné. A casus iuris az *eladót* sújtja, holott a casus facti a *vevőt* szokta érni a szerződés perfectiojától kezdve. Ilyenféleképen megitélendő casus iuris lehet: az eladott telek elpereltetése az eladótól, communi dividundo actioval. Ilyen lehet továbbá, ha a hajótulajdonos (exercitor) és a kapitány (magister navis), vagy a főnök és az üzletvezető (institor) egymástól függetlenül jóhiszeműleg (bona fide), ugyanazon dolog fölött különböző felekkel kötöttek adásvevési szerződést. Juris casus a kisajátitás. Ez a vételár visszaadására kötelez. Telekkönyvi hiba, csőd, végrehajtás is lehet casus iuris. Kiviteli tilalom is érheti az eladónál az árút: ekkor se hárítható a casus a vevőre. Erdőirtási tilalom, regalemegváltás stb. mind olyan helyzetet teremthet, hogy az eladó nem követelheti a vételárt, de nem felelős eius quod interestért s a vevőt csak ennek elvesztése érheti.

b) Casus facti a vételnél. Az adásvevésnél felmerülő casus facti kérdésében igen érdekes Africanus következő nyilatkozata: Dig. 46. 3. 39. Africanus libro VIII. Quaestionum. Si soluturus pecuniam tibi, *iussu tuo*, signatam eam apud numularium, quoad probaretur (hogy nem hamis-e) deposuerim, tui periculi eam fore, Mela libro decimo scribit; quod verum est, cum eo tamen, ut illud maxime spectetur, *an per te steterit, quominus in continenti probaretur (te okoztad-e, hogy a próba meg nem történt haladéktalanul); nam tunc perinde habendum erit, ac si parato me solvere tu ex aliqua causa accipere nolles.* In qua specie non utique semper tuum periculum erit; quid enim si inopportuno tempore vel loco obtulerim? *His consequens* esse puto, ut, etiam *si et emtor* numos, *et venditor* mercem, quod invicem parum fidei haberent (ke-

veset biztak egymásban), deposuerint, *et nihilominus merx quoque, quia emtio perfecta sit; et numi* emtoris periculo sint, utique si ipse eum, apud quem deponerentur, elegerit.

Az eladó, az átadásra képes és kész lévén, kinálja az árút a vevőnek, természetesen a vételár mellett. De a vevő valami okból elodázandónak találja a vételár azonnali lefizetését, a vételárat azonban letéteményezi, valamely részrehajlatlan harmadik személy kezeihez. Ez arra inditá az eladót, hogy ő is letétbe adja az árút, és igy az átadás elodázásának oka a vevő. Az eladó képes és kész lévén az árú átadására, igényt nyer a vételárra, és pedig, ellenkező kikötés nem lévén, minden megszoritás nélkűl. Az árú átszolgáltatása a vevő miatt odáztatván el, a veszély a vevőt terheli, és pedig az eladó átadási képessége és készsége pillanatától kezdve: de a vételárt érő veszély is a vevőt terheli, mert az a vételár (quantitas) még a vevő tulajdonát képezi.

A vételi szerződés arra kötelezi az eladót, hogy az árut szolgáltassa. Ennek a kötelezettségnek megfelel az eladó az *átadással,* de megfeleltnek itélendő akkor is, ha valósággal kész az átadásra, ez azonban elmarad *a vevő miatt.* Ha megtörtént az átadás: átszáll a veszély a vevőre; de át kell szállnia akkor is, ha a vevő miatt marad el az átadás. Ezt követeli a jóhiszeműség és méltányosság, mely az adás-vevési szerződés megbirálásánál irányadó.

Ha az *átadás valósággal megtörtént:* akár nem érte, akár érte veszély az árút a vevőnél, mindkét esetben követelheti az eladó a vételárt.

Épen úgy követelheti az eladó a vételárt akkor is, ha az eladó valósággal képes és kész vala az átadásra s csak a *vevőn mult, hogy elmaradt* az átadás. Ezt a szabályt Pomponius formulázta [1]).

Hogy az árú átadására (vagy ár fizetésére) való *képesség*

---

[1]) Pomponius: Dig. 19. 1. 3. §. 4. . . . quod si per emptorem mora fuisset: aestimari oportet praetium. . . . Mora autem videtur esse, si nulla difficultas venditorem impediat, quominus traderet, praesertim si omni tempore *paratus fuit tradere*, azaz a vevő terhére esik a veszély, ha az eladó effective képes és *kész* vala kötelezettségének teljesítésére (paratus fuit tradere), *de a hitelezőn múlt a teljesítés* elmaradása.

és *készség*, melynek eredményét egyedül a másik fél hiusíta meg, annyiba veendő mint a teljesítés, ezt már Scaevola világosan kimondta [1]).

A veszély áthárulása tehát azt jelenti, hogy a veszély, mely az árút az eladónál éri, méltányossági okból a vevő terhére esik, mert az árú a veszélykor a vevőnél leendett, ha miatta el nem maradt volna az átadás.

Bizonyos, legalább tágabb értelemben vett késedelem (mora) terheli a vevőt és pedig elfogadási késedelem (mora accipiendi). Nem éri ugyan a vevőt a késedelemnek minden hátránya, de igenis éri őt a veszély, és pedig azért, mivel ő odázza el az árú átvételét. Az átadás megtörténését elodázhatja a vevő többféle módon, pl. *a) nem eszközölte* vagy *b) elmulasztá eszközölni* az árú átvételét azonnal, mihelyest átvehette volna, vagy épen *c) föltételül* tűzte ki az átvétel elhalasztását, vagy *d)* a vételár nem fizetésével *okozta*, hogy az árút az eladó visszatartsa; tehát mindezen esetekben *(a—d)* a vevő (causa efficiens) *miatt maradt az árú az eladónál* és így a veszély a vevőt éri.

Nem kell azonban csak egyedül olyan el nem fogadásra (mora) gondolni, melynél az el nem fogadót *culpa terheli.* Ha itt olyan mora kivántatnék, melynek föltétele a culpa: akkor Pomponius a fentebb idézett töredékben (Dig. 19. 1. 3. §. 4.) azt bizonyára kiemelte volna. A veszély viselése nem azért éri a vevőt, mint ha minden esetben *jogsértő* lenne; hisz nem nevezhető jog-*sértőnek* főleg az *a. b. c.* pontok alatti esetekben;

[1]) Dig. 18. 3. 8. Scaevola libro VII. Digestorum. — Mulier fundos Caio Seio vendidit, et acceptis arrhae nomine certis pecuniis statuta sunt tempora solutioni reliquae pecuniae; quibus si non paruisset emtor, pactus est, ut arrham perderet, et inemtae villae essent; die statuto emtor testatus est (tanúk által igazolja), *se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsolvere*, et *sacculum* cum pecunia signatorum signis obsignavit, *defuisse autem venditricem;* posteriore autem die nomine fisci testato conventum emtorem, ne ante mulieri pecuniam exsolveret, quam fisco satisfaceret; quaesitum est, an fundi non sint in ea causa, ut a venditrice vindicari debeant ex conventione venditionis. Respondit, secundum ea, quae proponerentur, *non commisisse in legem venditionis emtorem* hiszen a vevő nem tett a lex commissoria ellen, és ígybe nem áll az, a mit kikötöttek arra az esetre : si non paruisset emtor; mert a *készség* annyi, mint a teljesitésből ő rá eső rész.

oly esetekben, a melyekben még nem is volt jogilag kötelezve az átvételre, tehát az át nem vétel vagy el nem fogadás még nem műértelemben vett mora, nem műértelemben vett culpa. A veszély a vevőt érheti már akkor, mikor még az árú átvételére az eladó a vevőt nem kényszeritheti. Az átvételre a vevő a saját érdekében nem határozta el magát. Ez balul ütött ki; de az önkárositó, a ki mást nem károsit, nem jogsértő. Ha a vevő jónak látta az árút az eladótól még át nem venni, holott az *képes* és *kész* az átadásra, és az eladónál veszély éri az árút: maga-magát okolhatja a vevő. Nincs alap, melyen az eladót lehetne a kárnak viselésére kötelezni, még *ha a hibátlanság mindkettőben egyenlő* is. A vétel útján a vevő szerez; szerzeményével nem kivánt azonnal élni. Ez szabadságában áll; ez nem jogsértés, de nem is alap arra, hogy ha veszély éri az ő szerzeményét, az eladóra háritsa a veszély következményeit.

A vevő tehát viseli a veszélyt, ha nem terheli is őt műértelemben vett késedelem (mora), t. i. olyan késedelem, a mely neki hibául róható fel (culpa).

A kötelem teljesítésének útjába véletlenül gördülő akadály (casus) máskép hat a stricti iuris mint a bonae fidei obligatiókra, és máskép hat az akadály, mely pusztán tényleges természetű (casus facti), mint az, a mely jogi természetű (casus iuris). Következik ebből, hogy a casus iuris tekintetében sincs absolut, minden esetre egyaránt érvényes tétel; ugyanis, ha a jogi casus a kötelem teljesítését gátolja, ez rendszerint nem gyakorol mentesítő hatást a stricti iuris obligationál, ellenben a bona fide megitélendő bérletnél megszűnteti a bér-fizetési kötelezettséget, az adásvevésnél megszűnteti a vételárfizetési kötelezettséget.

Az adásvevésnél, ha a szerződés perfect, a vevőt a vételár fizetése alól nem mentesíti az, hogy a véletlen baleset megsemmisíti az árút, necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium solvere [1]), pl. a ház leég, a telket az árviz elsodorja, ez a vevő kára, mert quidquid sine dolo et culpa venditoris acciderit, in eo venditor securus est [2]).

[1]) Inst. 3. 23. §. 3. [2]) Ugyanott.

A *vevő* viseli a veszélyt, ellenben a *cserélő* nem viseli, tehát kár azt hirdetni, hogy a eserénél ép úgy itélendő meg a casus, mint a vételnél. Hogy a vételnél így van, ezt megokolja a méltányosság (ex aequo et bono), a forgalmi érdek; meg az, hogy a vevőről, főleg ha a vételt hivatásszerűen köti, föltételezhető a szakértelem, a belátás, ügyesség, megitélési képesség, mindezek a tulajdonságok minősítik őt arra, hogy meg tudja birálni a vétel helyét, idejét, módozatait, továbbá, hogy tud rendelkezni saját érdekében, tud gondoskodni a veszély elhárításáról. Eme föltételezés mellett nem épen igazságtalan a veszély áthárítása a vevőre.

c) *Mikortól kezdve tartozik a periculumot viselni a vevő?*

A római jogtudósok szerint a perfectio pillanatától viseli a veszélyt a vevő. Ezért mondja Paulus, hogy szükséges tudni a perfectio pillanatát, mely akkor áll be, mikor kétségtelenűl egyedítve van az árú, tehát vagy species az, vagy azzá tették a felek, si id quod venierit appareat, quid, quale, quantum sit; quantum sit et pretium, et pure venit [1]). Ennélfogva nem perfect az adásvevés, ha az árút előbb még ki kell mérni: admetiri, adpendere, adnumerare, feltéve, hogy ez azért történik: ut appareat quantum ematur. Mig ez az admetiri meg nem történt, addig az eladó nem végzett teljesítési szolgáltatást és így a vevőre nem hárúl a veszély. Ha az eladón múlnék a teljesítés, ekkor nem a vevőt, hanem az eladót éri a véletlen baleset minden következménye. Ellenben ha a vevőn múlt a szerződés foganatositása, tulajdonítsa magának a következményeket.

A veszély viselését a szerződés perfectiojától kezdve azért hárították a vevőre, mert az adásvevés *jóhiszemüleg* megitélendő jogügylet, a jóhiszeműség és a méltányosság követeli a veszély következményeinek áthárulását a vevőre. Igaz, hogy ez csak gyakorlati motivum, de a rómaiak az ilyesmire legtöbbet adtak s úgy vélekedtek, hogy ha Kincsem nevű hátas lovadat eladod Titiusnak, a szerződés perfectiojával kötelességeddé vált ezt a lovat Titiusénak tekinteni, azt más-

[1]) Dig. 18. 6. 8.

nak még a tulajdonjog fentartása (pactum reservati dominii) esetében se adhatod el, és így nincs többé módodban más elidegenítés útján hárítani el a veszélyt; ellenben a vevőnek jogában áll a továbbadással és átruházással a veszélyt megelőzni; ha nem teszi, ám lássa a következményeket, periculum perfecta emptione ad emptorem pertinet. Az eladó kezei kötve voltak, a vevőé nem.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A különvagyon (peculium).

Africanusnak a családgyermek különvagyonára (peculium) vonatkozó nyilatkozata, noha tőlünk igen távol eső kérdést érint, mégis figyelmet érdemel, módszertani tekintetben. Lex damnata lett ez a töredék is, melynek szövege a következő: Dig. 12. 6. 38. Africanus libro IX. Quaestionum. Frater a fratre quum in eiusdem potestate essent, pecuniam mutuatus post mortem patris ei solvit; quaesitum est, an repetere possit? Respondit, *utique quidem pro ea parte, qua ipse patri heres extitisset, repetiturum,* pro ea vero, qua frater heres extiterit, ita repetiturum, *si non minus ex peculio suo ad fratrem pervenisset;* naturalem enim obligationem, quae fuisset, hoc ipso sublatam videri, quod peculii partem frater sit consecutus, adeo ut, si praelegatum filio eidemque debitori id fuisset, deductio huius debiti a fratre ex eo fieret; idque maxime consequens esse ei sententiae, quam Iulianus probaret: si extraneo quid debuisset, et ab eo post mortem patris exactum esset, tantum iudicio eum familiae erciscundae recuperaturum a coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione de peculio consequi potuisset. Igitur et si re integra familiae erciscundae agatur, ita peculium dividi aequum esse, ut ad quantitatem eius indemnis a coherede praestetur; porro eum quem adversus extraneum defendi oportet, longe magis in eo, quod fratri debuisset, indemnem esse praestandum. §. 1. Quaesitum est, si pater filio crediderit, isque emancipatus solvat, an repetere possit? Respondit, si nihil ex peculio apud patrem

remanserit, non repetiturum; nam manere naturalem obligationem, argumento esse, quod extraneo agente intra annum de peculio, deduceret pater, quod sibi filius debuisset. §. 2. Contra si pater, quod filio debuisset, eidem emancipato solverit, non repetet; nam hic quoque manere naturalem obligationem, eodem argumento probatur; quodsi extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. Eademque erunt et si extraneus heres exheredato filio solverit id, quod ei pater debuisset. §. 3. Legati satis accepi, et quum fideiussor mihi solvisset, apparuit indebitum fuisse legatum; posse repetere existimavit.

A babiloniaiaknál és a görögöknél alig volt nagyobb üzlet és pénzintézet, a melyben a működő segédek sőt üzletvezetők ne rabszolgák lettek volna, a kik a ház képviseletében teljes vagy korlátolt meghatalmazással végezték teendőiket. A külföldiek hasonlatosságára fejlődött a közlekedési, kereskedelmi és bank-foglalkozás Rómában, mely foglalkozás körében az alkalmazott személyzet ügyleteiből sajátszerü keresetek váltak szükségesekké (actio institoria, exercitoria).

A családfiúnak átengedett, az ő kezelésére és gondjaira bízott különvagyon (peculium) tekintetében Róma a külföldi minták (ius gentium) hatása alatt intézkedett. A praetor volt a joghonositás eszközlője.

A peculiumot majdnem olybá vették, mint ha külön alanyisággal birna [1]), melynek vannak telkei, tőkéi, követelései és tartozásai. Maga a peculiumot megalapitó családapa is lehetett adós vagy hitelező, ha üzleti összeköttetésbe lépett a peculiumot kezelő családfiúval vagy rabszolgával, és a családapa a maga követeléseit más hitelezők előtt vonhatja le, kivéve ha a peculium kereskedelmi üzletre volt használva (merx peculiaris).

A ki a különvagyon (peculium) kezelőjével szerződik, az legyen elővigyázó, mert a gazda, főleg ha megszorúl, visszavonhatja a külön vagyont, és őt a különvagyonra vonatkozó

---

[1]) Marcianus. Dig. 15. 1. 40. Peculium nascitur, crescit, decrescit, moritur, et ideo eleganter Papirius Fronto dicebat: peculium simile esse homini. Ha a peculium rendelője meghalt, az örökösök osztozkodnak a peculiumon is, ez felbomlik és így megszűnik.

kereséttel (actio de peculio) csak annyiban lehet elmarasztalni, a mennyit ér a kezei közé visszakerült különvagyon, és mert, ha a gazda meghal s a különvagyon az ő örököseire száll, a kik azt magok közt megosztják, a kereset a régi jog szerint, nem oszlik meg, tehát nem inditható külön-külön. hanem, ha egyik örökössel megtörténik a litis contestatio, ez fölemészti a kereseti alapot a többiek ellen is, habár az az egy, a ki ellen a per folyt, csak egy-tizenkettedrészt örökölt a különvagyonból és annak tizenegy-tizenkettedrésze a többi tizenegynek jutott. Ezt az igazságtalanságot a ius gentium behatása alatt szüntette meg a praetor.

A ius civile és a ius gentium közti küzdelemnek nemismerése okozta, hogy némely töredék (septem cruces) a Digestákban nehezen érthető és az elátkozott helyek közé (leges damnatae) került.

Ilyen elátkozott hely a többek közt Africanustól a fentebb idézett töredék, mely a különvagyonra vonatkozik (Dig. 12. 6. 38.). A mit ebben a töredékben mond Africanus, azt a következőleg értelmezem: Julius az öcsjének Juniusnak, a kivel együtt ugyanaz alatt az apai hatalom alatt áll, kölcsön adott a peculiumra tizezer pénzt. Az édes apjok Maius meghal. Ez után Junius megfizeti a tiz ezer pénzt Juliusnak.

Kérdés: állíthatja-e Junius, hogy olyat fizetett, a mivel nem tartozott? és van-e tartozatlan fizetés miatti visszakövetelési keresete (condictio indebiti)?

Ez a kérdés van az első pontban.

Mielőtt az Africanus feleletét mérlegelnők, jusson eszünkbe, hogy a régi civiljog szerint nem keletkezhetett érvényes szerződés ugyanaz alá az apai hatalom alá tartozó testvérek közt, mert vagyonegységben vannak az apjokkal, magamagának nem lehet az ember se hitelezője, se adósa.

Ellenben a ius gentium nem ismervén olyan apai hatalmat, mint a ius civile, megengedhetőnek találta, hogy a testvérek egymással szerződhessenek.

A fenforgó kérdést tehát a régi ius civile máskép dönti el mint a ius gentium.

Ha a fizetést Junius, Juliusnak az apjok Maius életében teljesitette volna, nem lehetett volna azt visszakövetelni, mert

a praetor nem adta meg az indebiti condictiot, ha a fizetésnek volt valami alapja, habár csak a ius gentium szerinti is ez az alap. A praetor a condictio indebiti megadásakor nem azt nézte, hogy van-e ius civile szerinti tartozás, hanem azt, hogy van-e ius gentium szerinti; és ha van, ekkor megtagadja a keresetet.

Ha a fizetés akkor történt, mikor Maius apa már meghalt, és mind Julius mind Junius önjogúvá (sui iuris) lett, és mind a ketten beléptek az apjok vagyonjogi viszonyaiba mint örökösök. A peculiumok felbomlottak, mintha visszavonta volna azokat a megrendelő, beolvadtak a hagyatékba, a melyen Julius és Junius megosztoztak.

A peculium visszavétele, továbbá az apai hatalom alól való kikerülésnek hatása (sui iuris) a ius civile szerint fontos esemény, a ius gentium egyikre se fektet nagy súlyt, a ius gentium a családgyermek vagyonjogi képességét nem korlátozta.

A ius civilét és a ius gentiumot combinálni kellett. Ezt cselekedte Africanus, és ehhez képest adta feleletét: utique quidem pro ea parte, qua ipse patri heres exstitisset, repetiturum, tehát, ha Junius fele részben örökös, a tizezernek, melyet fizetett, felét visszakövetelheti. De a másik felére nézve nem ilyen világos a szabály, és arra nézve több eset gondolható.

a) Ha az adós testvérnek Juniusnak kezére jelentékeny különvagyon (peculium) volt bízva, mely a tizezres tartozást felülhaladta, és ez a különvagyon az apai hagyatékba bevonatott.

A tizezer tartozásnak fele elenyészett, mivel Junius a fele részre nézve örökössé s ez alapon hitelezővé lett, maga-magától mit se követelhet (confusio); a tizezer tartozásnak második fele pedig, a melyet Julius követelhetne, törlesztetik a bekebelezett és a tartozás (5000) öszvegét meghaladó peculiummal. Ha tehát Junius az egész peculiumot beadta és a tizezret Juliusnak mégis megfizette: indebiti condictioval élhet, mind két ötezres tételre nézve Julius ellen.

b) Ha az adós testvérnek Juniusnak kezére bízott különvagyon (peculium) nem ér fel a tízezres adóssági összeggel. A hiánynak felét ama tízezres tartozás feléből (5000) befolyó érték fedezi.

c) Ha az adós testvér Junius kezére bízott különvagyon

(peculium) semmi cselekvő értéket nem képvisel. Ez esetben a Junius tartozása fele részben (5000) bár csak naturalis obligatió, mégis szolgálhat fizetési alapúl, tehát a mit Junius naturalis tartozása (5000) fejében fizetett, azt nem követelheti vissza: pro ea vero, qua heres extiterit ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem pervenisset, a naturalis obligatio alól Junius menekűlt a peculium beszolgáltatásával, Julius a peculiumra hitelezett, most a peculium felét megkapta, ezt az activát tudja be a passivába. Igy megszűnik a követelése compensatio által.

A főkérdést megoldván Africanus, itéletének támogatására több analog esetet hoz fel, u. m.:

1. Ha az apa az adós fiának Juniusnak praelegatumul hagyta a peculiumot, hogy Junius azt, az osztozkodás előtt kivegye a maga számára, Julius mint hitelező a tizezret lehúzta volna a peculiumból; mert voltaképen csak az a valódi peculium, a mely a tartozások levonása után abból tisztán marad. Ha azonban Julius a tizezret le nem vonta volna és ezután Junius az egész tizezret befizeté vala, nem követelheti vissza azt a mit Julius levonhatott volna:

si praelegatum filio eidemque debitori id fuisset, deductio huius debiti a fratre ex eo (peculio) fieret, Africanusnak az a véleménye, hogy első teendő itt a peculium szenvedő állapotának leszámitása és csak ennek megtétele után következik a cselekvő állapot kiderítése, nem lévén méltányos, hogy a peculiumra nehezedő tizezer másból fedeztessék mint a peculiumból.

2. Felhozza Africanus azt az esetet is, hogy a különvagyonú családfiú nem a bátyjától, hanem idegentől vett volna kölcsön a peculiumra tízezret. Az apjok halála után bekerűl a peculium a hagyatékba és osztozkodnak rajta. Az idegen hitelező követelheti a tízezret, és más a helyzete mint annak, a ki a rabszolga peculiumára hitelezett.

A rabszolga peculiumára nézve egyszerű volt a megoldás; ugyanis a peculium servile bevonatván a hagyatékba és megosztatván az örökösök közt, a hitelező az egyikö rökös ellen csak osztályrésze arányában perelhet, holott a régi civiljog szerint a beperlés fölemészti a jogalapot a többi örökösök ellen is, és így ezek menekűlnek a tartozás alól, ámbár nem fizettek

semmit. Ezt a megoldást, mely a hitelezőt megrontotta, nem alkalmazták a családgyermek peculiumára nézve. A ius quiritium szerint a családfiú szerzett a családapa számára, de magának nem szerezhetett, ellenben magát lekötelezhette, de az apját nem. Midőn a praetor meghonosítá a rabszolgáknak adandó peculiumok intézményét, a családgyermeknek szóló peculiumra nézve is behozta azt, hogy az ezt kezelő családgyermek leköthette a peculiumot vagyis lekötelezhette a családapát a peculium erejéig (peculio tenus). Igy lett szabálylyá, hogy a ki kölcsönt ad a különvagyonú családgyermeknek, keresettel bírt a családgyermek ellen az egész követelésre nézve, ennek az apja ellen pedig a peculium keretén belűl.

Ha már a kölcsönvevő családfiú az apja hagyatékába beszolgáltatta a peculiumot és megosztozott a többiekkel, az ő helyzete más mint a többieké, mert a többiek nem tartoznak többet fizetni mint a mennyi jutott rájok a peculiumból, hiszen az apjok is csak peculio tenus volt felelős, ép úgy, mintha nem családgyermeké, hanem rabszolgáé lett volna a peculium, ellenben a kölcsönvevő családgyermek helyzete nehéz vala, mert ő a peculium beszolgáltatása után is *adós* maradt, és mint ilyet az egészben marasztalták el, habár csak egy-egy osztályrész jutott is rá a peculiumból. Ép ilyen túlságosan volt terhelve a családgyermek, a ki az apja érdekében vett kölcsönt; bármily csekély részben örököl is ő az apja után, ez nem szállítja le az ő tartozását; megvehető rajta az egész.

Ezt a civiljogot, azaz méltánytalanságot, megszüntette a ius gentium, mely rendelte, hogy az előnyök és a terhek egyenlően osztassanak szét, és igy, ha Junius a peculiumra fölvett kölcsönt az osztozkodás előtt megfizeti, jogában áll azt a megfizetett tizezret levonhatni a peculiumból, mert hiszen azt actio de peculioval megvehették volna az apján. Ezt a nézetet helyeslé Julianus, és igy a kifizetett tizezer megtérítése terheli az örökösöket, örökrészeik mértékében: ideoque maxime, mond Africanus, consequens esse ei sententiae, quam Julianus probaret, si extraneo quid debuisset et ab eo post mortem patris exactum esset, tantum iudicio eum familiae erciseundae recuperaturum a coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione de peculio consequi potuisset. És ha Ju-

nius még le nem fizette a tizezret, s már osztozkodnak a peculium fölött is, követelheti Junius, hogy az ő örököstársai örökrészeik arányában biztositsák Juniust a tizezres hitelező ellen. Igitur si re integra familiae erciscundae agatur, ita peculium dividi aequum esse, ut ad quantitatem eius indemnis a coherede praestetur.

A fentebbi tételek érintése után Africanus arra az eredményre jut, hogy, ha igazságos, hogy a peculiumot beszolgáltató adós családgyermeket az ő örököstársai aránylagosan mentesitsék az *idegen hitelező* keresete ellenében, miért ne mentesitenék az *atyafi hitelező* keresete ellenében a kivel együtt örköl: következésképen porro eum quem adversus extraneum defendi oportet, longe magis in eo, quod fratri debuisset, indemnem esse praestandum.

Ez az értelme a Dig. 12. 6. 38. pr.-nak, melyről elhiresztelték, hogy majdnem érthetetlen. Meg nem érdemelt ócsárlás. Africanus okoskodása mélyre ható, helyes. A nehézséget a ius civile és ius gentium közti eltérés feledése okozta.

Az ilyen példák mutatják, mily nehéz feladatuk volt a római jogtudósoknak a jogtudomány mivelése terén, midőn be kellett illeszteni a quiritesek jogába a ius gentiumot. Sehol nem várt a jogtudósokra nagyobb feladat, nehezebb munka.

A ius gentiumot úgy képzelték, mint sok ismert népnél előforduló jogtételeket. Nem törték a fejöket annak feltalálásán. Ezek a ius gentiumi tételek az egyptomiaknál, babiloniaiaknál, görögöknél könnyűséggel uralkodtak, alkalmaztatásuk nem vala nehéz, éles eszü interpretatiokra nem szorúltak, a méltányosság nem állt örökös ellentétben a jogszabályokkal, és igy a jogászok nem is tűntethették ki magokat a keleti népeknél.

Róma jogtudósai sok elmésséggel, finomsággal, ügyességgel tudták áthidalni a régi ius civile és a ius gentium közti mélységeket, mely utóbbinak számos tétele egyptomi és chaldeai eredetű. Különösen Africanus nagy képességgel birt arra, hogy a felhalmozódó nehézségek közt biztosan kimérje az útját s ezen haladjon öntudatosan.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A nők jótállása (S. C. Vellaeanum).

A nő a jótállással magát érvényesen nem kötelezheti, se tartozás-elismerés (constitutum), se hitelezési megbizás (mandatum qualificatum), se más alakban.

Már Augustus korában úgy tartá a szokásjog, hogy a feleséget a férjeért vállalt jótállás nem teszi kötelezetté. Ezt az elvet általánositá a tanács, midőn Kr. u. 46-ban Vellaeus Tutor consul inditványára kimondta (Senatusconsultum Vellaeanum), hogy egy nő se marasztalandó el a másokért idegen érdekből vállalt kötelezettség alapján [1]. Se férjeért, se idegenért ne álljon jót a nő.

A nők érdekében vélt cselekedni a tanács. Igazán abban-e? Gide erre nemmel válaszol. A jogtudósok igyekeztek megszoritólag magyarázni a tanácsvégzést. Annak kedvezményére tehát nem hivatkozhatik a nő, a ki csalásból vállal jótállást (si mulier non est decepta, sed decepit), továbbá, ha a tartozás, melyért jótáll, nem idegen, bár annak látszik, hanem saját tartozása (prima facie alienam, re vera suam obligationem suscepit), végűl ha azt hitte a hitelező, hogy adósa a nő annak, pl. a férjének, a kiért jótállt (creditor existimaverit mulierem debitricem mariti fuisse), és így, ha fizetne érte, saját tartozását törlesztené.

Ez utóbbi nehéz eset lebegett az Africanus szemei előtt Quaestioi IV-ik könyvének irásakor, mely könyvből vett töredék a Dig. 16. 1. 17. Africanus libro IV. Quaestionum. Vir uxori donationis causa rem viliori pretio addixerat et in id pretium creditori suo delegaverat; respondit, venditionem nullius momenti esse, et si creditor pecuniam a muliere peteret, exceptionem utilem fore, quamvis creditor existimaverit, mulierem debitricem mariti fuisse. Nec id contrarium videri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata est,

---

[1]) Bruns. Fontes. 176. lap: quod ad fideiussiones et mutui dationes pro aliis, quibus intercesserint feminae, pertinet; ne eo nomine ab his petitio sit, neve in eas actio detur.

ut marito crederet, non obstituram exceptionem, si creditor ignoraverit, in quam causam mulier mutuaretur; quoniam quidem plurimum intersit, utrum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationem in eam transferat, tunc enim diligentiorem esse debere.

A S. C. Vellaeanum nem érinti a nőknek kölcsönkötési jogát, bármily czélra fordítsák is a kölcsönvett pénzt, de ha a nő az intercessiot a kölcsönkötés palástja alatt vállalta, megilleti őt a S. C. Vellaeanum kifogása. Erre a kifogásra azonban a hitelező azt válaszolhatja, hogy se az ügylet kötésekor, se a pénz leolvasásakor nem volt tudomása arról, hogy a nő intercession mesterkedik. Ezt olvassuk ki Africanus jelen nehéz töredékéből. §. 5. Quum haberes Titium debitorem, et pro eo mulier intercedere vellet, nec tu mulieris nomen propter Senatusconsultum sequereris, petiit a me mulier mutuam pecuniam solutura tibi. Ezt a következőleg értelmezem:

Seiusnak adósa Titius, a kit Julia szeretne kiváltani. Julia felajánlja Seiusnak a kezességet Titiusért. De Seius ezt a kezességet nem fogadja el a S. C. Vellaeanum tekintetéből. Ekkor Julia, hogy mégis segítsen Titiuson, Numeriushoz ment kölcsönt kérendő, hogy Titiusért kifizesse Seiust. Azt ugyan nem nevezik intercessionak, ha az asszony az adósért fizet, ellenben már azt, ha az asszony az adósnak (Titiusnak) kérelmére, hogy ezt (Titiust) a hitelező Seius kezeiből kiválthassa, magát másnál (t. i. Numeriusnál) lekötelezi és ennek a pénzével az adóst (Titiust) a hitelezőtől (Seiustól) megszabaditja: ezt már intercessionak nevezhetjük, mert hiszen adóssági *tartozást vállal magára,* igaz ugyan, hogy nem a Titius hitelezőjénél Seiusnál, de mégis *Titius felmentése végett,* a saját hitelezőjénél Numeriusnál, ezt a kötelezettséget tehát végtére is *a Seius adósáért Titiusért vállalta* magára, és a *Seius* kielégítése végett.

Az ügylet, melyet Julia kötött, abban áll, hogy Numerius kölcsönöz neki tizezer forintot, bizonyos adósság (t. i. a Titius adósságának) kifizetésére, még pedig oly módon, hogy a Julia rendeletére egyenesen a Seius kielégitésére fordíttatik a Numerius pénze, melynek visszafizetését Julia stipulatioval igérte Numeriusnak. Numerius abban a téves hit-

ben élt, hogy ezzel az összeggel Julia maga tartozik Seiusnak, ezért Numerius mit sem sejtve az intercessioról, bona fide teljesité a Julia meghagyását, és kifizette a pénzt Seiusnak, illetőleg mivel véletlenül nem rendelkezett elegendő készpénzzel: stipulatioval kötelezte magát Seiusnak, hogy őt kielégiti.

Megjegyzendő jól, hogy Numerius nem tudta, hogy Julia mi czélra kérte a hitelt, és nem tudta Numerius azt se, hogy midőn Seiusnak fizet a Julia rendeletéből, ez korántsem azért történik, hogy Julia Seiusnak hitelezzen, vagy adósa ne maradjon, hanem azért, hogy Julia Titiust megszabaditsa ennek hitelezőjétől Seiustól: et stipulanti mihi promisit, ignoranti in quam rem mutuaretur; atque ita numerare me tibi iussit, deinde ego, quia ad manum numos non habebam, stipulanti tibi promisi. Quaesitum est, si eam pecuniam a muliere petam, an exceptio Senatusconsulti ei prosit?

Numerius Juliának hitelt nyítván: ennek meghagyására pénzt akart adni Seiusnak, de épen nem lévén kéznél elegendő készpénze: stipulatioval kötelezte magát Seiusnak, hogy a kérdéses összeget lefizeti.

Numerius fizetett a Julia rendeletére Seiusnak. Ezt az összeget követelni akarja Juliától. Kérdés, illeti-e Juliat Numerius ellen az exceptio ex S. C. Vellaeano?

Africanus mielőtt a föltett kérdésre felelne, előbb azt a szempontot jelöli ki, a mely a fölvetett kérdésre nézve irányadó. Jelesül: méltánytalannak találná Africanus, hogy Numerius, a ki mit se tudott arról, hogy Julia kezeskedni akart Seiusnál Titiusért, az a Numerius, a ki bona fide cselekedett, károsodjék, és Numerius rovására szabadítsa ki Julia az ő Titiusát Seiustól. Numerius vagy úgy jut a pénzéhez, hogy Julia elesik a S. C. Vellaeanum kifogásától, vagy pedig úgy, hogy Numeriustól Seius az igért összeget követeli, Numerius pedig hivatkozik a S. C. Vellaeanumra oly módon, hogy Numerius az intercedens Juliáért igért fizetést, a S. C. Vellaeanum pedig ép úgy megilleti a kezeskedő nőnek kezesét, mint magát a nőt. Numerius ezen az úton akkor érne czélt, ha még nem fizette le Seiusnak a stipulált összeget, melyet ez most perrel követel, Julia pedig nem fizet, sőt a S. C. Vellaeanumra hivatko-

zik Numerius keresete ellenében. Ha az exceptio ex S. C. Vellaeano Julianak mint intercedensnek megadatik, úgy az intercedensnő kezességi tartozását fizető, és így szintén intercedensnek tekinthető Numeriust ugyanaz az exceptio illeti meg. De ha Numerius a pénzt a Julia rendeletét követve Seiusnak már kifizette, és midőn ezt Juliától követeli, ellene Julia a S. C. Vellaeanumra hivatkozik, Numerius a pénzt, melyet bona fide, az intercessiot nem tudva fizetett, visszakövetelheti a Titius hitelezőjétől Seiustól. Úgy látszik, ez volt az Africanus gondolatmenete, midőn ezt a bonyolúlt kérdést fejtegette. Kiderül a fentebbiekből, hogy Numerius, a ki Juliának hitelt nyitott, és Julia rendeletéből a Titius hitelezőjének Seiusnak fizetett illetőleg fizetési kötelezettséget vállalt Juliáért, jótálló gyanánt tekintetik, és igy, ha a S. C. Vellaeanum kifogása Numerius ellen védi Juliát, védi Numeriust is a Seius keresete ellenében. Ha Numerius ellen Juliát megilleti az exceptio ex S. C. Vellaeano, akkor Numeriust is megilleti az az exceptio Seius ellen vagyis, ha Numerius nem nyer Julia ellen, Seius se nyer Numerius ellen.

Respondit, videndum, ne non sine ratione dicatur, eius loco, qui pro muliere fideiusserit, haberi me debere, ut, quemadmodum illi, quamvis ignoraverit mulierem intercedere, exceptio adversus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque adversus te utilis exceptio detur, mihique in mulierem actio denegetur, quando haec actio periculo mulieris futura sit. Eme szavakkal Africanus azt mondja, hogy nem ok nélkül néznék Numeriust a Julia jótállója gyanánt, vagy is hogy Numerius úgy tartozik, mint a ki Juliáért jótállt. Valamint a nőért kezeskedőnek, ámbár nem tudta, hogy a nő tartozása intercessioból, eredt, megadatik a hitelező ellen a S. C. V. kifogása, nehogy a kezeskedő, mandati actio alapján, marasztaltathassa el az intercedens nőt: épen így Numeriusnak utiliter megadatik a S. C. V. kifogása Seius ellen, és ha Numerius meg van védve a Seius követelése ellen, akkor Julia is megvédetik Numerius ellen, nehogy Julia hátrányára üssön ki az eljárás.

Ezek után következik a responsum: Et haec paulo ex-

peditius dicenda, (I) si, priusquam ego tibi pecuniam solverim, compererim eam intercessisse. Ceterum (II) si ante solverim, videndum, utrumne nihilominus mulieri quidem exceptio adversus me dari debeat, et ego tibi condicere pecuniam possim, an vero perinde habendum sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem, ac rursus tu mihi in creditum isses (azaz tu mihi pecuniam credidisses).

A fölvetett kérdésre válaszolólag két esetet különböztet meg Africanus.

I. Numerius, midőn Juliával szerződött, mit se tudott az intercessioról, de ezt később megtudta és pedig még *mielőtt* a Julia meghagyását követve fizetett volna a Titius hitelezőjének Seiusnak; még a fizetés teljesítése előtt értesült, hogy Julia a Titius tartozásaért fáradozik az ügyben. Ez esetben azt, hogy Juliának Numerius ellen megadassék a S. C. V. kifogása, minden aggodalom nélkül mondhatjuk, mert Numerius, mielőtt Seiusnak fizetett, tudott a Julia intercessiojáról; Julia Titiuson akart könnyiteni; ez bizonyos értelemben intercessio. Intercessio alapján ne marasztaltassék el Julia Numerius javára a ki tudott a Julia tervéről, mely a kölcsön alatt lappangott.

II. Ha Numerius akkor, midőn Julia meghagyásából fizetett, még mit se tudott a lappangó intercessiórol: ez esetben a S. C. Vellaeanum ellen csak Julia vétkezett, Numerius nem vétkezett. A tanácsvégzést tehát nem lehet Numerius ellen alkalmazni, és igy az ő keresete ellen Juliat nem illeti kifogás a S. C. V. alapján. Valaki (quidem) talán épen Juliánus ezt igy fejezi ki:

Ha *előbb* fizetett Numerius és csak *később* értesült a lappangó intercessioról, megfontolandó: *a)* nem kell-e a Numerius keresete ellen Juliának megadni a S. C. V. alapján a kifogást? fenhagyatva Numeriusnak a condictio Seius ellen; vagy *b)* nem kell-e Numeriust úgy tekinteni, mintha mindjárt kezdetben pénzt kölcsönzött volna Juliának és viszont Seius kölcsönzött volna Numeriusnak. Ez úton Africanus az esetet a delegatio alapjára *látszik* visszavezetni, mintha t. i. Numerius a Julia részéről delegalt adós volna. Ez azonban tarthatatlan. Numerius nem vala a Julia adósa, a tőle eredt fize-

tési meghagyás nem delegatio. Ezt a következő sorokban Africanus maga kimutatja és mellőzendő véleménynek nyilvánítja, mert hiszen ha Julia saját adósát delegalja vala: nem vett volna magára idegen tartozást, holott a jelen töredék szerint Julia idegen tartozást vett magára, kitetszik tehát:

α) hogy Africanus elveti azt a véleményt, mely talán a Julianusé lehetett, mely szerint Numerius úgy tekintethetnék, mintha Julia delegatusa minőségében fizetett volna Titiusért Seiusnak, és mintha delegatio fenforgása következtében megtagadandó lenne Juliától a tanácsvégzés kifogása;

β) kitetszik, hogy Africanus megadja a S. C. V. kifogását Juliának Numerius ellen, a ki a Julia meghagyására fizette ki Titiusért ennek hitelezőjét Seiust;

γ) kitetszik, hogy Africanus a Julia megbizottjának, Numeriusnak, a Titius hitelezője Seius ellen, ha ez még nincs kielégítve és pert indit Numerius ellen, megadja a S. C. V. kifogását, ép úgy mintha Numerius a kezeskedő Juliának volna kezese;

δ) kitetszik végűl, hogy Africanus Numeriusnak, ha ez a Titius hitelezőjét a Julia meghagyására már kifizette volna, megadja a condictiot Seius ellen. Befejezésűl így szól Africanus:

Quod quidem magis dicendum existimavit, ut sic Senatus-consulto locus non sit, sicuti et quum debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non sit. Quae postea non recte comparari ait, quando delegatione debitoris facta mulier non obligetur, at in proposito alienam obligationem in se transtulerit, quod certe Senatus fieri noluerit.

A jelen eset a delegatióval nem helyesen hozatott kapcsolatba. Ha elfogadnók, hogy delegatio történt, ekkor Julia nem vett volna magára idegen tartozást, holott Julia a jelen esetben idegen tartozást vett magára, ilyesmit pedig a S. C. Vellaeanum nem helyesel.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

A hitvestársak közti ajándékozás.

Sextus Caeciliust a legnehezebb kérdések egyikében idézi Paulus, t. i. a hitvestársak közti ajándékozás kérdésében (donatio inter virum et uxorem t. i. suam):

Dig. 24. 1. 1. Ulpianus libro XXXII. ad Sabinum. Moribus apud nos receptum est, ne inter virum et uxorem donationes valerent. Hoc autem receptum est, ne mutuato (tettetett, helyesebben: *mutuo* kölcsönös) amore invicem spoliarentur, donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate. 2. Paulus libro VII. ad Sabinum. — nec esset iis studium liberos potius educendi (hogy ne csökkenjen a gyermek-nevelés vágya és alapja) Sextus Caecilius et illam causam adiiciebat, quia saepe futurum esset, ut discuterentur matrimonia (felbontatnának a házasságok), si non donaret is, qui posset, atque ea ratione (és mert) eventurum, ut venalicia essent matrimonia.

A hitvestársak közti ajándékozásra vonatkozó tilalom nem teszi az ajándékozást minden esetben föltétlenül érvénytelenné. A tilalom fejlődése is eltér a közönségestől. A cselekvés és rendelkezési képességnek különös megszorítása. A rendelkező teheti ezt az ajándékozást in optima forma iuris, komolyan, erkölcstelen czélzat nélkül, mégis hatástalan az ajándékozás, mintha lelki beteg tette volna. Nem jogi, hanem sociálpolitikai okokból volt hatástalan. A házasság olyan korlátolást gyakorol a hitvestársra, hogy társának érvényesen nem ajándékozhat. Valóban abnormitas a cselekvésképes egyén jogügyletének *ilyen* elbirálása. A hitvestársak közti ajándékozást tiltották, ellenben e tilalom nem terjedt ki oda, hogy tilosnak tekintsék a halál esetére vagy az elválás esetére szóló ajándékozást, és a Severus oratiója értelmében való convalescentiát, t. i. ha a megtisztelt fél *előtt* meghalt az ajándékozó.

Az oratio óta a hitvestársak közti ajándékozás nem absolute hatálytalan jogügylet, hanem olyan, melyről egyelőre bizonytalan, hogy lesz-e hatása vagy nem? Ha az ajándékozás nem pillanatnyi fölhevűlés meggondolatlan s csakhamar meg-

bánt nyilvánulása, hanem az állandó jóakaratnak jele, volt mód a gazdasági juttatásra, részesítésre, ugyanis a megtisztelt fél az ajándékozóval *együtt* értekesíté az ajándékot, s így a vevő nyugodtan köthetett szerződést a megtisztelt féllel, és így az ajándékozást bevégzett ténynyé tették, s annak gazdasági foganatot szereztek.

A házastársak közti ajándékozás tilalmát a manus melletti házasság természetéből származtatják, melynél csak a férj, illetőleg a manus viselője levén vagyonjogi alany, a nő nem ajándékozhatott, mert ő mindenestől a férjeé volt, viszont a férjétől mit se szerezhetett ajándék útján se, mert minden szerzeménye a férjeé lett. Igaz, hogy manus melletti házasságnál a donatio inter v. et u. eredménytelen volt, de más jogügylet is az volt. A manus nélküli házasságokban más jogügyletek nincsenek kizárva, miért épen a donatio? A rómaiak nem hoznak fel beható megokolást, hanem csak socialpolitikai érveket, t. i. veszélyesnek képzelték a házassági frigy tisztaságára nézve azt, ha a hitvestársak közt megengedik az ajándékozást. Nem jogi, hanem czélszerűségi okból tiltják, hogy egyiknek vagyona visszteher nélkül ex mera liberalitate átszálljon a másikra, ne mutuo amore, mond Ulpianus, invicem spoliarentur, donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate. A kölcsönös gyöngéd odaadó szerelem, hihetőleg se a tilalmat alkotó ősök, se Ulpianus korszakában nem volt Rómában oly ellenállhatatlan, hogy a másik hitvestárs vagyonát is elsajátítni kivánja, fényüző elfogyasztásra s a család elszegényítésére. Nem is a dolgok tulajdonjogának átruházása, hanem elhasználása, mód fölötti költekezés, erején fölüli megrendelések veszélyeztetik a családi vagyont. Épen ezért a tilalom okának megértésére az a helyes, a mit Africanus említ, t. i. hogy az ajándékozás akadálytalansága esetében az önző hitvestárs a szerelem mindent feláldozó önfeledt perczeiben ajándékul kérné s nyerné a másik vagyonát, aztán a kifosztottat a faképnél hagyná, a mi a válás könnyüsége mellett épen nem lett volna nehéz.

A római családi viszonyok mellett nem a mértéket nem ismerő hitvestársi szerelem s önzetlenség, hanem a kizsákmányolás és lefőzés tette az óvatosságot szükségessé.

Ilyen általános sociálpolitikai okokra figyelmeztet bennünket Africanus, melyhez én még a hitelezők érdekeinek megóvását csatolom. Ezért helyezzük mi is legalább közjegyzői ellenőrzés alá a hitvestársak közti ajándékozásokat [1]) és engedjük meg esetleg a Pauliana actiót [2]). A jószivü s ellentállni nem tudó fél az álnok kapzsi fél csábitásainak volna kitéve. Ettől Africanusék korában is lehetett tartani, főleg mivel az elválás könnyűsége mellett a kapzsi fél, a szép szerivel kicsalt ajándékkal odébb állhatott volna. Sőt attól is lehetett tartani, hogy a szivtelen nyerészkedő egyenesen azért köti a házasságot, hogy a hitvestárs vagyonát ajándék útján megtizedelje és aztán a nyereségvágyból kötött házasságot felbontva prédájával hűtlenül odébb álljon, a mint Africanus mondja: ut venalicia essent matrimonia. Ilyen fajta emberekre büntetést is lehetett volna szabni, de a botrányperek szaporitása nem fekszik a jogászság érdekében. A szokásjog úgy is radikális eszközt állitott föl, a hitvestársak közti ajándékozás joghatályát kizárván.

Helyesen mondá Caracalla (Dig. 24. 1. 3.), hogy az ősök azért tilalmazták a hitvestársak közti házasságot, hogy a házasság becsét az érzelem szerint itéljék meg, nem pedig az ajándékok mértékéhez képest: amorem honestum solis animis aestimantes, a hitvesek jóhirneve kivánja, hogy az egyetértés ne tűnjék fel megvásároltnak, famae etiam coniunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari videretur, s nehogy gyarapodjék a kapzsi és szegényedjék a jószivü, neve melior in paupertatem incideret, deterior ditior fieret.

Africanus a régi civiljogot képviselte. Jelzi az időt Mutatja a fejlődést. A régi szigorú álláspontot képviseli Africanus annak megitélésében is, midőn a hitvestársak közt az ajándékozás olyan formában létesült, hogy az ajándékozó hitvestárs az ajándékot a maga adósával fizetteti ki a megtisztelt hitvestársnak:

Africanus. Dig. 46. 3. 38. §. 1. Si debitorem meum iusserim Titio solvere, deinde Titium vetuerim accipere, et

---

[1]) Házasfelek közti ajándékozási szerződések közjegyzői kényszer alá esnek. 1874 : 35. §. 54.

[2]) A házastárs részére történt ajándékozás megtámadható 1881 : 17. §. 28.

debitor ignorans solverit, ita eum liberari existimavit, si non ea mente Titius numos acceperit, ut eos lucretur; alioquin, quoniam furtum eorum sit facturus, mansuros eos debitoris; et ideo liberationem quidem ipso iure non posse contingere debitori, exceptione tamen ei succurri aequum esse, si paratus sit condictionem furtivam, quam adversus Titium habet, mihi praestare, sicuti servatur, quum maritus uxori donaturus debitorem suum iubeat solvere. Nam ibi quoque, quia numi mulieris non fiunt, debitorem non liberari, sed exceptione eum adversus maritum tuendum esse, si condictionem, quam adversus mulierem habet, praestet; furti tamen actionem in proposito mihi post divortium competituram, quando mea intersit interceptos numos non esse.

A régi szigorú jogi következetesség szerint az ajándékozó hitvestárs rendeletéből fizető adós nem ruházta át a fizetett pénznek tulajdonjogát a megtiszteltre és igy a fizető se menekűlt a tartozása alól. Ezt a szigorú méltánytalan felfogást már Celsus enyhité, a ki megkülönböztetendőnek mondja a fizetési jogügyletet, melyet a hitelező végeztet az adósával és az ajándékozást, melyet a hitelező, mint férj, tesz hitvestársának. A lefizetett pénznek tulajdonjoga nem megy át a megajándékozott hitvestársra, de igen is átmegy az ajándékozni akaró hitelezőre és igy menekűl a fizető adós a további tartozás alól: ha a hitelező jelenlétében történt a fizetés, ő pedig azt mintegy longa manu traditióval átadta a megtisztelt házastársnak, vagy Savigny szerint constitutum possessorium útján.

A régi szigorú civiljogi felfogás szerint az emlitett esetben nem állt be a fizető adósra nézve a liberatio, Celsus nézete

[1]) Ulp. Dig. 24. 1. 3. §. 12. Sed si debitorem suum ei solvere iusserit, hic quaeritur, an numi fiant eius, debitorque liberetur. Et Celsus libro quinto decimo Digestorum scribit, videndum esse, ne dici possit, et debitorem liberatum, et numos factos mariti, non uxoris; nam et si donatio iure civili non impediretur, eum rei gestae ordinem futurum, ut pecunia ad te a debitore tuo, deinde a te ad mulierem perveniret, nam celeritate coniungendarum inter se actionum unam actionem occultari. Ceterum debitorem creditori dare, creditorem uxori, nec novum aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere; nam et si is, qui creditoris tui se procuratorem esse simulaverit, a debitore tuo iubente te pecuniam acceperit, et furti actionem te habere constat, et ipsam pecuniam tuam esset.

szerint beállt, ha a fizetés az ajándékozó hitelező *jelenlétében történt*, sőt Ulpianus nézete szerint *távollétében is* [1]), hiszen már Africanus megengedi, hogy, ha a fizető adós az utalványozás visszavonásáról nem értesülve fizetett ha nem kap ipso iure liberatiot, legalább exceptiot nyer a hitelező irányában, a hitelezőt pedig furti actio illeti az ellen, a ki fölvette a fizetést az utalványozás visszavonásának ravasz elhallgatásával. Ha tehát a hitelező a fizetést oda utalványozza ajándékul a hitvestársának, viselje a következményeket, ha olyannak fizetteti, a ki azt meg nem szerezheti, akár jelenlétében, akár távollétében történjék a fizetés.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Az öröklési jogból.

I. *Hagyomány (legatum).*

a) Nehéz, érdekes, főleg a műtörténet szempontjából igen tanúlságos titulus a Digestákban : De auro, argento, mundo (női piperes toilette-szerek), ornamentis (ékszerek, drágaságok), veste vel vestimentis (ruha vagy ruhatár), et statuis legatis. Dig. 34. 2. Ebben a második és ötödik töredék Africanustól van.

Dig. 34. 2. 2. Africanus libro II. Quaestionum. Qui tibi mandaverat, ut ornamenta in usum uxoris suae emeres, eidem uxori, uti adsolet, legavit, que eius causa parata erunt, tu deinde post mortem mandatoris, ignorans eum decessisse, emisti; non debebuntur mulieri, quoniam ea verba ad mortis tempus referuntur. At si vivente testatore, muliere autem mortua emeris, non ineleganter dicetur, inefficax hoc legatum esse, quando non possit vere dici, eius causa paratum videri, quae prius decessit. Eadem dicenda erunt, et si vivat quidem mulier, sed diverterit, et quaeratur, an post emta ei debeantur, quasi non videantur uxoris causa parata.

Ez a második töredék azt adja elő, hogy valaki, pl. a bátyád megbízott tégedet, hogy neje a te sógornéd számára vegyél ékszereket. A bátyád hirtelen meghal, végrendelet hátrahagyásával, a melyben az áll, hogy nejének hagyományozza

mindazt, a mit az ö kedveért szerzett. Te az ékszert megvetted, bátyád halála után, melyről nem értesültél. Az özvegy követeli ezt az ékszert is, mint hozományt. Africanus nem itéli ezt az ékszert oda az özvegynek, mert ez a kifejezés, a mi az ő kedveért szereztetett (quae eius causa parata erunt): a végrendelkező haláláig terjedő időre vonatkozik. A végrendelkező halála *utáni* szerzeményre nem szól amaz intézkedés.

Épen így alakuló eset az, ha az ékszert a bátyád életében, de neje halála *után* vetted meg. Ez az ékszer sem tartozik a hagyomány fogalma alá (non ineleganter dicetur inefficax hoc legatum esse, neque ut in causa caduci aerario vindicari), mert hiszen nem lehet annak venni az ékszert, a ki már nem él.

Ha az ékszert a bátyád életében, de a házasság felbontása *után* vetted meg, nem követelheti az elvált nő a kérdéses ékszert, mert *feleségének* volt az rendelve, nem az elvált asszonynak.

b) Dig. 7. 2. 9. Afr. L. V. Quaest. Si proprietas fundi duobus, ususfructus uni legatus sit, non trientes in usufructu habent, sed semissem duo, semissem fructuarius. Ennek értelmét mutatja a következő példa:

Ha egy 900 holdas teleknek teljes tulajdonjoga A-nak és B-nek hagyományoztatik, az ususfructus pedig C-nek. Az egésznek haszonbére legyen 9000 frt. Ebből C. annyit kap t. i. 4500 frtot, mint A és B, a kik együtt coniuncti kapnak 4500 frtot, mert Africanus úgy vélekedik, hogy a telek fele A-t és B-t illeti totaliter tehát, a proprietas cum usu et fructu, a másik felében csak a proprietas az övék, deducto usufructu. Elmés megoldás.

II. *Halál esetére való ajándékozás (mortis causa donatio).*

Dig. 39. 6. 22. Africanus. Libro. I. Quaestionum. In mortis causa donationibus non tempus donationis, sed mortis intuendum est, an quis capere possit.

A Quaestiok tárgya oktató, didaktikus. Kiderűl ez a tartalomból. A halál esetére szóló ajándékozás ügyében a megszerzési képességet nem az ajándékozás keltének, hanem az ajándékozó halálának ideje dönti el. Elég ha ez utóbbi időben bir képességgel, ellenben nem használna neki az, ha

szerzési képességgel birt ugyan az ajándékozáskor, de már nem bir vele az ajándékozó halálakor.

Africanus nyomán szinte *példabeszéddé* vált: Dig. 39. 6. 22. L. 1. Quaest. In mortis causa donationibus non tempus donationis, sed mortis intuendum est, an quis capere possit. Elég ha képes volt a szerzésre a megajándékozott személy az ajándékozó halálakor, holott a hagyomány érvényességéhez nem csak az örökhagyó halálakor, hanem a hagyományozáskor is kell személyi képességgel birnia a megtiszteltnek, ezt kivánja a Regula Catoniana. Egy érdekes vonás ez, mely a hagyományt megkülönböztette a halál esetére szóló ajándékozástól.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A perjogból.

I. *Forum prorogatum.*

Forum prorogatum akképen létesűl, hogy a felek tudva és akarva az illetéktelen birónak vetik alá magokat. Ennek a biró előtt kell végbemennie; tudva vetik magokat alá a különben illetéktelen birónak (si se subiiciant) és rá bizzák a kérdéses ügynek eldöntését (si consentiant). Az ez iránti előleges egyezkedés nem hozza létre a fori prorogatiot, ezt csak a biróság előtti ténykedés hozza létre. Ilyen előzetes szerződés azonban mint praeparatorius lépés se nem szokatlan, se nem helytelen:

Dig. 2. 1. 18. Afri. Libro VII. Quaestionum. Si convenerit, ut alius Praetor, quam cuius iurisdictio esset, ius diceret, et priusquam adiretur, mutata voluntas fuerit, proculdubio nemo compelletur eiusmodi conventioni stare.

E szerint, ha a felek megegyeztek, hogy az ügyet egy bizonyos biró elébe viszik, a ki különben nem volna az alperesre nézve illetékes, magában véve ez a megegyezés (conventio) nem érvénytelen. A felperes azonban amaz egyezkedés daczára nem a prorogáló, hanem a törvény szerint *illetékes* biró előtt indítja a pert, vagy ha a prorogált biró előtt indítá meg, de ez ellen az alperes fori exceptioval él. Nincs helye a kényszernek arra nézve, hogy az ügyet a prorogált biró döntse el. A prorogatióval okozott költség, vagy a prorogatio meg

nem tartására mért birság követelhető ugyan, de a prorogált biró illetékességének itéleti megállapítását nem lehet követelni. Erre czéloz Africanns a föntebbi töredékben, midőn így szól: si priusquam adiretur praetor, mutata voluntas fuerit, procul dubio nemo compelletur eiusmodi conventioni stare. Még a conventionalis birság iránti kereset se tartoznék a prorogált biró elébe, hanem a rendes biró elébe tartoznék. A prorogationalis szerződés a rendes birói illetőségtől való eltérést czélozza. Ezt megtehetik ugyan a felek egyetértőleg, de ha a prorogationalis megegyezéstől valamelyik eltérne, nem lehet őt kényszeríteni ama szerződés szerinti biróság előtti ügyködésre. Nem azt mondja Africanus, hogy a prorogationalis szerződést mint más szerződést nem bonthatná fel a contrarius consensus, hanem azt, hogy a prorogationalis egyezménynek nem lehet érvényt szerezni, ha azt nem akarja mind *a két fél.* A prorogált biróságnak prorogativszerződésből nincs ius quaesituma azt követelni, hogy előtte folyjon a per. Egyik fél se kényszerithető ama szerződés megtartására: *Nemo* compelletur eiusmodi conventioni stare. Bármelyik fél megbánhatja a prorogationalis egyezkedést, bármelyik visszaléphet attól. De az a visszalépési jog csak addig gyakorolható, mig a prorogalt biró előtt nem bocsátkoztak perbe: *priusquam* adiretur praetor; tehát post aditionem praetoris kötelezővé válik a prorogationalis egyezvény, ekkor már kénytelen a fél megtartani a conventiot s nem élhet a visszalépéssel. A per visszavonható s letehető ugyan, de az egyik fél nem viheti önkényesen a prorogált biró elől máshoz az ügyet. Világos tehát, hogy Africanus az egyoldalú visszalépést nyilvánitja megengedhetlennek. Az egyoldalú visszalépés (mutata voluntas) a perbe bocsátkozás *előtt* érvényes, ellenben a perbe bocsátkozás *után* nyilvánuló egyoldalú visszalépési szándékot nem tartozik tekintetbe venni a másik fél.

A forum prorogatum iránti egyezmény ellenében akármelyik fél egyoldalulag gyakorolhatja a visszalépés jogát priusquam praetor adiretur.

A prorogatio érvényességéhez kell a felek részéről az alárendelés (subiectio) és megegyezés a bíró személye iránt

(consensus in iudicem), a bíró részéről pedig kell a iuris dictio; ez különbözteti meg őt az arbitertől.

A prorogatio perjogi jelentősége abban áll, hogy az incompetens bíró illetékessé válik a felek szabadakaratából (consensus). Ezek a biró előtt megjelennek, illetéktelenségét tudják, még is alávetik magokat (subiectio) az ügy érdemébe bocsátkozván (litis contestatio). Bárki prorogálható, a ki bir iuris dictioval, ha főbíró is. Önkéntes együttes megjelenés mellett történik a prorogatio, az ügy érdemébe bocsátkozással (l. cont.). Bíróságon kivül prorogatio nem kötelező. A prorogatio processualis tény, nem pedig peren kivüli lépés.

II. *Perbeli képviselő.*

Dig. 3. 3. 78. Afr. L. VI. Quaest. Non potest videri boni viri arbitratu litem defendere is qui actorem frustrando efficiat ne ad exitum controversia deducatur.

Nem jó képviselő az, a ki húza-vonával késlelteti az ügy befejezését, halogatja a bírói illetőség megállapitását, mindent elkövet, hogy be ne következzék az ügy érdemébe való bocsátkozás, kibocsátja a kötelezettség kötelékéből a kezest, elévűlni hagyja a keresetet, az elbirtoklási időt letelni engedi, kiteszi a felet a birságolásnak, rosszhiszemüleg elodázza, vagy meghiusitja az itélethozatalt. Éles elkárhoztatása ez a perbeli huza-vonának.

A bemutatott töredékek mind a Quaestiók könyvéből valók. Következtetést engednek vonnunk az Africanus elveire, meggyőződéseire; jellemezzék ezek az ő jogtudományi alakját és jelentőségét.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Africanus irásmódja.

Mikor Africanus művei készűltek, már elmult az irodalmi latinságnak aranykora, az ezüstkor is hanyatlóban volt Hadrianus után. Az előadás remek latinságára nem birtak visszatérni. Inkább sikerűl az előadásnak tömörsége, mint az idegenszerűségek kerűlése. A tartalomnak rómaiságával nem mindig áll egyenes arányban a kifejezések tiszta latinsága.

Africanus latinságának megvan az ő sajátszerűsége. Ilyen az elhagyás (ellipsis), pl. iuris experiundi potestas helyett experiundi potestas [1]), mely a kereset-indítást jelenti nála. A társtulajdonosról, a ki a maga részéről lemond, ezt irja: parte cedere, [2]) e helyett: sua parte cedere. Néha elhagyja a jelzett tárgyat és csak a jelzőt említi, pl. elhagyja az actio szót és csak így hivja a keresetet: arbitraria [3]), Publiciana [4]), redhibitoria [5]), Serviana [6]). Szórövidítésekkel is él, pl. capite deminutus helyett capite minutus [7]) is elég neki.

Sajátszerű Africanusnál az apai hatalom alá közvetlenűl tartozónak megjelölésére szolgáló szónak t. i. a *suus* (heres) szónak használata, pl. nem mondja, hogy meus suus, hanem helyesen: suus mihi, suus ei [8]).

Ez az ige: servare nála is műkifejezés s annyi, mint megkapni azt a mi illet, pl. legatorum servandorum causa [9]).

A nyelv- és széptudományok iránti hódolatot vélték igazolni a költészet remekeinek idézésével. Így jutottak egyes kiszakitott költői mondatok a jogi értekezésekbe és más jogtudományi fejtegetésekbe, müvészi ékitésűl, kellemes ellentétet ébresztve a komoly jogi tárgyalásokkal. Azt hitték, hogy az ékítés emeli a műnek becsét. Ellenben a hangzatos költői vagy szónoki szólásmódot és kifejezéseket, mint a jogi műnyelvbe nem illőket, kerülték. Az ornamentalis beillesztésnek nyomai Africanusnál is megvannak, pedig Tribonianus sokat kihagyhatott, csak egy-egy idézet maradt meg az Aeneiszből és az Iliászból hírmondójául annak, hogy Africanus is üdíté szellemét a szépnek és fenségesnek forrásaiból. A responsumok és más kötelező szabályok szövegébe oda nem tartozó idézeteket nem találunk sem Africanusnál, sem a többi jogtudósnál.

A sajátszerűség még nem okozná feltétlenűl a nehezen érthetőséget. De Africanus iratai sok helyt épen nem könnyen érthetők, ezért vált szintén példabeszéddé: lex Africani est, ergo difficilis.

---

[1]) Dig. 46. 3. 38. §. 4. [2]) Dig. 47. 2. 62. pr.
[3]) Dig. 13. 4. 8. [4]) Dig. 9. 4, 28. [5]) Dig. 21. 1. 51. pr.
[6]) Dig. 16. 1. 17. §. 1. [7]) Dig. 21. 2. 46. pr.
[8]) Dig. 37. 10. 8. §. 1. [9]) Dig. 16. 1. 19. §. 1.

A legfinomabb jogi kérdéseket behatóan fejtegeti. Bemélyedő tárgyalásai közben sok alig észrevehető árnyalatot fedez föl és mutat be, nem könnyen érthető mondatokban. Ez a nehézkességnek nem oka, hanem occasioja.

Az aranykori irók stilusától eltérő és igy szokatlan szövegezés nem azt mutatja, hogy Africanus nyelvismerete hiányos, formai érzéke csekély, hanem azt, hogy ő is, mint más jogtudós, korának nyelvjárását követte, és úgy írt, a mint a Hadrianus-Antoninus időnek gondolkodása és uralkodó eszméi követelték. Nyelve nem olyan tiszta remek mint a Caesáré vagy Ciceróé, hiszen százötven év választja el őket, de nem rosszabb mint az akkori jogtudósoké, és jobb mint az akkori nem jogász iróké. A nyelvtisztaság védői se tehetnék neki azt a szemrehányást, hogy elhanyagolja a nyelvet, színtelenné teszi a latin jogász-irásmódot.

Egyébiránt a homályosság néha nem is a hajdankori irónak, hanem néha az utókori olvasónak hibája. A XII tábla egyes tételeit homályos szerkezetűeknek mondá Favorinus. Ezt az ismeretes választ adta neki Africanus: »obscuritates non assignemus culpae scribentium, sed inscientiae non assequentium,« a meg nem értők tudatlanságának. De bármint vélekedjünk is Africanusról mint stilistáról, arról meg lehetünk győződve, hogy Africanus töredékeivel mindig fognak foglalkozni, bár mindig nehéz feladat marad a rövid, tömött, összevont kifejezéseket véglegesen kiemelni a ködből, homályból és rejtélyességből.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

A kik Africanust idézik.

Africanust a jogtudós utónemzedék nem ritkán idézi, és pedig mint igazmondót. Megemlékezik Africanusról Papinianus [1]), egy párszor Paulus [2]), nehányszor a minden előzőit

[1]) Dig. 35. 1. 71. Papin. 17. quaest. Titio centum, ita ut fundum emat, legata sunt, non esse cogendum Titium cavere, Sextus Caecilius existimat.

[2]) Paulus libro 5 quaestionum: Dig. 19. 1. 45. Idque et Julianum

emlegető Ulpianus [1]; még háládatosabb Africanus iránt Justinianus, a ki a Codexben iuris antiqui conditor [2] jelzővel tiszteli meg és a Digestákba 131 töredéket és pedig néhány igen hosszu töredéket foglalt Africanus műveiből.

Téves tehát az a tudósitás, melyet itt-ott olvashattunk, mintha Africanust csak két helyen idéznék [3], valamint tévednek azok is, a kik Caecilius alatt mindenütt Africanust értik [4].

Különben ne feledjük, hogy nekünk Tribonianus annak a jogi irodalomnak, melyet felhasznált, csak egy huszadrészét tartotta meg. Ki tudja hányszor emlitették Africanust a $^{19}/_{20}$ részben, mely nem jutott ránk. Épen nem is volt ő úgy elhanyagolva, mint a hogy némelyek képzelik, hiszen Africanus Quaestióiból a Digestákban 131 szemelvényt és számos hivatkozást olvashatunk, kétségtelen tehát, hogy Africanus Quaestioit Tribonianus a Digesták készitésénél jól fölhasználta; aránylag ép oly százalékot tartott meg az Africanus Quaestioiból, mint a hány százalékot a legjobban kihasznált Ulpia-

---

agitasse Africanus refert. Dig. 24. 1. 2. Paulus L. 7. ad Sabinum . . . Sextus Caecilius et illam causam adiiciebat a házastársak közti ajándékozásról. Dig. 35. 2. 36. §. 4. Paul. L. 3. fideicom. Caecilio placebat.

[1]) Ulpianus. Libro 13 ad Sabinum: Dig. 38. 17. 2. §. 8. Africanus et Publicius temptant dicere.

Ulpianus. Libro 34. ad edictum: Dig. 25. 3. 3. §. 4. Julianus Sexto Caecilio Africano respondit.

Ulpianus. Libro 31 ad Sabin.: Dig. 30. 39. pr. Africanus quaerit.

Ulpianus. Libro 4. de adulteriis. Dig. 40. 9. 12. §. 2. Sextus Caecilius adnotat és 5. 6. Sextus Caecilius recte ait.

Ulpianus. L. 2. de adult. Dig. 48. 5. 14. §. 1. Sextus Caecilius ait és Dig. 48. 5. 28. §. 5. magis admittit Caecilius actionem. Dig. 35. 2. 36. §. 4. is Africanus tekintélyére hivatkozik.

[2]) Codex. 7. 7. 1. §. 1. Sextus Caecilius iuris antiqui conditor definivit, tehát Justinianus is tisztelettel említi.

[3]) Gaius. Fordítá Bozóky Alajos. Budapest. 1887. 20-ik lap: »Africanust a későbbiek mindössze csak kétszer idézik, egyszer Paulus, azután Ulpianus: Dig. 19. 1. 45. és Dig. 38. 17. 2. §. 8.« A fentebbiekben kimutattam, hogy többször idézik Africanust.

[4]) Dig. 15. 2. 1. §. 7.; továbbá Dig. 21. 1. 14. §. 10., végül Dig. 24. 1. 64., ez a három hely, a hol Caecilius helyett Caelius olvasandó; Dig. 33. 9. 3. §. 9. Sextus Caecilius helyett Sextus Aelius olvasandó. Lásd Karlowa. Röm. Rechtsgeschichte. 712. lap.

nus libri ad edictum és Papinianus libri responsorum czimű műveiből. Papinianus és Paulus quaestioit felényire sem méltányolták.

De a föntebbi tévedések helyreigazitása után bevallom, hogy én se látom eléggé méltányolva Africanust. Hiszen iratainak töredékei bizonyitják, hogy jelentékeny jogtudós volt, még sem idézik őt elég gyakran a kortársak vagy utódok. Ennek a látszólagos elhanyagoltatásnak okát nem könnyű eltalálni, mert hiszen Africanus nem valami vidéki, hanem Rómabeli notabilitas, ott működött a központban, a Julianus környezetéhez tartozott [1]) s a kiváló társaságban is kiváló jogtudós vala. Talán az magyarázhatja meg a látszólagos elhanyagoltatást, hogy a Quaestiones tartalma többnyire tralaticius, nagyrészt Julianustól és, hogy Africanus előszeretettel viseltetett a jogrégiségek iránt, iratai sok helyütt antiquarius jellegűek lehettek.

A nem-jogtudományi művek közt, a melyekben jogtudósokról is beszélnek, kiváló a Gellius műve: Noctes Atticae. Gellius a második század írója, a remekjogászok közül sokaknak kortársa, Sulpicius Apollinaris tanitványa. Bölcsészeti képeztetés végett járt Athenében; kedvelte a bölcsészet mellett a történetet, szónoklatot, jogtudományt. A jognak gyakorlati alkalmazásával, mint bíró foglalkozott. Igazságosságáért becsülték polgártársai. Írói működése főleg abban állt, hogy olvasmányaiból kivonatokat s jegyzeteket csinált, melyek irodalom-fejlődési, régiségtani, történeti, nyelvismereti nézőpontból tanulságosak.

Gellius igen érdekes pillanatban vezet minket Africanus közelébe, akkor t. i., midőn a fényes fejedelmi palotában ünnepélyes fogadtatás készül. Alkalmilag úgy tesz róla említést, mint világszerte ismert tekintélyről, följegyezve meggyőző nyilatkozatait inkább a tudósító egykedvűségével, mint a történetíró hivatásával.

Gellius úgy adja elő a Favorimus és Africanus közti beszélgetést, hogy a bizalom és méltánylás, a kölcsönös tisz-

---

[1]) Africans Quaestionen und ihr Verhältniss zu Julian. Zeitschr. der Savigny Stift. Romanist. Abth. II. 1881. 181—199. lap.

telet és becsülés fűzte őket össze. Ad eum (t. i. Africanum) Favorinus accessit [1]), tehát a bölcsész kereste fel a jogászt. Vagy más helyen: Tum Sextus Caecilius amplexus utraque manu Favorinum, tu es inquit Romanae quoque rei peritissimus [2]). Kiemeli Gellius, hogy Favorinusra meggyőzőleg hatott az Africanus beszélgetése, Sextus Caecilius, omnibus qui aderant, ipso quoque Favorino adprobante atque laudante disseruit [3]).

Gellius Africanusról meggyőzőleg állitja, hogy a jogtudományban s a római törvények ismeretében és magyarázásában kiváló tekintély vala. Africanust, mint a régi római jognak alapos ismerőjét, őszinte tisztelőjét s lelkes védelmezőjét magasztalja.

HUSZADIK FEJEZET.

Kortani s jellemző adatok Africanusról.

I. A kiket Africanus emleget.

A köztársaság jogtudósainak nagy részét feldolgozta, vagy legalább háttérbe szoritá Labeo és Sabinus. A régiek (veteres) közűl nem idéz mást Africanus, mint azt, a kivel Cicero együtt volt praetor, t. i. Aquilius Gallust [4]), és a kit Cicero úgy szeretett s magasztalt, t. i. Servius Sulpicius Rufust [5]). A principatus elejéről idézi Tiberius kortársát Melát. Említi továbbá a Tiberius után működött Atilicinust és az ifjabb Nervát megelőző Fufidiust [6]).

Africanus nem említ jogtudóst a Julianus *utáni* időkből, a mi csak megerősíti azt, hogy Africanus a Julianus utáni korban már nem élt. De az is feltűnő, hogy az első század utáni jogtudósok közűl Julianuson kivűl senkit se idéz, talán azért, mert

---

[1]) Gell. N. A. XX. 1. 3. [2]) U. o. 20.

[3]) Gell. N. A. XX. 55.

[4]) Afr. Quaest. L. II. Dig. 28. 6. 33 : ut *Gallo Aquilio* placuit.

[5]) Afr. Quaest. L. IV. Dig. 50. 16. 207. Mercis appellatione homines non contineri *Mela* ait.

[6]) Afr. Quaest. L. IV. Dig. 34. 2. 5. Apud *Fufidium* Quaestionum libro secundo ita scriptum est. Ugyanott: *Atilicinus* negat.

kedvelte a régieket, vagy talán kihagyták Bizancban az idézeteket.

De ha a Julianus utáni jogászok nem fordúlnak is elő Africanusnál: annál gyakrabban hivatkozik *Julianusra.*

Africanus abban a korban élt, melyben a hódító Róma leróni igyekezett a meghódított népek iránti tartozását, adván nekik a függetlenség helyett jólétet s műveltséget és a világuralomban való részvételnek lehetőségét, t. i. a civitas megszerzésével Római légkörbe jut a világ.

Ez az idő Traianustól Marcus Aureliusig terjedt. Az elmélet föllendűlése Hadrianus korára esik. Az elmélet, a reflexió, az elvekre való emelkedés jellemzi Africanus iratait. Hadrianus *előtt* igy nem dolgozhattak. Marcus Aurelius után így nem szoktak dolgozni. Ezért helyezem Africanust a Traianus-Marcus Aurelius idejébe. Közelebbi évszámmal azonban nem szolgálhatok. Azt Vopiscus közleményéből kimutattam, hogy Africanust Hadrianus 130-ban már az övének nevezte. Azt meg Gelliusból következtethetjük, hogy 149-ben Antoninus Pius udvarában vitatkozott.

A fogadtatás, melyről Gellius tudósít bennünket, az Antoninus Pius udvarában fordúlt elő. Ez a körűlmény nem birna semmi jelentőséggel, ha nem tartalmazna némi kortani tájékozást, melyre szükségünk van, hogy Africanus életpályáját a megfelelő időre gondolhassuk. Africanus az ismert beszélgetés közben azt móndja, hogy a XII tábla alkotása óta majdnem hatszáz év múlt el: a quo tempore ad hunc diem anni esse non longe minus septingenti (helyesebben 600) videntur[1]). A XII tábla 451-ben készűlvén, hatszáz éve Kr. u. 149-ben telt le. Ha tehát Africanus *majdnem* (non longe minus) hatszáz évesnek mondja a XII táblát, ezt nem mondhatta máskor, mint Antoninus Pius uralkodása alatt, a ki 138-tól 161-ig állt Róma élén.

Azt is Gelliusból következtethetjük, hogy a 165-ik évet nem élte túl. Ugyanis Gellius (Noct. Att. 20. 1.) azt irja róla, hogy Sextus Caecilius in disciplina iuris atque in legibus populi romani noscendis interpretandisque scientia usu aucto-

---

[1]) Gell. N. A. XX. 1.

ritateque illustris *fuit,* tehát mikor ezt irta Gellius, t. i. 165 *előtt,* akkor Africanus már nem élt *(fuit).* Azt nem mondja, hogy régen halt meg, hanem csak annyit állit, hogy elbeszélésekor (165 előtt) *már nem élt Africanus.* Kétségtelen tehát hogy Africanus a Marcus Aurelius uralkodása (161—180) kezdetén halt meg.

II. A mit Africanusról tarthatunk.

Sextus Caecilius Africanus híre betölté a birodalmat. Elméleti képzettségét Julianus mesteri keze vezeté, gyakorlati jártasságát a ius respondendi szilárditá. Tekintélye döntött sok, főleg régi jogforrás értelmezése kérdésében. A kevés szavú edictumok, a csupán elvi kijelentésekre szoritkozó törvények gyakran adtak alkalmat Africanusnak, hogy véleményt mondjon, mit hogy kell alkalmazni. Julianus alárendelt hívének képzelik, pedig nem csak az a kérdés, hogy mit vett át Julianustól, hanem mit adott hozzá saját alkotó szelleméből? Azt emlegetik, hogy neki sokat juttatott Julianus, pedig az se csekély, a mit ő nyújtott kortársainak s hagyott az utókornak. Ez a hagyaték becses adalék lehetett, de a bizantinusok Africanusban főleg a Julianus commentátorát méltányolták, emennek kedveért idézik amazt, sokat kihagyva abból, a mit Africanus alkotott és sokat elmondatva vele, a mit az edictum rendezőjétől idéz. Ezt ne feledjük, ha olyan tárgyi közleményeket olvasunk tőle, a melyek nem szolgálnak alapúl a szerzői jogra.

Előkelő jogtudós, egy még nagyobbnak környezetében, ennek öntudatos glossatora, buzgó commentátora, mestere szerzői jogának lelkiismeretes kiemelője. Innen a gyakori hivatkozás, a hűséges idézet. A jogeseteket ha átveszi, jól megmagyarázza, hallgatói kedveért; s nem csak külsőleg vizsgálja meg az eseteket, hanem belsőleg is, a bennök rejlő tanulságokra mutatva. Nem csak az eseteket közli, hanem saját gondolatait is. Nem ismétel, hanem birálatilag referál. Éles és mély gondolkodó, a ki irányadó elveket fejtett ki az akkori complikált társadalom javára.

Rómában Traianus alatt indúlt meg erősebb mértékben az az áramlat, mely a magánjogban érvényre emelte a méltányosságot, a törvényhozás közvetlen beavatkozása nél-

kül. A régi jogi formák megtartásával ebbe új tartalmat öntenek. Általánositani kezdik az alkalmas tételeket. Igy képződik a jog, mely nincs egy városhoz, törzshöz, országhoz kötve, hanem a birodalomé, később az emberiségé. Ebben az általánositásban része van Africanusnak is, a ki máskülönben erős szálakkal fűzi magát a megőrizhető régi hagyományokhoz. Védi, sőt dicsőiti a XII táblát, de azért nem Enniust idézi, hanem Vergiliust. A régi civil jogot tisztázza azért, hogy a ius gentiummal összeolvaszthassa. Africanus a határon áll. Az átmeneti kornak szülötte. Ezt ne feledjük, ha műveinek töredékeiből helyes értelmet szeretnénk kiolvasni. Igy a lex damnata is kiderűl, mint a jó messzelátón néző szemei előtt a mérhetetlen távolságú ködfolt.

Africanus korában sok történt a jogrendezés érdekében. Hadrianus összegyűjteti az edictumokat. Megállapítja az egybehangzó vélemények kötelező erejét. Nem hoz többé törvényeket a közgyűlés; a szabályok alkotására a polgárság színejavát, a jogtudósokat hatalmazza föl. Szervezi a fejedelmi tanácsot (consilium principis). Meginditja a fejedelmi rendeletek legióját a felekhez és kormányzókhoz. A ius gentium beolvasztó hatása most végzi győzelmének diadalútját.

Az eszmék, az irányzatok, a melyek ama kort lelkesitették, az Africanuséi is. A reformnak, a javitásnak, az intézmények tökéletesitésének eszményképei lebegtek előtte.

A régieket kedvelte, de azért nem mondható róla, hogy a jelenről megfeledkezve űzi a multak árnyékát, mint abban az időben sokan, a kik nyelv és anyag tekintetében a multban merengtek, megfeledkezve a jövőről. Ezekről mondá Tacitus [1]: vetera extollimus, recentium incuriosi. Africanus a kortársak számára is dolgozott, velős tömöttséggel, szakszerű szabatossággal. Korának szellemi mozgalmaiban részt vett.

Korunk sokban hasonlít a Traianus-Antoninus korszakhoz. A régi állam helyett előállt egy új, mint ma az 1848 előtti helyett. A régi jogot átalakitá a ius gentium, mint a középkori jogot nálunk, hol a bíróság az »általános« jogtételekkel indokol quasi quo iure omnes gentes utuntur.

---

[1] Tacit. Annal. 2. 88.

Ez a fejlődés a nemzeti és a tudományos élet actualis érdekeit érinté s érinti ma is. Mi is állást foglalunk ez áramlattal szemben, hogy megőrizzik a mi erre méltó és kiküszöböljük a mi elavúlt s tarthatatlan. Africanus se cselekedett máskép.

Az ő jogászi működése nem csak elmélet, hanem gyakorlat is, ars aequi et boni. Nem irt olyat, a mit nem helyeselt s nem helyeselt olyat, a minek ellentmondott jogérzete és lelkiismerete. Komoly gondolkodás jellemzi eszét és nemes érzés tölté meg szívét. Róla is el lehet mondani: nihil non docuit, quod non esset elegans, profundum, subtile, accommodatum temporibus [1]). Megérdemelte a dicséretet a mit Gellius jegyzett föl róla: in legibus populi Romani noscendis interpretandisque scientia illustris fuit [2]).

---

[1]) I Fasti Aurei del diritto Romano. Pisa. 1879. 114. lap.

[2]) Gell. Noct. Att. XX. 1. Azt mondja a nagy spanyol romanista Hinojosa: Historia del Derecho Romano czimű művében: los iurisconsultos romanos de la época clusica merecen en cierto modo el calificativo que las daba Portalis de »maestros del género humano.« (§. 2). Az emberiség méltán sorozza mesterei közé Africanust is.

Tárgymutató.

Irodalom.

Zeitschrift für Rechtsgeschichte. VII. 479. és IX. 90—93. l.

Zeitschrift für Savigny Stiftung. Romanist. Abtheilung II. 180—199. l.

Abhandlungen der philos. hist. Classe der k. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. VII. 343. l.

Jahrbücher für Dogmatik d. heut. Röm. R. III. 449. l.

Römische Rechtsgeschichte. Karlova. I. 711. l.

Cuiacii: Tractatus ad Africanum.

Scipio Gentilis. Dissertationes ad Africanum. Opera omnia. Neapoli. 1769. VIII. kötet. Thesisekre bontja fel Africanus műveiből a kilencz érdekesebb töredéket.

Gellius. Noctes Atticae. XX. 1.

H. Buhl. Salvius Julianus. I. Heidelberg. 1886. 68—85. lap.

---

particularis jogok közti viszony. Wenzel Gusztávtól 60 kr. — VI. Szám. Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. Jakab Elek lev. tagtól 40 kr. — VII. Szám. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesitésére. Zlinszky Imre lev. tagtól 40 kr. — VIII. Szám. Bertha Sándor emlékezete Tóth Lőrincz r. tagtól. 20 kr. — IX. Szám. Magyarország városai és városjogai a multban és jelenben. Wenzel Gusztáv r. tagtól 40 kr.

Ötödik kötet. 1877.

I. Szám. A XV. századi tárnoki jog. Tanulmány a hazai jogtörténet köréből. Wenzel Gusztáv r. tagtól 30 kr. — II. Szám. Fényes Elek emlékezete. Keleti Károly r. tagtól. 20 kr. — III. Szám. A társadalom keletkezéséről. Beöthy Leó l. tagtól 60 kr. — IV. Szám. A »Servitus fumi immittendi« hazai jogunk rendszerében. Wenzel Gusztáv r. tagtól 20 kr. — V. Szám. Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. Keleti Károly r. tagtól. 20 kr. — VI. Szám. Két legujabb törvényhozási mü a polgári perjog köréből. (A német perrend és az osztrák perrendtartási javaslat.) Zlinszky Imre levelező tagtól. 40 kr. — VII. Szám. Emlékbeszéd alsóviszti Fogarasi János r. tag fölött. Tóth Lőrincz r. tagtól. 40 kr. — VIII. Szám. Öt év Magyarország bünvádi statisztikájából. Konek Sándor r. tagtól 40 kr. — IX. Szám. Magyar hölgyek leveleiről. Deák Farkas l. tagtól. 20 kr.

Hatodik kötet. 1880.

I. Szám. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedési mozgalma. Dr. Konek Sándor r. tagtól. 30 kr. — II. Szám. Nagy férfiak szerepe a történelemben. Zsilinszky Mihály l. tagtól 20 kr. — III. Szám. Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról. Irodalomtörténeti tanulmány Jakab Elek l. tagtól. 30 kr. — IV. Szám. Emlékbeszéd Urházy György felett. Szilágyi Sándor r. tagtól 10 kr. — V. Szám. Palaczky Ferencz emlékezete. Zsilinszky Mihály lev. tagtól 20 kr. — VI. Szám. A nemzetgazdaságtan és módszere s a társadalmi tudományok terén való kutatás nehézségei. Dr. Weisz Bélától 10 kr. — VII. Szám. A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Jogirodalmi és nyelvészeti tanulmány tekintettel jogi műnyelvünk jelenére, multjára, mivoltára és gyökeres javitására. Irta Bakos Gábor. 20 kr. — VIII. Szám. A fémvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész. Kautz Gyula r. tagtól 20 kr. — IX. Szám. A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig. Irta Láng Lajos. 30 kr. — X. Szám. Gróf Teleki Domokos emlékezete. Irta Deák Farkas. 20 kr. — XI. Szám. Emlékezés Zlinszky Imre l. tagra. Tóth Lőrincz r. tagtól 20 kr. — XII. Szám. A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban. Székfoglaló értekezés Hajnik Imre r. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet. 1882.

I. Szám. A nemzetközi jog elmélete Kant philosophiája szerint. Dr. Medveczky Frigyestől 20 kr. — II. Szám. A nemzetiségi viszonyok Magyarországban az 1880. évi népszámlálás alapján. Keleti Károly r. tagtól 40 kr. — III. Szám. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalma 1877—79. Konek Sándor r. tagtól. 70 kr. — IV. Szám. A magyar felsőház reformja. Irta Tóth Lőrincz r. tag. Ára 60 kr. — V. Szám. B. Eötvös József »A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra« czimü munkájáról. Trefort Ágoston t. tagtól. 10 kr. — VI. Szám. A miniszteri felelősség eredete, az európai alkotmánytörténelemben. Schvarcz Gyula l. tagtól. 20 kr. — VII. Szám. A vasuti ügy s a posta- és távirdai ügy közti összeköttetés Magyarországban a közlekedési és névszerint a vasuti jog szempontjából. Wenzel Gusztáv r. tagtól 20 kr. — VIII. Szám. Sallustios államformái és a görögök politikai irodalma. Schvarcz Gyula l. tagtól. Ára 20 kr. — IX. Szám. A Demokrátia eszméje és szervezete. Dr. Kuncz Ignácz pozsonyi kir. akad. jogtanártól. Ára 40 kr. — X. Szám. Szilágyi Márton tanitása az eljegyzésről 1690-ben. Kovács Gyula lev. tagtól. Ára. 40 kr.

Nyolczadik kötet. 1885.

I. Szám. Montesquieu elmélete. Schvarz Gyula lev. tagtól. Ára 30 kr. — II. Szám. Fegyházi tanulmányok. I. Illavai fegyház. Tóth Lőrincz r. tagtól 50 kr. — III. Szám. A szerzői jogról szóló törvény. (XVI. t. cz.) Apáthy István r. tagtól 20 kr. — IV. Szám. További adalék a görögök politikai irodalmának

kritikai történetéhez. Schvarcz Gyula l. tagtól. Ára 40 kr. — V. Szám. Okirati bizonyitás a középkori magyar perjogban. Hajnik Imre l. tagtól. Ára 20 kr. — VI. Szám. Melyik görög állam közelitette meg a képviseleti rendszer alapgondolatát. Schvarcz Gyula lev. tagtól. 10 kr. — VII. Szám. A népoktatás hazánkban 1869—1884. Láng Lajos l. tagtól. Ára 40 kr. — VIII. Szám. Emlékezések a nemzetközi börtönügyi congressusra Rómában 1885. (nov. 16—24.) Tóth Lőrincz r. tagtól 50 kr. — IX. Szám. Gondolatszabadság és Ódon tömeguralom. Schvarcz Gyula l. tagtól. Ára 50 kr. — X. Szám. A két utóbbi évtized államformatani irodalmának kritikai méltatásához Schvarcz Gyula levelező tagtól 50 kr.

Kilenczedik kötet. 1887.

I. Szám. Az európai monarchiák rendszeres törvényeiről, tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire. Schvarcz Gyula lev. tagtól. 50 kr. — II. Szám. Az Athenei állam és társadalom jelentősége az emberi haladásra nézve Kleistenestől Ephialtesig. (507—461—2-ig Kr. e.) Schvarcz Gyula lev. tagtól 50 kr. — III. Sz. A középoktatás hazánkban (1867—1886.) Láng Lajos l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Lucius Cornelius Sulla a római alkotmányjog történelmében. Székfoglaló értekezés. Schvarcz Gyula rendes tagtól. 50 kr. — V. Szám. Dante mint politikai iró. Domanovszki Endre, lev. tagtól. 10 kr. — VI. Szám. Fegyházi tanulmányok. A rabmunka. Tóth Lőrincz r. tagtól. 50 kr. — VII. Szám. A jog- és államböleészet feladatai. Székfoglaló. Dr. Pulszky Ágost, levelező tagtól. 20 kr. — VIII. Sz. Egyéni szabadság és Parlamentarizmus Angliában. Concha Győző l. tagtól. Székfoglaló értekezés. 20 kr. — IX. Sz. Magyarország népmozgalma 1880—1885. Láng Lajos lev. tagtól. 30 kr. — X. Sz. Tudomány és társadalom. Schvarcz Gyula r. tagtól. Ára 50 kr. —

Tizedik kötet 1888.

I. Szám. Adalékok a római alkotmány-politikához és államjoghoz. Schvarcz Gyula r. tagtól. Ára 40 kr. — II. sz. Adalékok a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. Schvarcz Gyula r. tagtól. Ára 50 kr. — III. sz. Demologiai tanulmányok. Kőrösi József l. tagtól. Ára 40 kr. — IV. sz. A visszaesés okairól s óvszereiről. Tóth Lőrincz r. tagtól. Ára 50 kr. — V. sz. A király tanácsosainak felelőssége Aragoniában és Magyarországon III. András óta. Schvarcz Gyula r. tagtól. 50 kr.

Budapest, 1889. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

